

**МАГІСТР
УКРАЇНСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
НАВЧАННЯ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Міністерство освіти і науки України
Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української філології

**МАГІСТР
УКРАЇНСЬКОЇ
ФІЛОЛОГІЇ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
НАВЧАННЯ**

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

Хмельницький
2021

УДК 378.22:811.161.2

ББК 74.58

М12

Магістр української філології: теорія і практика навчання: колективна монографія. За редакцією Торчинського М. М. Хмельницький : ХНУ, 2021. 202 с.

Редакційна колегія: Бідасюк Н. В., Гавриш М. М., Горячок І. В., Папушина В. А., Подлевська Н. В., Приймак І. В., Торчинська Н. М., Торчинський М. М. (головний редактор), Царалунга І. Б.

Рецензенти:

Рарицький О. А., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Шуляк С. А., доктор філологічних наук, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Ящук І. П., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Рекомендовано до випуску рішенням вченої ради Хмельницького національного університету (протокол № 18 від 24 червня 2021 року).

Колективна монографія присвячена теорії та практиці підготовки магістрів української філології. Матеріали розміщені відповідно до освітньо-професійної програми й навчального плану спеціальності «Філологія. Українська мова та література». У параграфах розкривається сутність навчальної дисципліни, шляхи реалізації компетенцій і програмних результатів навчання, основні форми й методи навчання та контролю знань; подається список рекомендованої літератури. Також описується історія становлення спеціальності в ХНУ.

Для викладачів, учителів, магістрантів, бакалаврів, учнів й усіх, хто цікавиться проблемами філології та педагогіки.

УДК 378.22:811.161.2

ББК 74.58

© Колектив авторів

*Торчинський М. М.,
доктор філологічних наук, професор*

ВСТУП

Колективна монографія «Магістр української філології: теорія і практика навчання» підготовлена для студентів магістерського рівня спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мова та література», а також тих, хто планує здобути названий вище фах, навчаючись у бакалавраті або ще в середній школі.

У виданні подано належним чином систематизований виклад (за порядком їх компонування в освітньо-професійній програмі) основних положень, які стосуються організації навчального процесу. Кожен параграф відповідає певному курсу в навчальному плані і складається з таблиці, де подається уніфікована інформація про семестр, кількість годин, форму контролю знань тощо; переліку загальних та фахових компетенцій і програмних результатів навчання, які забезпечує навчальна дисципліна; вказівки на зв'язки з попередніми й наступними предметами в структурно-логічній схемі; змісту навчального курсу; опису форм і методів навчання й контролю знань; списку рекомендованої літератури; інших відомостей, які розкривають сутність основних понять певної галузі знань і можуть зацікавити тих, хто планує їх вивчати.

Загалом колективна монографія складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків і переліку основоположних видань, які стосуються навчання студентів спеціальності «Філологія. Українська мова та література».

У «Вступі» названі складники колективної монографії та вказані їхні автори.

У першому розділі «Українська філологія в Хмельницькому національному університеті» описана історія становлення спеціальності та схарактеризована навчальна, наукова, методична і виховна діяльність кафедри української філології (частково – інших структурних підрозділів ХНУ, якщо це стосується підготовки українських філологів).

У другому розділі «Обов'язкові дисципліни загальної підготовки як засіб реалізації магістерських компетенцій і програмних результатів навчання» з'ясовано сутність таких навчальних дисциплін, як «Методологія та організація наукових досліджень» (шифр компонента освітньої програми ОЗП.01), «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» (ОЗП.02), «Загальне мовознавство» (ОЗП.03) і «Порівняльна граматики слов'янських мов» (ОЗП.04).

У третьому розділі «Формування компетенцій та програмних результатів навчання у процесі вивчення обов'язкових дисциплін професійної підготовки» розглядаються особливості викладання таких навчальних курсів, як «Методика викладання української мови і літератури у ЗВО» (ОПП.01), «Теорія літератури і літературна критика» (ОПП.02), «Українська література і європейський контекст» (ОПП.03), «Проблемні питання української мови» (ОПП.04), а також визначається специфіка проведення педагогічної практики у ЗВО (ОПП.05) і переддипломної практики (ОПП.06) та написання й захисту кваліфікаційних (ОПП.07) і курсових робіт.

У четвертому розділі «Особливості вивчення магістрантами окремих вибіркового дисциплін» звертається увага на ті курси, які найбільш часто студенти обирають із-поміж вибіркового, а це «Герменевтика», «Лінгвістика тексту», «Психолінгвістика», «Основи етно- та соціолінгвістики», «Сучасна зарубіжна література».

У «Висновках» визначено професійне спрямування, унікальність і перспективність модифікацій освітньо-професійної програми «Філологія. Українська мова та література».

«Список основних джерел» складається з державних документів, які регламентують функціонування вказаної освітньо-професійної програми, та низки інших видань, що стосуються підготовки магістрів української філології (рекомендована література до вивчення кожної навчальної дисципліни подається наприкінці відповідних параграфів).

Авторами структурних елементів колективної монографії є:

«Вступ», розділ 1 «Українська філологія в Хмельницькому національному університеті», «Висновки», «Список основних джерел» – *Торчинський Михайло Миколайович*, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології;

«Особливості організації наукових досліджень у магістратурі» – *Торчинський Михайло Миколайович*, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології; *Торчинська Наталія Миколаївна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології;

«Зміст формування англійської комунікативної компетентності в магістрів української філології» – *Бідашук Наталія Василівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов;

«Новітні напрями в мовознавстві» – *Гавриш Марія Михайлівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології;

«Теоретико-методологічні засади викладання порівняльної граматики слов'янських мов» – *Царалунга Інна Богданівна*, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології;

«Формування професійних компетентностей у майбутніх магістрів філології у процесі вивчення дисципліни «Методика викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти»» – *Подлевська Неля Володимирівна*, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології;

«Теорія літератури і літературної критики» як навчальна дисципліна» – *Приймак Інна Володимирівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології;

«Українська література у взаємозв'язках з європейською літературною традицією» – *Приймак Інна Володимирівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології;

«Складні питання теорії і практики української мови та специфіка їх вивчення магістрантами» – *Торчинський Михайло Миколайович*, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології;

«Особливості організації педагогічної практики магістрантів спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мови та література»» – *Горячок Інна Владиславівна*, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри слов'янської філології;

«Переддипломна практика філологів: особливості проходження та захисту» – *Торчинський Михайло Миколайович*, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології;

«Основні вимоги до підготовки й захисту кваліфікаційної роботи» – *Торчинський Михайло Миколайович*, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології;

«Курсові роботи магістрантів: особливості написання й захисту» – *Торчинський Михайло Миколайович*, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології;

«Навчальна дисципліна «Герменевтика» в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців-філологів» – *Папушина Валентина Антонівна*, доктор педагогічних наук, доцент кафедри української філології;

«Лінгвістика тексту» – важливий складник освіти майбутнього магістра-філолога» – *Царалунга Інна Богданівна*, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології;

«Використання методів психолінгвістики в науковій роботі магістрантів-філологів» – *Гавриш Марія Михайлівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології;

«Вивчення етно- та соціолінгвістики у ЗВО України» – *Гавриш Марія Михайлівна*, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології;

«Особливості викладання дисципліни «Сучасна зарубіжна література» для магістрантів філологічних спеціальностей» – *Папушина Валентина Антонівна*, доктор педагогічних наук, доцент кафедри української філології.

Коллективна монографія «Магістр української філології: теорія і практика навчання» розміщена в інституційному репозитарії Хмельницького національного університету, на сайті кафедри української філології ХНУ, а окремі параграфи, відповідно до їхнього змісту, – в модульному середовищі кафедр, які забезпечують викладання вказаних навчальних дисциплін.

*Торчинський М. М.,
доктор філологічних наук, професор*

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ

У ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Хмельницький національний університет був започаткований у червні 1962 р. як загальнотехнічний факультет Українського поліграфічного інституту, що в січні 1966 р. реорганізувався у філію цього вишу, а восени 1967 р. – у самостійний навчальний заклад – Хмельницький технологічний інститут побутового обслуговування. Із вересня 1989 р. – це Хмельницький технологічний інститут, у складі якого був факультет по роботі з іноземними студентами; із жовтня 1994 р. – Технологічний університет Поділля, в якому названий вище факультет став гуманітарно-педагогічним.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 771-р від 17 грудня 2003 р. та наказом Міністерства освіти і науки України № 261 від 26 грудня 2003 р. Технологічний університет Поділля реорганізований у Хмельницький державний університет, а Указом Президента України № 954/2004 від 21 серпня 2004 р. та наказом Міністерства освіти і науки України № 719 від 13 вересня 2004 р. Хмельницькому державному університету надано статус національного.

Звичайно, ця подія потребувала значних змін у структурі навчального закладу, зокрема його гуманітаризації. Саме тому було ухвалено рішення про започаткування спеціальності «Українська мова і література» (з додатковою спеціальністю «Англійська мова і зарубіжна література») й набрано на перший курс 25 студентів. 2009 року кафедра української філології зробила перший випуск спеціалістів (на той час фах зі спеціальності «Українська мова і література» здобувало близько 125 студентів). Також було започатковано підготовку українських філологів на заочній і дистанційній формах навчання, а 2012 року ліцензовано освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр» (переатестовано 2017 року). Паралельно 2016 року було оголошено набір на спеціальність «Середня освіта. Українська мова та література. Англійська мова», а цього року – на спеціальності «Середня освіта. Українська мова і література» за рівнями вищої освіти «бакалавр» і «магістр». Загалом Хмельницький національний університет за 13 років існування спеціальності «Філологія. Українська мова та література» випустив 337 бакалаврів, 160 спеціалістів, 141 магістра. Відбулися й два випуски спеціальності «Середня освіта. Українська мова та література. Англійська мова» (20 бакалаврів).

Випусковою для цих спеціальностей є кафедра української філології, у складі якої – три доктори і шість кандидатів наук (так званий відсоток «захищеності» – 88,9 %). Такий показник дозволяє мати низку здобутків у навчальній, науковій, методичній і виховній діяльності, але насамперед – активно займатися науковою роботою, зокрема виконанням колективної теми «Проблеми філології: історія і сучасність», в руслі якої кожен викладач реалізує своє індивідуальне дослідження, підвищує фаховий рівень шляхом захисту дисертацій і здобуття вчених звань, готує монографії, посібники, статті, тези тощо, бере участь у конференціях різного рангу; навчається в аспірантурі або керує підготовкою кандидатських дисертацій, проводить олімпіади й конкурси, організовує студентську наукову роботу, насамперед на рівні наукових гуртків і проблемних груп.

Якщо говорити про загальнокафедральну тему, то її складниками можна вважати дослідження в галузі соціолінгвістики (Гавриш М. М.), української ономастики (Торчинський М. М., Ющишина О. М., Янчишин А. М.), історії української мови (Царалунга І. Б.), історії української літератури (Олійник Л. В., Приймак І. В.), методики навчання мови та літератури (Коваль Т. П., Папушина В. А.). Активну участь в українознавчих студіях беруть і викладачі кафедри слов'янської філології Горячок І. В., Ранюк О. П., Станіславова Л. Л., Терещенко Л. В., Торчинська Н. М.

Провідним на сьогодні напрямом наукових студій є ономастичний, започаткований ще 2007 р., коли колектив у складі Л. Л. Станіславової, Н. М. Торчинської, М. М. Торчинського та І. Б. Царалунги розробляв держбюджетну наукову тему «Структура онімного простору української мови». В результаті проведеного дослідження було сформовано концепцію, завдяки якій структуровано онімний простір української мови, з'ясовано загальні типологічні особливості українських власних назв, створено нову класифікацію онімів на основі передусім таких їхніх визначальних ознак, як особливості творення та функціонування й характер іменованих об'єктів, розроблено принципи аналізу онімів за комплексною, чіткою й послідовною схемою, підготовлено низку вагомих публікацій з української ономастики, захищено докторську й кандидатські дисертації. Найближчим часом планується започаткувати лабораторію «Соціолінгвістичне моделювання мовного середовища Хмельниччини й суміжних регіонів».

Загалом із різних галузей філології і педагогіки, працюючи у Хмельницькому національному університеті, дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук захистили Торчинський М. М. («Онімна лексика української мови: структура, типологія і функціонування», 2010 р.) і

Царалунга І. Б. («Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові XIV–XV ст.», 2018 р.), доктора педагогічних наук – Папушина В. А. («Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки», 2021 р.), кандидата філологічних наук – Гавриш М. М. («Комунікативні засоби вираження соціального статусу особи в художній прозі І. Франка», 2009 р.), Олійник Л. В. («Українська проповідницька проза першої половини XVII століття: генеза, жанрові моделі, художня специфіка», 2013 р.), Приймак І. В. («Творчість Л. Яновської в літературному процесі кінця XIX – початку XX ст.», 2008 р.), Ющишина О. М. («Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII–XXI ст.», 2019 р.), Царалунга І. Б. («Українські топоніми на -ани, -яни», 2006 р.), Янчишин А. М. («Власні назви промислових товарів: типологія, походження і функціонування», 2019 р.), кандидата педагогічних наук – Горячок І. В. («Методика вивчення публіцистичних творів у старших класах загальноосвітньої школи», 2009 р.) і Подлевська Н. В. («Формування культури спілкування в учнів 5–6 класів на уроках української мови», 2010 р.).

Відзначимо плідну працю аспірантів кафедри української філології, адже зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, крім Ющишиної О. М. і Янчишина А. М., кандидатські дисертації захистили Венгер Т. Д. («Вербалізація концепту «зовнішність людини» у художньому мовленні XX–початку XXI ст.», 2017 р.), Григорук Н. В. («Власні назви спортивних команд: структура, походження, функціонування в українській мові», 2017 р.), Гула Л. І. («Торговельно-економічна лексика української мови XIV–XV ст.», 2019 р.), Ординська І. Я. («Мікротопонімія Північної Хмельниччини», 2020 р.) і Янчишина Я. В. («Мікротопонімія Центральної Хмельниччини», 2021 р.), науковими керівниками яких були Торчинська Н. М., Торчинський М. М. і Царалунга І. Б.

Вчене звання професора здобули Торчинський М. М. (2011 р.) і Царалунга І. Б. (2021 р.); вчене звання доцента – Гавриш М. М. (2015 р.), Горячок І. В. (2013 р.), Папушина В. А. (2011 р.), Подлевська Н. В. (2012 р.), Приймак І. В. (2011 р.) і Царалунга І. Б. (2008 р.).

У підготовці наукових кадрів як опоненти на захистах докторських і кандидатських дисертацій взяли участь Олійник Л. В. (один захист), Приймак І. В. (один), Торчинський М. М. (дванадцять), Царалунга (чотири, зокрема один – в Чехії, де 30 серпня 2019 р. була опонентом на захисті дисертації Анни Чури «Етимологія титулатури старослов'янської суспільно-політичної лексики» зі спеціальності «Порівняльна слов'янська філологія» в Оломоуцькому університеті ім. Ф. Палацького). Торчинський М. М. є членом

спеціалізованої вченої ради К 11.051.14 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса (2018–2021 рр.).

Різноманітною є видавнича діяльність викладачів-філологів. Насамперед відзначимо, що збірник наукових праць «Актуальні проблеми філології та перекладознавства» був фаховим виданням України протягом 2014–2018 рр., а з 2020 р. має категорію «Б» (усього вийшло 20 випусків); крім того, регулярно друкуються збірники студентських праць «Поділля. Філологічні студії» (14 випусків), «Літературознавчий вісник» (3 випуски) та «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика» (8 випусків), у яких щороку наші студенти здійснюють до сотні публікацій.

Із проблем україністики підготовлено низку монографій, словників, збірників актових документів, наприклад: І. В. Горячок – «Вивчення публіцистичних творів на уроках української літератури» (2012 р.); Папушиною В. А. – «Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі професійної підготовки» (2019 р.); Приймак І. В. – «Любов Яновська у дзеркалі доби кінця ХІХ – початку ХХ ст.: відома й невідома» (2011 р.); Торчинським М. М. – бібліографічно-інформаційний довідник «Ономастичні студії в Україні (дисертаційні дослідження, захищені у другій половині ХХ – на початку ХХ ст.)» (2007 р.), «Структура онімного простору української мови» (2008 р.), «Словник власних географічних назв Хмельницької області» (2008 р., у співавторстві з Торчинською Н. М.), «Структура онімного простору української мови. Частина 2. Функціонування власних назв» (2009 р.); Царалунгою І. Б. – «Українські топоніми на -ани, -яни» (2007 р.), «Акти Вишівської міської книги ХVІІ ст.» (2015 р.), «Варіативність у староукраїнській літературно-писемній мові ХІV–ХV ст.» (2017 р.).

Ще більше видано підручників, посібників, методичних вказівок і рекомендацій, збірників завдань і вправ, практикумів тощо: як друкованих (Гавриш М. М., «Актуальні питання соціолінгвістики» (2012 р.); Грицева А. П., «Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір» (2009 р.), «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» (2009 р.), «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (2011 р., у співавторстві з Подлевською Н. В., Станіславовою Л. Л., Терещенко Л. В., Торчинською Н. М., Царалунгою І. Б.); Коваль Т. П., «Виразне читання» (2010 р.); Олійник Л. В., «Література рідного краю» (2017 р.); Папушина В. А., «Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури» (2014 р.), «Історія зарубіжної літератури» (2015 р.), «Історія зарубіжної літератури другої половини ХІХ ст.» (2018 р.); Подлевська Н. В., «Методика навчання української мови» (2007 р.);

Приймак І. В., «Жіноча проза кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (2013 р.), «Сучасна українська література» (2015 р.), «Українська література та європейський контекст» (2019 р.); Станіславова Л. Л., «Стилістика художнього тексту» (2013 р.); Торчинська Н. М., «Вступ до мовознавства» (2013 р.), «Практикум із лінгвістичного аналізу» (2013 р.), «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» (2008 р.), «Сучасна українська літературна мова. Фонетика» (2020 р.); «Українська діалектологія» (2017 р.); Торчинський М. М., «Українська ономастика» (2010 р.); Царалунга І. Б., «Історична граматики української мови» (2009 р.), «Лінгвістика тексту» (2019 р.), «Старослов'янська мова» (2007 р.), так і електронних (назвемо лише ті, які стосуються підготовки магістрантів: Гавриш М. М., «Етнолінгвістика» (2016 р.); Коваль Т. П., «Основи літературної творчості» (2015 р.); Подлевська Н. В., «Методика викладання сучасної української літературної мови у вищому навчальному закладі» (2013 р.); Приймак І. В., «Методичні вказівки до виконання курсових робіт із дисциплін «Проблемні питання української мови», «Українська література і європейський контекст» (2020 р., у співавторстві з Торчинським М. М.); Торчинська Н. М., «Кваліфікаційна робота магістра» (2018 р., у співавторстві з Дутковською О. Б., Подлевською Н. В.); Торчинський М. М., «Дипломна робота з української мови і літератури» (2020 р.). «Культура наукової мови» (2012 р.), «Проблемні питання української мови» (2014 р.).

Досить багато у збірниках наукових праць друкується і статей (наприклад, Торчинський М. М. протягом 2016–2020 рр. має 26 публікацій), зокрема і за кордоном (так, Царалунга І. Б. опублікувала 9 статей у Болгарії, Польщі і Чехії). Однак слід зазначити, що публікацій у виданнях, включених у наукометричні бази, недостатньо (лише Царалунга І. Б. має чотири такі статті).

Викладачі кафедри також є членами редколегій журналів і збірників наукових праць (Київ, Одеса, Умань, Хмельницький тощо), зокрема і закордонних (Польща, Туреччина). Загалом же тісні наукові зв'язки хмельницькі філологи мають із багатьма науковими й освітніми інституціями (угоди про співпрацю укладено з Хмельницьким обласним літературним музеєм, Хмельницькою обласною науковою універсальною бібліотекою, кафедрами філологічного спрямування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Національного університету «Острозька академія», Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії).

Викладачі і студенти ХНУ активно беруть участь у наукових і науково-практичних конференціях: як місцевих, так і тих, що проводяться в інших закладах України й зарубіжжя.

Зокрема, 25–26 травня 2012 р. кафедрою української філології була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція «М. П. Стельмах і сучасність», присвячена 200-річчю від дня народження відомого письменника. Участь у конференції взяли науковці з Вінниці, Глухова, Житомира, Кам'янця-Подільського, Києва, Умані, Хмельницького тощо, які проаналізували творчий доробок М. П. Стельмаха в контексті історії української літератури середини ХХ ст. і запропонували нові теоретичні і практичні підходи до вивчення творчості прозаїка у вищій і середній школі. У збірнику матеріалів надруковано статті й тези виступів 31 учасника конференції.

На базі кафедри української філології 12–14 вересня 2013 р. проходила XV Всеукраїнська ономастична конференція з теми «Український ономастикон: типологія, словотвір, функціонування». У конференції зголосилися взяти участь 133 науковці, які представляли 27 міст і 38 навчальних і наукових установ України, Польщі і Словаччини, зокрема Варшаву, Вінницю, Дніпропетровськ, Донецьк, Київ, Кіровоград, Лодзь, Луцьк, Львів, Одесу, Тернопіль, Трнаву, Ужгород, Умань, Харків, Хмельницький, Черкаси, Чернівці тощо. Серед присутніх були 1 член-кореспондент НАН України, 11 докторів і 60 кандидатів наук. Матеріали конференції (статті 111 авторів) було надруковано у трьох томах шостого випуску збірника наукових праць «Актуальні проблеми філології та перекладознавства». В ухвалі, прийнятій на заключному пленарному засіданні, зазначено: пріоритетними завданнями української ономастики на наступні роки визначити дослідження антропонімів (прізвищ та імен) і топонімів (мікротопонімів, ойконімів, гідронімів та оронімів) насамперед тих регіонів, які ще не були об'єктами монографічного опису, а також поетонімів (зокрема компаративного плану); звернути увагу й на студіювання маловивчених розрядів пропріальної лексики – зоонімів, ідеонімів, космонімів та прагматонімів, розробивши відповідні алгоритми і критерії аналізу; активізувати діяльність Української ономастичної комісії у плані обговорення проблемних питань, схвалення тем дисертаційних досліджень, рекомендування до друку вагомих у науковому плані монографій тощо.

Розширений пленум Наукової координаційної ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України з теми «Термінологія і термінографія України» був проведений 4–5 жовтня 2017 року. Участь у цьому традиційному зібранні провідних мовознавців України зголосилися взяти 23 науковці з Вінниці,

Дрогобича, Камінця-Подільського, Києва, Львова, Рівного, Слов'янська, Тернополя, Умані, Харкова, Херсона, Хмельницького. Обговорено важливі питання, які стосуються творення та функціонування термінологічної лексики української мови.

19 лютого 2021 року відбулася Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Проблеми філології: історія та сучасність». Заявки на участь у конференції подали більш ніж 120 дослідників-філологів, які представляли широке коло наукових установ, закладів вищої і середньої освіти з різних регіонів України: Бердянська, Вінниці, Житомира, Кам'янця-Подільського, Києва, Кропивницького, Львова, Одеси, Полтави, Умані, Харкова, Хмельницького, Черкас, Чернівців. Секційні засідання конференції відбулися за сімома напрямками, на яких присутні обговорювали актуальні проблеми, обмінювалися перспективними методами і прийомами досліджень, оприлюднювали результати наукової роботи у різних сферах філології: актуальних питань сучасного українського мовознавства, мовної парадигми в діячості, проблем ономастики та регіонального лінгвокраїнознавства, новітніх напрямів у лінгвістиці, перекладу та прикладної лінгвістики, викладання української мови й літератури в закладах середньої та вищої освіти, особливостей сучасної рецепції проблем української та світової літератури. Публікацію матеріалів здійснено у збірнику наукових праць Хмельницького національного університету «Актуальні проблеми філології та перекладознавства».

Під час конференції також був організований круглий стіл «Ми пам'ятаємо...», учасники якого поділилися спогадами про славетних філологів: наукових наставників, учителів, колег, друзів: Л. О. Белея, Д. Г. Бучка, А. П. Грищенка, П. С. Дудика, В. В. Жайворонка, С. Й. Караванського, Ю. О. Карпенка, Л. М. Коць-Григорчук, В. М. Литовченко, В. В. Лучика, В. В. Німчука, Р. І. Осташа, В. І. Перебийніс, Г. Р. Передрій, О. Д. Пономарева, В. Ю. Франчук. За матеріалами круглого столу підготовлений однойменний електронний лінгвомеморіальний альманах.

Кафедра української філології також була співорганізатором багатьох подібних наукових форумів (наприклад, Третьої Міжнародної науково-практичної конференції «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» – разом із Львівським державним університетом безпеки життєдіяльності та Католицьким університетом ім. Іоанна Павла II в місті Люблін (2016 р.), Всеукраїнської інтернет-конференції «Проблеми лінгвістики й методики викладання мов у контексті входження України в Європейський простір» – разом із Національним університетом садівництва в м. Умань

(2016 р.), Всеукраїнської науково-практичної конференції «Динамічні процеси в лексичі та граматичі слов'янських мов» – разом з Уманським державним педагогічним університетом імені Павла Тичини (2021 р.); спільно з кафедрою слов'янської філології ХНУ – Міжнародних науково-практичних конференцій «Духовний розвиток особистості в аспекті слов'янського лінгвокраїнознавства» і «Мовна компетенція як основа для професійного та соціального успіху в Європі» (2015 р.), «Міжкультурні комунікації в галузі освіти» (2021 р.).

Загалом же відзначимо, що протягом п'яти попередніх років участь у більш ніж десяти конференціях взяли усі викладачі кафедри: Гавриш М. М. (16), Коваль Т. П. (28), Олійник Л. В. (23), Папушина В. А. (11), Приймак І. В. (12), Торчинський М. М. (43), Царалунга І. Б. (28), Ющишина О. М. (15), Янчишин А. М. (23), з них тринадцять проведено у Болгарії, Польщі, Туреччині або Чехії.

Кафедра української філології також була організатором Міжрегіональної студентської наукової конференції «Генії України і світу» (2010–2014 рр.), Подільського краєзнавчого конкурсу серед студентів та учнів (2013–2015 рр.), обласних етапів Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика та Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка.

На названих регіональних конкурсах студенти ХНУ здобули більш ніж 30 призових місць, проте свідченням високої якості підготовки бакалаврів і магістрантів української філології насправді є здобутки на міжнародному та всеукраїнському рівнях. Зокрема, переможцем Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка стали Петро Футорний (2011 р.) і Клопотюк Марія (2015 р.), а його призерами – Ірина Ковальчук (2011 р.), Олександра Любицька (2011 р.), Волошина Катерина (2014 р.), Дуплій Анна (2015 р.), Кутей Леся (2015 р.), Лавренчук Юлія (2018 р.) і Каштан Ольга (2018, 2020 рр.). На Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт з української мови і літератури Анна Літвінюк та Ірина Прокоп'як посіли перші місця (2007 р.), Волошина Катерина – третє (2012 р.) і перше (2014 р.), Майстерчук Оксана – друге (2013 р.), Лімбах Вікторія – перше (2016 р.), Горшкова Марія – перше (2017 р.), Венгер Анастасія – друге (2019 р.), Каштан Ольга – друге (2020 р.).

Крім участі в олімпіадах і конкурсах, наукова діяльність студентів-філологів реалізується шляхом участі в науково-практичних конференціях та опублікування статей і тез. За 2015–2019 рр. здійснено понад 200 публікацій студентських праць у наукових часописах Вінниці, Житомира, Києва, Кракова, Кропивницького, Львова, Любліна, Маріуполя, Одеси, Оломоуця, Тернополя, Ужгорода, Умані, Харкова, Херсона, Хмельницького. Близько 400 студентів

стали учасниками наукових конференцій різних рівнів (найбільш часто такі форуми проводилися у Вінниці, Житомирі, Києві, Львові, Умані, Хмельницькому). Кількість студентів, що беруть участь у науково-дослідній роботі, склала більш ніж 500 осіб, переважно об'єднаних у проблемні групи й наукові гуртки, як-от: «Соціолінгвістичне дослідження м. Хмельницького» (керівник – М. М. Гавриш), «Літературознавчі та краєзнавчі студії» (Коваль Т. П.), «Філологічні студії» (Олійник Л. В.), «Актуальні питання зарубіжної літератури» (Папушина В. А.), «Актуальні проблеми української літератури» (Приймак І. В.), «Ономастичні студії» (Торчинський М. М.), «Структура української мови в історичному розвитку» (Царалунга І. Б.), «Українська мова для іноземців: науковий стиль мовлення» (Ющишина О. М.), «Проблеми вивчення прагматонімів» (Янчишин А. М.). Зауважимо, що членами таких колективів є практично всі студенти, які навчаються за рівнем вищої освіти «магістр». Про результативність такої діяльності можемо, наприклад, судити зі звіту проблемної студії «Ономастичні студії»: «Протягом 2020–2021 н. р. проведено десять засідань проблемної групи, у яких взяли участь шестеро студентів. Підготовлено п'ять наукових статей; захищено дві курсові і три дипломні роботи. Студенти взяли участь у 17 науково-практичних конференціях, зокрема трьох загальноуніверситетських, тринадцяти всеукраїнських і одній міжнародній».

Звернемо увагу і на навчальну, методичну та виховну діяльність українських філологів. Передусім зазначимо: вміло застосовуючи різнопланові навчально-методичні методи й прийоми, органічно поєднуючи вимогливість із справедливістю оцінювання знань і умінь майбутніх фахівців, колектив кафедри зумів забезпечити належний рівень підготовки випускників, що знайшло своє відбиття, наприклад, в отриманні випускниками магістратури зі спеціальності «Філологія. Українська мова та література» дипломів із відзнакою (крім прізвищ, також подаємо у відсотках успішність, якість знань і середній бал захисту випускних робіт): 2020 р. – Балчіді Катерина, Барткова Олена, Коваль Марина (100 %; 93,4 %; 4,45); 2019 р. – Гармата Ірина, Дудко Марія, Мазур Анастасія, Ткачук Лілія і Чернега Ганна (100 %; 100 %; 4,53); 2018 р. – Довганюк Юлія, Казанцева Анастасія, Коваленко Дар'я і Ставінога Ольга (100%; 95,4 %; 4,49); 2018 р. – Ковальчук Альона, Мартинюк Яна, Матвійчук Марина, Неделіна Вікторія і Струтинська Галина (100 %; 100 %; 4,62); 2016 р. – Більчук Лілія, Жуковська Анна, Мороз Тетяна, Проциш Наталія (100 %; 100 %; 4,58).

Ще більш об'єктивним мірилом професійної якості випускників є їхнє працевлаштування, яке одночасно підтверджує правильність орієнтації на придатність до виконання певних посадових обов'язків.

Засвідчено, що найбільш часто магістри працюють у закладах освіти – як вищої, наприклад, Коваль М. І., Ранюк О. П., Мороз Т. О. (нині – аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка), Ющишина О. М., Янчишин А. М. – у Хмельницькому національному університеті; Григоруk Н. В. і Карватюк О. Ю. – у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії; Волошина К. В. – у Приватного вищого навчального закладі «Університет сучасних знань» і Національному медичному університеті імені О. О. Богомольця в Києві; Венгер Т. Д. і Гопанюк О. В. – у Хмельницькому базовому медичному коледжі (також Мороз Т. О. – так і середньої, зокрема Антощук М. І. (Закриницька гімназія, Хмельницький район), Балчіді К. С. (Хмельницька ЗОШ І–ІІІ ст. № 14), Бідна Г. С. (Коричинецький НВК, Хмельницький район), Гула Л. І. (Стуфчинецька ЗОШ І–ІІІ ст., Хмельницький район), Довганюк Ю. Л. (Хмельницьке НВО № 28), Жуковська А. С. (Шаровецьківська ЗОШ І–ІІІ ст., Хмельницький район), Завгородня О. М. (Немичинецька ЗОШ І–ІІ ст. Хмельницький район), Красноголовець З. Е. (Хмельницьке НВО № 28), Криворучко М. В. (Хмельницька ЗОШ І–ІІІ ст. № 24), Мулякo С. М. (Сокальська ЗОШ І–ІІІ ст., Львівська область), Питура М. В. (Клинівська ЗОШ І–ІІІ ст., Хмельницький район), Неделіна В. Ф. (Хмельницька СЗОШ І–ІІІ ст. № 1), Стецько А. А. (Хмельницька ЗОШ І–ІІІ ст. № 13 імені М. К. Чекмана), Струтинська Г. М. (Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг) та інші, які займаються педагогічною діяльністю, а паралельно – й науково-дослідницькою в галузі філології.

Відзначимо й інші сфери, де працюють наші випускники, а це – засоби масової інформації (Ковальчук А. Ю. – автор та ведуча розважальних проєктів на каналі ТВ 7+ у м. Хмельницький; Косарева А. М. – кореспондент програмного відділу муніципальної телерадіокомпанії «Місто», Кукурудза Т. С. – редактор Першого Подільського телеканалу), музеї (Янчишина Я. В. – науковий співробітник Хмельницького обласного літературного музею), позашкільні об'єднання (Барткова О. В. – учитель української мови та літератури Центру підготовки до ЗНО та ДПА «Кевін», Решетнік В. О. – соціальний педагог Хмельницького міжшкільного навчально-виробничого комбінату), інші державні і громадські організації (Козак А. С. – голова Молодіжної громадської ради при управлінні молоді та спорту Хмельницької міської ради; Проциш Н. О. – провідний фахівець із зв'язків з громадськістю та

пресою відділу інформаційної роботи Хмельницького обласного центру зайнятості; Шевчук А. А. – депутат Хмельницької міської ради) тощо.

Додатково зазначимо, що протягом останніх років саме українські філологи були лідерами студентського руху в Хмельницькому національному університеті (Козак Анастасія – голова студентської ради вишу; Косарева Аліна, Набухотна Юлія і Дишкант Вероніка очолювали студентський рух гуманітарно-педагогічного факультету ХНУ).

Навчальні дисципліни філологічного спрямування розділені між двома кафедрами: після створення 2013 р. кафедр слов'янської та української філології за першою закріпилися дидактично-філологічний і стилістико-ортологічний блоки (також колектив забезпечує підготовку спеціалістів у галузі польської філології), а за другою – профільним залишається викладання курсів української мови і літератури та зарубіжної літератури для спеціальності «Філологія. Українська мова і література», а також загальноуніверситетських філологічних дисциплін. З усіх дисциплін підготовлене належним чином упорядковане навчально-методичне забезпечення, зокрема робочі програми, силабуси, матеріал для лекційних, практичних, лабораторних і семінарських занять, тести, інші засоби діагностики і контролю знань. Ці ж матеріали є в електронному доступі (в модульному середовищі).

У розпорядженні студентів – сучасні аудиторії (зокрема кабінети української мови, історії української літератури, методик навчання філологічних дисциплін, обладнані мультимедійними апаратами, із доступом до мережі Інтернет), читальний зал, бібліотека.

Ефективним засобом підвищення фахового рівня майбутніх філологів є участь студентів у виховних заходах, присвячених Дню української писемності і мови, Міжнародному дню рідної мови, Шевченківським дням і Дню слов'янської писемності і культури. Організуються поїздки в Канів на могилу Т. Г. Шевченка, в Моринці та Шевченкове, де пройшли дитячі роки Великого Кобзаря, у Київ та інші населені пункти до літературних музеїв; проводиться низка виховних заходів на факультеті, в університеті і в місті, насамперед із метою вшанування у березні або травні українського генія Т. Г. Шевченка. При кафедрі працюють студентський літературний театр «Глорія», клуб молодих літераторів «Роса», клуб риторів «Сократ», клуб гумору «Гелос», які організують низку виховних заходів насамперед патріотичного спрямування (керівник – старший викладач кафедри української філології Т. П. Коваль). Організуються й зустрічі з письменниками, як місцевими: Михайлом Войнаренком, Василем Горбатюком, Василем Кравчуком, Віталієм Міхалевським, Миколою Федунцем, так і знаними в усій Україні: Мирославом

Дочинцем, Іваном Драчем, братами Капрановими, Андрієм Курковим, Дмитром Павличком, Галиною Пагутяк.

Завданнями на близьку й далеку перспективу є досягнення стовідсоткового рівня наявності у складі кафедри української філології докторів і кандидатів наук; підготовка методичних посібників (електронних або друкованих) з усіх навчальних дисциплін; сертифікація на рівні загальнодержавних стандартів усіх модульних курсів; активна участь у науковій діяльності викладачів (публікацій статей у виданнях, включених до наукометричних баз даних та категорії «Б»; регулярне проведення (один раз у два роки) науково-практичної конференції «Проблеми філології: історія та сучасність»; створення лабораторії «Соціолінгвістичне моделювання мовного середовища Хмельниччини й суміжних регіонів») і студентів (продовження видання збірників наукових праць «Поділля. Філологічні студії», «Літературознавчий вісник» і «Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика»; участь більшості бакалаврів і усіх магістрантів у наукових гуртках і проблемних групах; започаткування традиційної студентської науково-практичної конференції «Подільські філологічні читання»); удосконалення технологій проходження навчальних і виробничих практик; якісне покращення виховної роботи. При цьому першочерговою ціллю, звичайно, є створення всіх умов для того, щоб випускники спеціальності «Українська мова і література» отримали ґрунтовну освіту, ставши справжніми професіоналами своєї справи і патріотами України.

РОЗДІЛ 2
ОБОВ'ЯЗКОВІ ДИСЦИПЛІНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК
ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ МАГІСТЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ І
ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ»

*Торчинський М. М.,
доктор філологічних наук, професор
Торчинська Н. М.,
кандидат філологічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
У МАГІСТРАТУРІ

Назва дисципліни	<i>Методологія та організація наукових досліджень</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Другий</i>
Кредити ЄКТС	<i>4</i>
Лекції	<i>36 год.</i>
Практичні заняття	<i>18 год.</i>
Самостійна робота	<i>66 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Залік</i>

«Філологія. Українська мова та література» кваліфікується як освітньо-професійна програма, але, на нашу думку, будь-яка магістратура передбачає ґрунтовну підготовку до наукової діяльності. І в цьому плані чільне місце серед дисциплін, які вивчають здобувачі вищої освіти за рівнем «магістр», займає «Методологія та організація наукової діяльності» (скорочено – МОНД). Оскільки в назві предмета є два стрижневі елементи – «методологія» й «організація», відповідно, **мета** його вивчення – по-перше, удосконалити методикку проведення наукових досліджень, що в кінцевому результаті передбачає написання й захист кваліфікаційної роботи; по-друге, ознайомитися з організацією наукових досліджень в Україні і, можливо, знайти свою нішу після завершення навчання для продовження такої роботи, наприклад, в аспірантурі.

Завдання вивчення МОНД корелюються і з метою освітньої програми «Філологія. Українська мова та література» – «підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні завдання і проблеми, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій...» [10, с. 4]. Аналогічно формулюється й інтегральна компетентність – «здатність розв'язувати складні

завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» [10, с. 5], яка передбачає реалізацію низки загальних та фахових компетенцій.

Серед першої групи компетенцій [10, с. 5–6] виокремимо здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово (це насамперед ознайомлення з культурою наукового мовлення: як усного, зокрема під час захисту кваліфікаційної роботи, виступів на наукових конференціях та семінарах, в ході дискусій, обговорень тощо, так і писемного, що передбачає оформлення відповідно до нормативних вимог тез, статей, рецензій, анотацій, курсових і кваліфікаційних робіт.

Здатність бути критичним і самокритичним формується як під час рецензування наукових робіт інших авторів (статей, курсових робіт і рефератів), так і саморецензування (наприклад, написання анотацій і рецензій на власні статті, курсову і кваліфікаційну роботи).

Під час усього навчального процесу удосконалюється здатність до пошуку, опрацювання й аналізу інформації з різних джерел (як і вироблення навичок використання інформаційних та комунікаційних технологій), оскільки студентам постійно потрібно готуватися до практичних, семінарських чи лабораторних занять, виконувати індивідуальні завдання пошукового характеру, писати наукові статті, курсову і кваліфікаційну роботу. Узагальнена інформація щодо цієї проблеми подається під час вивчення теми «Інформаційне забезпечення наукових досліджень», де розглядаємо структуру наукової інформації, визначаємо її джерела, аналізуємо шляхи і способи отримання інформації відповідно до потреб власного дослідження. Указані види робіт більш детально розглядаються і при вивченні теми «Організація самостійної наукової роботи».

Відзначимо низку загальних компетенцій, які формуються комплексно, а не диференційовано (в дужках називаємо відповідні теми або підтеми):

уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми («Особливості наукового дослідження», «Форми відображення результатів наукових досліджень»);

здатність працювати в команді та автономно («Організація наукової діяльності», «Організація науково-дослідної роботи у ЗВО та ЗСО», «Наукові та науково-педагогічні кадри», «Проектна діяльність у структурі наукової роботи»);

здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу («Методологічні засади наукового пізнання», «Теоретичні методи наукового дослідження»);

здатність до адаптації та дії в новій ситуації («Становлення наукових досліджень», «Пріоритети наукових досліджень»);

здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня («Практика як різновид апробації результатів дослідження», «Проектна діяльність у структурі наукової роботи», «Організація науково-дослідної роботи у ЗВО та ЗСО», «Наукові та науково-педагогічні кадри»);

здатність до проведення досліджень на належному рівні («Специфіка наукових досліджень», «Особливості проекту та фактори успіху, показники, результати та впливи», «Основні порушення стандартів академічної доброчесності в науковій діяльності»);

здатність генерувати нові ідеї («Організаційна стадія науково-дослідного процесу», «Визначення критеріїв успішності проекту»).

Звернемо більш детальну увагу ще на дві компетентності, визначені освітньою програмою, оскільки вони безпосередньо орієнтовані на кінцеву мету – підготовку висококваліфікованого фахівця-філолога.

Зокрема, здатність і готовність вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень, безумовно, забезпечується насамперед у процесі викладання дисциплін лінгвістичного та літературознавчого спрямування, однак певне значення має і МОНД, зокрема розділи «Науковий стиль: жанри, диференційні ознаки, стандарти» та «Українська термінологія у професійному спілкуванні», а здатність і готовність здійснювати перевірку реального дослідницького або педагогічного процесу забезпечується при вивченні тем і підтем «Апробація та презентація наукового дослідження», «Дослідна стадія науково-дослідного процесу», «Завершальна стадія науково-дослідного процесу», «Ефективність наукових досліджень», «Оцінка ефективності наукових досліджень», «Обробка наслідків дослідження», «Порядок оформлення результатів наукової роботи», «Форми відображення результатів наукового дослідження», «Поняття та форми експертизи результатів наукового дослідження».

Навчальна дисципліна «Методологія та організація наукових досліджень», зважаючи на особливу значущість наукової підготовки, має й чітку орієнтацію на формування фахових компетентностей. Так, здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки підкреслюється як під час написання наукових праць, так і при вивченні першої теми (підтеми «Історія наукових пошуків» і «Організація наукової діяльності в Україні»); здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного /

мовленнєвого й літературного матеріалу – аналогічно (у процесі виконання наукового дослідження і вивчення методів наукового пізнання); усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для досліджень та / або інноваційних розробок у галузі філології, презентації їх результатів професійній спільноті та захисту інтелектуальної власності на результати досліджень та інновацій – насамперед під час вивчення теми «Академічна доброчесність як основна вимога до наукових пошуків», а здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень – при вивченні теми «Українська термінологія у професійному спілкуванні» (однак підкреслюємо, що такі аспекти наукових досліджень реалізуються в багатьох інших ситуаціях).

Орієнтацією на організацію наукової діяльності (теми «Особливості організаційного забезпечення та оцінки ефективності наукових досліджень», «Специфіка наукових досліджень») характеризуються компетенції «здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань» і «здатність до організації різних форм і способів навчальної, навчально-методичної, наукової, творчої та інших видів діяльності, які певним чином стосуються філології і педагогіки», а на підведення результатів наукових пошуків (теми «Особливості викладу результатів наукових досліджень» і «Форми відображення результатів наукових досліджень») – компетенція «усвідомлення ролі експресивних, емоційних, логічних засобів мови для досягнення запланованого прагматичного результату».

Аналогічно опишемо зв'язки з навчальним матеріалом програмних результатів навчання [10, с. 6–7], при цьому зазначимо, що частково фіксуються певні збіги з подібними компетенціями.

На нашу думку, саме при вивченні курсу «Методологія та організація наукових досліджень», зокрема тем «Методологічні засади наукового пізнання», «Емпіричні методи наукового дослідження», «Теоретичні засади наукового дослідження», «Специфіка наукових досліджень», «Особливості організаційного забезпечення та оцінки ефективності наукових досліджень», «Особливості викладу результатів наукових досліджень», «Форми відображення результатів наукових досліджень», можна досягти низки програмних результатів навчання, таких як: обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу; оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та

прогнозування; здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних; доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцям, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються; використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.

Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі варто вчитися, крім названих вище, і під час опрацювання теми «Інформаційне забезпечення наукових досліджень», а оцінювати власну навчальну й науково-професійну діяльність, будувати і втілювати ефективну стратегію саморозвитку й професійного самовдосконалення і знаходити оптимальні шляхи ефективної взаємодії у професійному колективі та з представниками інших професійних груп різного рівня – під час вивчення теми «Наукові та науково-педагогічні кадри».

Важливими програмними результатами навчання, що забезпечують реалізацію «Закону про мови в Україні», є вимоги впевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами; застосовувати знання про експресивні, емоційні, логічні засоби мови та техніку мовлення для досягнення запланованого прагматичного результату й організації успішної комунікації. Безперечно, такі уміння формуються протягом вивчення всіх навчальних дисциплін у магістратурі, включно із практиками та написанням і захистом кваліфікаційної роботи, однак детальну увагу на цей аспект звертаємо також при вивченні тем «Особливості викладу результатів наукових досліджень», «Форми відображення результатів наукових досліджень» і «Апробація та презентація наукового дослідження».

На формування уміння розробляти систему заходів для забезпечення належного освітнього середовища, відповідно до норм безпеки життєдіяльності, ергономіки та сучасних технологій отримання знань, орієнтуємо студентів при вивченні теми «Організація науково-дослідної роботи у ЗВО та ЗСО»; дотримуватися правил академічної доброчесності вчимо під час

розгляду спеціальної теми – «Академічна доброчесність як основна вимога до наукових пошуків», а планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та / або інноваційні розробки в галузі української філології – насамперед вивчаючи теми «Апробація та презентація наукового дослідження» і «Проектна діяльність у структурі наукової роботи».

При формуванні вказаних компетенцій і програмних результатів навчання ми орієнтуємося як на дисципліни, що вивчають здобувачі вищої освіти за освітнім рівнем «бакалавр» (це насамперед «Теорія і практика філологічних досліджень», що, згідно з оновленою освітньою програмою «Філологія. Українська мова та література», є обов'язковим навчальним предметом у шостому семестрі, а також курси сучасної української літературної мови, історії української літератури, історії зарубіжної літератури та споріднених мовознавчих і літературознавчих дисциплін, на яких розглядається ілюстративний матеріал для наукових досліджень), так і на всі магістерські нормативні курси, що вивчаються в першому й другому семестрах і на яких теж можна вибрати об'єкт і предмет для поглиблених наукових студій.

Що стосується кореквізитів, то зв'язок МОНД простежується насамперед із підготовкою і захистом кваліфікаційної роботи, оскільки більшість практичних занять і значна частина лекцій безпосередньо стосуються теорії і практики наукових досліджень. Недаремно в описі цієї дисципліни зазначається, що студент, який успішно завершив її вивчення, повинен «формулювати мету, завдання та гіпотезу наукових досліджень; концентрувати й орієнтувати наукові дослідження на виконання найбільш важливих завдань; розрізняти поняття «об'єкт» і «предмет» пізнання і дослідження; вміти оцінювати результати дослідження; ... формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних; ... обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу» [10, с. 14].

Під час проходження педагогічної практики у ЗВО варто використати матеріал лекції з теми «Організація науково-дослідної роботи у ЗВО та ЗСО», а переддипломної практики – матеріал практичних занять з тем «Підготовка та написання наукових тез і статей» і «Підготовка та захист кваліфікаційної роботи».

Характеризуючи зміст навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень», відзначимо чітке розмежування трьох змістових модулів, кожен з яких складається із шести лекцій і трьох практичних занять.

Перший змістовий модуль «Методологія наукових досліджень» – це лекції «Наука як система знань і наукова діяльність», «Методологічні засади

наукового пізнання», «Емпіричні методи наукового дослідження», «Теоретичні методи наукового дослідження», «Специфіка наукових досліджень», «Економічні чинники розвитку науки» та практичні заняття «Наука та її роль у розвитку суспільства», «Методологічні засади наукових досліджень», «Специфіка наукових досліджень». Як бачимо, простежується орієнтація насамперед на методологію наукової діяльності.

Другий змістовий модуль «Організація наукових досліджень» складається з лекцій «Особливості організаційного забезпечення та оцінки ефективності наукових досліджень», «Особливості викладу результатів наукових досліджень», «Форми відображення результатів наукових досліджень», «Апробація та презентація наукового дослідження», «Організація самостійної наукової роботи» й «Організація науково-дослідної роботи у ЗВО та ЗСО» та практичних занять «Особливості викладу та форми впровадження результатів наукових пошуків», «Підготовка та написання наукових тез і статей», «Організація науково-дослідної роботи у ЗВО та ЗСО». Основне тематичне спрямування модуля – організація наукових досліджень на різних рівнях (світу, держави, регіону, навчального закладу тощо).

До складу третього змістового модуля «Забезпечення успіху наукових досліджень» внесено лекції «Наукові та науково-педагогічні кадри», «Інформаційне забезпечення наукових досліджень», «Проектна діяльність у структурі наукової роботи», «Академічна доброчесність як основна вимога до наукових пошуків», «Науковий стиль: жанри, диференційні ознаки, стандарти», «Українська термінологія у професійному спілкуванні» та практичні заняття «Підготовка та захист кваліфікаційної роботи», «Академічна доброчесність як основна вимога до наукових пошуків», «Українська термінологія у професійному спілкуванні». Саме названі чинники забезпечують результативність наукових досліджень.

Для студентів заочної форми навчання, на нашу думку, варто провести три лекції з тем «Наука як система знань і наукова діяльність. Специфіка наукових досліджень», «Організаційне забезпечення та оцінка ефективності наукових досліджень. Апробація та презентація наукового дослідження» та «Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Науковий стиль: жанри, диференційні ознаки, стандарти» і два практичні заняття з тем «Особливості викладу та форми впровадження результатів наукових досліджень» й «Академічна доброчесність як основна вимога до наукових пошуків».

У процесі навчання використовуються словесні, практичні та наочні методи (форми).

Серед словесних – розповідь (наприклад, «Історія наукових пошуків», «Організація наукової діяльності в Україні», «Становлення наукових досліджень»), бесіда (на зразок: «Види і форми науково-дослідної роботи», «Система управління науково-дослідною роботою у ЗВО», «Науково-дослідна робота у школах»), пояснення з елементами проблемності (наприклад, «Сутність поняття «наука» », «Основні наукові поняття», «Перевірка наукових робіт на дотримання їхніми авторами стандартів академічної доброчесності»).

Під час проведення практичних занять активно використовуються ігрові та інформаційні технології, на кшталт ділових ігор (інсценування діалогу «викладач – студент» на захисті курсової роботи, щоб з'ясувати, які питання можуть бути поставлені і як на них відповідати; або публічний виступ із певної теми тривалістю 5–10 хв., що дозволить сформулювати в магістрантів певні навички оратора), пошуку в Інтернеті наукових проєктів із метою подати на конкурс власні напрацювання).

Успіх презентації навчального матеріалу залежить від його ілюстрування (наприклад, схемами «Алгоритм науково-дослідного процесу», «Зміст та особливості оформлення наукової статті», «Порядок оформлення результатів наукової роботи»), таблицями (такими як «Класифікація наук», «Пріоритети наукових досліджень», «Види і форми науково-дослідної роботи»).

До усіх лекцій і практичних занять підготовлений мультимедійний супровід.

Оцінювання результатів навчання здійснюється комплексно: це й тести, укладені до трьох змістових модулів, і самостійні роботи (наприклад, визначити стилеві й жанрові ознаки запропонованих фрагментів текстів; відредагувати тексти відповідно до вимог наукового мовлення), й індивідуальні домашні завдання (підготувати різножанрову бібліографію або термінологічний словничок із вказаної теми дослідження). Усне опитування здійснюється за питаннями, наявними в текстах усіх лекцій і практичних занять. Натомість письмове опитування проводиться з найбільш важливих питань (наприклад, на практичному занятті «Підготовка та захист кваліфікаційної роботи» студенти письмово називають складники кваліфікаційної роботи, її наукового апарату та усі документи, які потрібно подати на захист). Як контрольну роботу магістранти готують науковий апарат із теми своєї курсової роботи.

Із «Методології та організації наукових досліджень немає новітніх підручників і посібників, хоча кількість їх, зокрема підготовлених після 2010 року, досить суттєва, а відмінність у найменуваннях незначна. Це «Методологія і організація наукових досліджень» (Бірта Г. О., Бургу Ю. Г., 2014 р. [1]; Мокін Б. І., Мокін О. Б., 2014 р. [9]), «Методологія наукових досліджень»

(Кальниш Ю. Г., Усаченко Л. М., 2013 р. [3]; Головій В. М., Кузькін Є. Ю., Піддубна Л. В. та ін., 2012 р. [11]; Юринець В. Є., 2011 р. [17]), «Основи наукових досліджень» (Колесников О. В., 2011 р. [4]; Колісніченко Е. В., 2012 р. [5]; Шандор О. В., Дубович Н. В., 2014 р. [16]). Можна користуватися й іншими навчальними посібниками, авторами яких є Конверський А. Є. [6], Лисенко В. П., Рідей Н. М., Зазимко О. В. [8], Палеха Ю. І., Леміш Н. О. [12], Чернілевський Д. В., Томчук М. І., Дубасенюк О. А. та ін. [14], Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. [15].

Для студентів негуманітарних спеціальностей ми підготували електронний навчальний посібник «Культура наукової мови» (2012 р.) [7], а безпосередньо для магістрантів спеціальності «Філологія. Українська мова та література» – два друковані посібники – «Дипломна робота з української мови і літератури» (2020 р.) [2] і «Проблемні питання української мови. Українська література і європейський контекст: методичні вказівки щодо курсової роботи» (2020 р.) [13].

Безумовно, у процесі навчання активно використовуються й модульне середовище Хмельницького національного університету [18], електронна бібліотека університету [19] і репозитарій ХНУ [20].

Отже, «Методологія та організація наукових досліджень» – вкрай важливий навчальний курс, покликаний ознайомити магістрантів з організацією наукової діяльності у країні загалом і ЗВО зокрема, методологією наукових пошуків, рекомендаціями щодо оформлення результатів наукових пошуків та іншими питаннями, пов'язаними зі світом науки.

Список рекомендованої літератури

1. Бірта Г. О., Бургу Ю. Г. Методологія і організація наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 142 с.

2. Дипломна робота з української мови і літератури: методичні вказівки для магістрантів спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова та література. Укладач Торчинський М. М. Хмельницький: ХНУ, 2020. 67 с.

3. Кальниш Ю. Г., Усаченко Л. М. Методологія наукових досліджень: навчально-методичний посібник. Київ: Нововведення, 2013. 126 с.

4. Колесников О. В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 144 с.

5. Колісніченко Е. В. Основи наукових досліджень: конспект лекцій. Суми: Сумський державний університет, 2012. 83 с.

6. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

7. Культура наукової мови : електронний навчальний посібник. Упорядник Торчинський М. М. Хмельницький: ХНУ, 2012. 264 с.

8. Лисенко В. П., Рідей Н. М., Зазимко О. В. Організація навчально-виховного процесу в університетах дослідницького типу: монографія. За редакцією Мельничука Д. О. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2012. 612 с.

9. Мокін Б. І., Мокін О. Б. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2014. 180 с.

10. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: https://www.khnu.km.ua/root/siteres/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf (дата звернення: 14.05.2021).

11. Основи наукових досліджень: методологія, організація, оформлення результатів: навчальний посібник. Головій В. М., Кузькін Є. Ю., Піддубна Л. В. та ін. Київ: Хай Тек Прес, 2012. 343 с.

12. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Основи науково-дослідної роботи: навчальний посібник. Київ: Ліра-К., 2013. 320 с.

13. Проблемні питання української мови. Українська література і європейський контекст: методичні вказівки щодо курсової роботи для студентів спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мова та література». Укладачі: Приймак І. В., Торчинський М. М. Хмельницький : ХНУ, 2020. 42 с.

14. Чернілевський Д. В., Томчук М. І., Дубасенюк О. А. та ін. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник. Вінниця: Вид-во АМСКП, 2012. 364 с.

15. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Донецьк: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

16. Шандор Ф. Ф., Дубович Н. В. Основи наукових досліджень: курс лекцій. Ужгород: Бреза, 2014. 200 с.

17. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Львів: ЛНУ, 2011. 179 с.

Інформаційні ресурси

18. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, курс «Методологія та організація наукових досліджень»). URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

19. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php.

20. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>.

*Бідасюк Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент*

ЗМІСТ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАГІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Назва дисципліни	<i>Іноземна мова (за професійним спрямуванням)</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Перший</i>
Кредити ЄКТС	<i>4</i>
Практичні заняття	<i>51 год.</i>
Самостійна робота	<i>69 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Залік</i>

Сучасний ринок праці потребує фахівців із широким професійним світоглядом, які мають знання й навички спілкування англійською мовою на достатньому рівні. Успішність підготовки магістрів до англійського спілкування залежить від змісту навчання. Потреба в сучасних конкурентоспроможних випускниках диктує вимоги до рівня англійської підготовки, відповідно, змінюються стандарти, навчальні програми, плани тощо.

Викладачі іноземної мови знаходяться в постійному пошуку нових підходів до формування англійської комунікативної компетентності. Актуальними залишаються питання методичних основ підготовки магістрів, зокрема проблема змісту навчання англійської мови студентів-філологів. **Мета** статті – розкрити зміст формування англійської комунікативної компетентності в межах курсу «Іноземна мова (англійська) за професійним спрямуванням», описати підходи до вивчення деяких тем для магістрів української філології та надати рекомендовані джерела до викладання цих тем.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: уточнити поняття англійської комунікативної компетентності; визначити головні компоненти її структури; висвітлити питання змісту навчання англійської мови магістрів української філології. Ми зосередимо увагу на модулях «Працевлаштування (співбесіда, автобіографія, резюме)», «Художня література і переклад», «Анотування фахової статті», «Підготовка презентацій». Також розглянемо питання використанні мобільних додатків у межах курсу.

Комунікативна компетенція – це комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах діяльності (Мамчур Л. І.) [цит. за: 5, с. 275].

Комунікативна компетентність – це практичний аспект проблеми взаєморозуміння, який відображає рівень культурного розвитку особистості в суспільстві, є одним із чинників виховання толерантності і взаєморозуміння [4, с. 206].

Отже, поняття «компетенція» включає такі складники: знання, які повинні мати студенти, та коло питань, у яких вони повинні бути обізнаними.

Поняття «компетентність» відрізняється тим, що воно завжди розглядається в контексті певної професійної галузі людини і характеризується володінням знаннями, необхідними для діяльності в конкретній професійній сфері. Компетентність – це інтеграція різних компетенцій, які формуються в процесі теоретичного і практичного досвіду людини [4]. Відповідно, поняття англомовної комунікативної компетентності визначається як здатність і готовність здійснити англомовну комунікацію, яка формується на основі певного комплексу компетенцій і досвіду студентів [5, с. 274].

Англомовна комунікативна компетентність студентів-філологів має складну структуру. Можна виділяти такі основні складники, які, у свою чергу, включають низку компетенцій: 1) мовна компетентність; 2) мовленнєва компетентність; 3) лінгвосоціокультурна компетентність; 4) навчально-стратегічна компетентність [4, с. 13–15].

Мовна компетентність – здатність практично використовувати систему мови в межах її норм і культури. Мовленнєва компетентність – це здатність застосовувати мовний матеріал у спілкуванні. До складу мовної компетентності входять лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні знання і навички, а до мовленнєвої – вправність в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Лінгвосоціокультурна компетентність складається із соціолінгвістичної, соціокультурної та соціальної компетенцій. Складниками першої є знання важливих для спілкування особливостей мовленнєвої і немовленнєвої поведінки носіїв мови; складниками другої – знання основних фактів із різних сфер, зокрема історії, географії, економіки, літератури, мистецтва, традицій, звичаїв та особливостей повсякденного життя народу, мова якого вивчається; складниками третьої – вміння керувати соціальною ситуацією у процесі комунікації. Навчально-стратегічна компетентність охоплює знання різноманітних стратегій навчання. До цього виду компетентності належать: уміння аналізувати та оцінювати ситуацію спілкування; уміння здійснювати самоосвіту за допомогою підручника, словника, навчального посібника тощо; уміння задовольняти свої пізнавальні інтереси.

Крім того, серед компонентів англомовної комунікативної компетентності виділяють: 1) лінгвістичну компетентність; 2) лінгвосоціокультурну, або

соціолінгвістичну, компетентність; 3) предметну компетентність; 4) психологічну, або психолінгвістичну, компетентність [6, с. 70–71]. Предметна компетентність – це здатність оперувати знаннями, вміннями та навичками в межах змісту певного предмета, яка забезпечує змістову сторону комунікації [6, с. 69]. Психологічна компетентність – це готовність і здатність реагувати на репліки співрозмовника, прогнозувати його можливу реакцію, вчинки тощо [6, с. 70]. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що англomовна комунікативна компетентність складається з різноманітних компонентів: мовної, мовленнєвої, лінгвосоціокультурної, навчально-стратегічної, лінгвістичної, соціолінгвістичної, предметної, психологічної компетентностей.

Слід зазначити, що можна виділити й інші компоненти, які взаємопов'язані між собою і складають структуру англomовної комунікативної компетентності студентів-випускників [5, с. 275]. Курс також забезпечує опанування такими загальними компетентностями: здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; розвиток навичок використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань / видів діяльності); здатність і готовність вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний та загальнокультурний рівень.

Формування англomовної комунікативної компетентності магістрів здійснюється в межах змісту навчального предмету і визначається програмою. Відповідно до неї, зміст навчання англійської мови студентів української філології структуровано в кілька частин, що реалізують предметну, комунікативну і процесуальну сторони мовленнєвої діяльності. Розглянемо детальніше деякі тематичні модулі курсу та підходи до їх викладання.

В умовах розвитку сучасних комп'ютерних технологій та дистанційного навчання зосередимо увагу, перш за все, на **використанні мобільних пристроїв** на заняттях з англійської мови. Все більше учасників навчального процесу мають смартфон, нетбук, iPad, iPod, e-reader або КПК (PDA). Використання цих приладів обмежується тільки творчістю вчителя. Ринок пропонує достатньо різнорівневих додатків для вдосконалення всіх видів мовленнєвих навичок.

Для покращення **вимови** можна завантажити такі програми: Sound Pronunciation App, Learn English Sounds Right, Say It: English Pronunciation, Pronunroid IPA Pronunciation, Elsa Speak: English Accent Coach, Forvo Pronunciation English Pronunciation App. **Граматичні завдання** або перевірку граматики у самостійно написаних текстах пропонують такі програмні продукти: Ginger Software, Whitesmoke, Grammarly (педагування), English

Grammar Study Book, 7 Little Words, MadLibs, Grammar Girl App (вивчення граматики). Повправлятися у *правописі* допоможуть Spelling Teacher, Simplex Spelling Phonics, Spelling Monster, Spelling Magic, Spelling Bug. Для *поповнення словникового запасу* варто скористатися популярними додатками Duolingo, 7 Little Words, Words with Friends, A Word a Day Widget, PowerVocab, Anki.

Педагоги та учні поступово знаходять золоту середину між забороною мобільних пристроїв на заняттях та їх ефективним використанням як технічних засобів навчання. Ефективність та доцільність такого застосування аналізує Д. Адебойе, наголошуючи, що важливо не тільки включати мобільні технології для підвищення ефективності вивчення матеріалу, а й дозволяти їх творче застосування [9]. Для прикладу, одним із поширених способів оцінки письмових робіт студентів є запис усного повідомлення на диктофон або відео. Так працюють інструктори, які допомагають у підготовці до міжнародних іспитів. Можна відправити свої есе (як платно, так і на деяких сайтах безкоштовно) та отримати усний відгук на свою роботу з аналізом та правками.

Поряд із поширеним використанням мобільних пристроїв для спілкування зі студентами та проведення обговорень на онлайн форумах, пропонуємо кілька інших завдань: проводити опитування (з різних питань, які вивчаються, або щодо змісту самого навчання, щоб виявити прогалини у знаннях і необхідність повторення); створювати відео замість творчих письмових робіт та презентацій; використовувати навчальні матеріали, які містять посилання через QR коди (видавництво «Ранок» та інші розробили такі підручники); використання віртуальної реальності (віртуальні тури містами, музеями; віртуальні ігри).

Загалом сучасні мобільні додатки та навіть базові функції дозволяють підібрати завдання, що відповідають рівню володіння мовою, віку, лексичній і граматичній темі та інтересам студента. Таким чином досягається один із важливих програмних результатів навчання: застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності.

Для забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі ми пропонуємо зосередитися на вивченні фахових текстів. Окрім їх читання, обговорення, перекладу, потрібно вміти скласти анотацію іноземною мовою. Це одна із обов'язкових умов для *підготовки до публікації статей у журналах, які включені до міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science*. При цьому виникає низка проблем, пов'язаних із недостатнім володінням англійською мовою науковим стилем, хоча знання іноземної мови на рівні B2 та вище стало одним із критеріїв якісної підготовки випускників закладів вищої освіти та наукових кадрів.

Стаття повинна відповідати не тільки вимогам до оформлення і змісту, а й нормам наукового стилю англійської мови. В іншому разі авторів чекає відмова у друці або клопіткій (часто за додаткову плату) процес редагування. На заняттях ми розглядаємо основні структурні частини статті та вимоги до їх оформлення англійською мовою.

По-перше, заголовок. Надрукована стаття матиме кращі перспективи до цитування, якщо її заголовок повною мірою відображає зміст, є зрозумілим для потенційних читачів та послуговується термінами, які знайомі англомовним науковцям. За словами в назві визначають, до якої секції належить стаття, щоб полегшити до неї доступ відповідної аудиторії. Назва статті з'являється першою при пошуку інформації в каталогах наукових журналів та ширше в мережі Інтернет. За нею читач визначає, чи варто ознайомитися з анотацією і далі вже з повним текстом. Презентація свого дослідження починається саме із заголовку, і вдала назва англійською мовою часто визначає подальший обіг публікації в науковому середовищі світу. Сучасні заголовки отримали ще одну ключову функцію – допомогти знайти потрібний текст при використанні електронних пошукових систем. Це надзвичайно відповідальна ноша для кількох слів, тому їх не можна перекладати за допомогою онлайн перекладачів, зокрема Google Translate. Словник цього сервісу постійно поповнюється, тому якість перекладу останнім часом помітно покращилася. Проте без знань основ граматики та академічного письма англійської мови неможливо оцінити адекватність отриманого машинного перекладу чи відредагувати його. Часто автоматичний переклад спотворює зміст речення (мова не йде про програми для професійних перекладачів, які використовують накопичувальну базу даних Translation Memory, типу Trados, тому що ці програми є складними в користуванні та дороговартісними). За умови попередньої обробки оригінального тексту до його введення в поле перекладу (використання прямого порядку слів (підмет-присудок-додаток), усунення складних синтаксичних конструкцій та двозначних лексичних одиниць) результат перекладу буде адекватним із більшою вірогідністю. Група науковців із Житомирського державного університету імені Івана Франка проаналізувала особливості перекладу анотацій наукових статей за допомогою програм-перекладачів, що є у вільному доступі, зокрема одних із найбільш популярних в Україні – Google Translate та Pereklad.online.ua. Їхня стаття містить низку прикладів із детальним аналізом, що забезпечує обґрунтований висновок: системи машинного перекладу поки що відіграють лише допоміжну роль і сьогодні дозволяють задовільно перекласти лише нескладні синтаксичні та лексичні конструкції [3]. На заняттях студенти перекладають заголовки та

анотації за допомогою онлайн перекладачів, шукають помилки й невідповідності та редагують переклад.

Правильна передача українських власних назв англійською мовою – слабе місце багатьох наукових робіт, тому це питання розглядається з магістрами-філологами. Правила транслітерації детально описані в різних підручниках із перекладу. Є Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (із низкою змін). Крім того, є сайти, які допоможуть автоматично транслітерувати ті назви, які потребують саме транслітерації, а не перекладу, за правилами вище згаданої Постанови (<http://ukrlit.org/transliterations>). Варто зауважити, що українські назви, імена та прізвища потрібно транслітерувати з українського оригіналу, а не російського (*Kamianets-Podilskyi*, а не *Kamienets-Podolskiy*; *Iryna Berezyna*, а не *Irina Berezhnaya*). Власні назви, які в оригіналі пишуться латиницею, потрібно відтворити без змін: *Sigmund Freud*, а не *Zigmund Freid*. Не всі власні назви транслітеруються, є певні групи онімів, які вимагають перекладу (наприклад, *Чорне море – the Black Sea*). Для цього потрібно проконсультуватися зі спеціалістом-перекладачем або звірити свої варіанти зі словниками та правилами передачі власних назв.

Найважливішим складником наукових праць є **термінологія** певної галузі науки та її правильний переклад з урахуванням низки вимог та особливостей. Професори В. І. Карабан, Т. Р. Кияк, Л. М. Черноватий та інші надрукували чимало статей та видали низку рекомендацій, які мали б допомогти перекладачам упоратися з науково-технічними термінами. Студенти працюють зі словниками, галузевою англomовною літературою та шукають адекватні відповідники для термінів, які трапляються в курсах профільних філологічних дисциплін і фахових наукових працях.

Таким чином виробляється розуміння, що робота над англійським варіантом наукової статті – це клопіткий процес, якому варто присвятити трохи більше часу, ніж кілька хвилин для копіювання перекладу з онлайн перекладача. Надзвичайно цінною методичною розробкою є посібник «Англomовні елементи наукової праці: назва, анотація, резюме» О. Частника та С. Частника [8], який містить пояснення відмінностей між англо- і українськомовним стилями наукового викладу, численні приклади з аналізом помилок, зразки англomовних анотацій та резюме, словники найуживанішої лексики і кліше англomовного наукового стилю, а також перелік деяких довідкових ресурсів WWW. 2020 року автор статті видала методичні вказівки для студентів [2], у яких подано завдання для правильного написання кожного розділу наукової роботи, що дає змогу ефективно використовувати цей

посібник для проведення практикумів для магістрантів різних спеціальностей, аспірантів та вчених, які хочуть підвищити рівень англійської мови своїх наукових робіт. Не можна дозволити, щоб світова наукова спільнота проігнорувала цікаве або важливе дослідження через неправильно підібрані чи перекладені ключові слова, невдалий заголовок, помилки в англомовному тексті. Українська наука має багато напрацювань, якими можна поділитися зі світом.

Ще одним важливим та цікавим підходом у викладанні англійської мови для філологів-славістів є *читання художніх творів*. Ми пропонуємо включити до занять (особливо для самостійної роботи) *метод роботи з паралельними текстами*. Починаючи з кінця ХХ століття, переклад витісняли з підручників та аудиторій, де вивчали іноземні мови. Статті таких учених, як Г. Андерман, В. Буцкам, Дж. Веллер, Дж. Паркс, М. Снел-Горнбі, К. Тітфорд, висвітлюють проблему використання перекладу у викладанні іноземних мов. Як влучно зауважила сербсько-американська методистка Р. Поповіч, «здається, що зараз загальне ставлення до перекладу почало змінюватися: ті, хто ним займаються, одноставно заявляють, що переклад є виправданим методом навчання іноземній мові, і його потрібно реабілітувати» [цит. за: 1, с. 18].

У рамках використання перекладу у вивченні іноземної мови мало говорять про ефективність читання текстів із паралельним перекладом, хоча питання зараз є актуальним, оскільки доступнішими стали книги в оригіналі з кількома варіантами перекладу. Існує чимало сайтів, де для кожної пари мов підібрано паралельні тексти, а програмне забезпечення та інструкції друкують кількома мовами одночасно.

Паралельний текст – це твір, представлений одночасно двома (або більше) мовами, при цьому тексти різними мовами йдуть поряд на одній сторінці, на сусідніх сторінках або у двох книгах, у яких збігається нумерація сторінок. Це полегшує пошук відповідного уривку іншою мовою, тому що зберігається паралельне розташування абзаців. Такі тексти зручно використовувати для вивчення або закріплення знань з іноземної мови.

При роботі з текстом дуже важливо, щоб він був цікавим, оскільки тоді буде вища мотивація його дочитати до кінця. Це можуть бути не тільки художні твори, а й професійна чи технічна література: інструкція до телефону, опис комп'ютерної гри чи програмного забезпечення, кулінарні рецепти. Головне, щоб тематика тексту, його зміст і стиль були близькими читачеві. Таким чином відбувається засвоєння мови екстенсивним способом – як «вивчення без навчання».

Напря́м перекладу може бути як від оригіналу до перекладеного тексту, так і навпаки. Напря́м від іноземної мови до рідної передбачає «тренування сприйняття, розуміння іноземної мови і самоперевірку при читанні перекладу» [7]. Чим легшим є текст, тим довшими будуть уривки, які читаються без зазирання до перекладу. Якщо фрагмент оригіналу є цілком зрозумілим, то немає потреби перечитувати переклад. Краще читати до незрозумілого місця, проаналізувати його і звірити свою здогадку з перекладом. «Чим активнішими будуть спроби самостійно зрозуміти текст, тим більше плодів принесе читання перекладу» [7].

Напря́м читання від перекладу до оригіналу має свої переваги. Читання перекладу закладає фундамент для розуміння іншомовного тексту. «Нові слова та незнайомі конструкції сприймаються не за допомогою перекладу, а завдяки ясному розумінню контексту, загального смислу прочитаного» [7]. Деякі методисти рекомендують робити зворотній переклад – перекладати речення з тексту перекладу та звіряти їх з оригіналом. Ця доволі складна справа робить студента співтворцем тексту, привчає мислити іноземною мовою та вміло оперувати іншомовними структурами.

Студенти із середнім рівнем володіння мовою можуть працювати в режимі «абзац за абзацом». Почати краще з читання уривку рідною мовою, після чого цей самий абзац читають іноземною. Цей підхід дозволить підготуватися до повного розуміння іншомовного тексту, при цьому складні конструкції чи звороти не перериватимуть читання. Щойно прочитаний «фон» рідною мовою стане основою для того, щоб зробити необхідні логічні зв'язки в іншомовних структурах. Це допоможе максимізувати розуміння прочитаного.

Студентам, які знають іноземну мову на високому рівні, рекомендуємо спочатку читати твори мовою оригіналу. Переклад стане в нагоді, коли потрібно з'ясувати складні моменти, коли є сумніви у правильності трактування прочитаного речення чи його частини або коли воно взагалі незрозуміле. Не потрібно сприймати переклад як субтитри, які обов'язково потрібно прочитати. Хай він краще стане підказкою, до якої можна звернутися тільки тоді, коли є сумніви у відповіді. При цьому не потрібно поспішати нею скористатися. Краще уважніше прочитати оригінал, обдумати варіанти його інтерпретації, щоб після звернення до перекладу можна було тільки підтвердити чи спростувати свою здогадку.

Якщо в процесі роботи стає очевидно, що слід шукати більш ніж половину слів у перекладі, а граматичні структури є заскладними, то користі від читання паралельних текстів буде мало, оскільки занадто багато часу витрачається на перекладений варіант замість того, щоб працювати з оригіналом.

Наявність перекладу відкриває доступ до читання складніших текстів. На початкових етапах вивчення мови студенти не можуть читати тексти, які їх цікавлять, не тільки через бідний словниковий запас, але й через складність граматики і синтаксичних конструкцій. Можливість опиратися на переклад дозволяє значно розширити вибір творів для читання. Більше того, малозрозумілі фрагменти можна на перших етапах пропускати. Наприклад, складні описи читати рідною мовою, а діалоги – в оригіналі.

Метод роботи з паралельними текстами має для філологів також професійний інтерес. Доступність перекладу іншомовних творів необхідна для дослідження й оволодіння перекладацькою майстерністю, а паралельне розташування текстів полегшує пошук різних перекладацьких перетворень для подальшого аналізу. Студенти у своїх наукових роботах часто зосереджуються на порівнянні оригіналу та перекладу (перекладів). Вивчення розбіжностей у перекладах, особливо якщо один із варіантів власний, є цінним і безкоштовним майстер-класом для майбутніх перекладачів. У такому випадку краще спочатку написати свій переклад, перш ніж читати версії колег.

Питання частоти використання словника під час читання паралельних текстів вирішується індивідуально. Якщо мови є спорідненими або рівень володіння іноземною досить високий, конструкції та граматичні форми зрозумілі, тоді краще швидше просуватися без словника. Якщо метою є збагачення словникового запасу, тоді читачам варто переглядати словникові статті до тих слів, які їх зацікавили, адже переклад тексту – це результат роботи окремого перекладача, його творчості, розуміння прочитаного та майстерності передати зміст і художні особливості мовою перекладу. Саме тому існують відмінності між різними перекладами одного твору, особливо художнього, і саме тому в перекладі не завжди можна знайти відповідники лексичним одиницям. Потрібно пам'ятати, що речення перекладають не дослівно, іноді їхня структура кардинально змінюється. Якщо студент у першу чергу націлений на вивчення нової лексики, а не на тренування сприймати текст і розвивати навички читання, то він мусить знати, що в результаті трансформацій у перекладі може з'явитися контекстуальний відповідник певного слова, його синонім або антонім, воно може взагалі зникнути або опинитися в іншому місці. Без консультації зі словником буде неможливо отримати уявлення про семантику лексичної одиниці загалом, її пряме і найпоширеніше значення, про можливі інші варіанти перекладу.

Знання правил читання й фонетики є обов'язковою умовою, оскільки неправильна вимова слів, навіть подумки, принесе більше шкоди, ніж користі. Паралельне читання в основному розвиває одну навичку, залишаючи поза

увагою аудіювання, письмо і говоріння. Для комплексного просування в іноземній мові необхідно подбати про тренування інших навичок. Варто знайти аудіоверсію книги, слухати прочитані уривки, повторювати деякі з них за диктором, практикуючи вимову та інтонаційний малюнок. Не менш цікаво буде переглянути фільм, знятий за мотивами прочитаного твору. Можна послухати інтерв'ю, подивитися відео, які стосуються автора, книги чи її тематики. За відсутності аудіозапису до тексту книги можна скористатися технологією Text-to-Speech, тому що програмне забезпечення на її основі дозволяє озвучувати будь-які тексти (часто в режимі онлайн).

Робота з напарником полегшить пошук співрозмовника для спілкування іноземною мовою, адже буде з ким обговорити прочитане. З цією ж метою організовуються читацькі групи. Для розвитку навичок письма можна скласти відгук про книгу іноземною мовою та розмістити на сайтах книголюбів, написати переказ або твір.

Видавництво «Знання» за останні кілька років видало низку творів англійською мовою з паралельним перекладом на будь-який смак. Серія «Англійська бібліотека» включає майже 50 творів відомих британських письменників. Такий же багатий вибір книг є в серії «Американська бібліотека». Серії виходять друком з 2013 року, зокрема за передплатою через «Каталог видань України». Це неадаптовані тексти мовою оригіналу та їх повні переклади. Розташування текстів на сторінках видання українською мовою відповідає їх розміщенню у книзі англійською. Крім того, до деяких пар книг є посібники з вправами. Автор статті є розробником (деяких – у співавторстві) восьми таких дидактичних матеріалів, зокрема до книг «Великий Гетсбі» Ф. Скотта Фіцджеральда, «Під деревом зеленим» Томаса Гарді, «Площа Вашингтона» Генрі Джеймса, «Чорний кіт» Едгара Аллана По, які допоможуть краще опанувати лексику, засвоїти деякий граматичний матеріал, запропонують завдання для розвитку усного мовлення й письма (детальнішу інформацію про книги з паралельними перекладами та посібники для читання і перекладу можна знайти на сайті www.znannia.com.ua). Вийшла друком також стаття автора з докладним описом методики роботи з паралельними текстами [2].

Стратегія роботи з паралельними текстами залежить від мовних здібностей та мети, яку ставить перед собою учень. Над цікавим художнім твором можна провести години. Рідко який підручник може з цим конкурувати. Читач отримує величезний обсяг лексики з готовим перекладом та контекстом, у якому вона вживається. Мотивація прояснити значення структур та лексичних одиниць є високою, адже без повного розуміння попереднього фрагмента

неможливо продовжувати читання далі, тобто цей спосіб дозволяє вбити двох зайців одним пострілом – вчити мову та насолоджуватися книгою.

Наступним ключовим аспектом навчання студентів-випускників є **підготовка до пошуку роботи**. Із цією метою опрацьовуються такі завдання, як **написання резюме та автобіографії**. Крім того, пропонуємо усні комунікативні завдання типу «питання-відповідь» для **моделювання співбесіди з роботодавцем**, психологічної підготовки до неї. Деякі питання наведено нижче, але цей список не обмежується конкретною тематикою та дає волю фантазії викладача та студентів (які готують свої питання для колег та виступають в ролі роботодавця):

- *Are you more comfortable working with other people or by yourself?*
- *Would you sacrifice your job for the sake of your integrity?*
- *When you work are you more productive listening to music or working in silence?*
- *When you are on the job, who are you trying to please more, yourself or your employer?*
- *Which is more important to you, making lots of money or enjoying your job?*
- *Do you prefer to work fewer days and longer hours, or more days and fewer hours?*
- *What kinds of skills for the job market do you wish you had learned but you didn't? Is it too late for you to learn these skills now?*
- *How do you deal with stress at work and after work?*
- *What feedback and evaluation would you like to get from your boss?*
- *What are your hopes for the professional career?*

Це завдання можна використовувати для «розігріву» на початку заняття або для підсумку певного матеріалу наприкінці.

Студенти також знайомляться з іншим, незвичнішим форматом, який називають «**екстремальною / стресовою співбесідою**». Це така співбесіда, на якій роботодавець або його уповноважена особа (часто психолог) намагається вивести зі стану рівноваги потенційного працівника, поставити його в таку ситуацію, в якій він гарантовано відчує себе некомфортно. Також використовуються питання та дії, до яких кандидат не буде готовий. Застосовують для кандидатів на посади, на яких у процесі роботи неодмінно доведеться опинитися в різних стресових ситуаціях. Такий метод дозволяє побачити справжні якості кандидата, а не образ, яким він прикривається.

Особливостями питань екстремальної співбесіди є досить точна перевірка на стресостійкість, правильна оцінка поведінки в ситуації стресу, а також визначення стійкості до зухвалої поведінки. Із кандидатами спілкуються різко,

жорстко, часто без належної поваги. Задають несподівані, дивні, особисті питання, моделюють незручні ситуації, залучають третіх осіб (наприклад, зухвалу секретарку). Можуть використовувати фізичну незручність: не пропонують присісти або саджають так, щоб світло засліплювало, підтримують у приміщенні занадто високу або занадто низьку температуру, палять. Іноді змушують довго чекати в порожньому коридорі без лавок. Рекрутер може запропонувати заповнити безліч анкет; іноді здобувачі відповідають на питання по кілька годин. За допомогою стресового інтерв'ю перевіряються такі ділові якості претендентів:

- швидкість реакції;
- вміння вирішувати одночасно кілька завдань;
- стресостійкість;
- здатність зосередитися в будь-якій обстановці;
- вміння грамотно вести себе в конфліктній ситуації;
- бажання відстоювати свої інтереси;
- лояльність майбутньому роботодавцю.

Студенти опрацьовують розділ підручника про стресові співбесіди [10, с. 6–13]. Види робіт включають такі пункти: читання та обговорення тексту про суть та історію виникнення екстремальних інтерв'ю, словникова робота, аудіювання про відгуки кандидатів про такий вид співбесіди, перегляд та обговорення відео з порадами рекрутера, як підготуватися до співбесіди, відповіді на екстремальні питання, підготовка своїх питань однокласникам та моделювання відповідних ситуацій і діалогів.

Деякі питання для екстремальних інтерв'ю можуть бути такими:

- *On a scale 1-10 how weird are you?*
- *Which TV character are you most like?*
- *Room, desk or car, which do you clean first?*
- *Can you name three Lady Gaga songs?*
- *If you were a car, what car would you be?*
- *If you could be any age, what age would you be?*
- *Can you remember a nightmare you had?*
- *What makes you cry?*
- *How do you know when someone is flirting with you?*
- *Do you think some people are born criminals?*

Більше питань на різні теми можна знайти онлайн або в книзі «Conversation Inspirations» [11] Для філологів цікаво буде прочитати п'єсу-трилер каталонського письменника Жорді Галсерана (Jordi Galceran) «Grönholm

Method» (2003 p.), яка описує одну із стресових співбесід на роботу. За твором також знято художній фільм «The Method» («El método», 2005 p.). У репертуарі Хмельницького обласного академічного музично-драматичного театру ім. Михайла Старицького є вистава «Метод Грьонхольма, або Терміново потрібен» за згаданою вище п'єсою, яку варто переглянути студентам, що готуються до пошуку роботи.

Іншим цікавим форматом перевірки претендентів на роботу в англomовних країнах є тестування. Студентам також пропонуємо перевірити здатність і готовність вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний та загальнокультурний рівень за допомогою *стандартних когнітивних тестів*, наприклад, Wonderlic Cognitive Ability Test. Цей тест оцінює здатність логічно мислити та перевіряє словниковий запас. Крім того, час дуже строго обмежено (12 хвилин на 50 питань), тому мало кому вдається дійти до останнього завдання. Приклади деяких питань:

- Which **THREE** of the following words have similar meanings? (*barren, humid, hazy, foggy, arid*)

- In the following set of words, which is different from the others? (*viola, oboe, vocalist, piccolo, guitar*)

- **VEHEMENT** is the opposite of (*apathetic, ardent, impassioned, fervent, zealous*)

- If the first two statements are true, is the third statement true?

- Bryan skates faster than Bill.

- John skates faster than Bill and Brody.

- John skates faster than Bryan.

- (yes, no, uncertain)

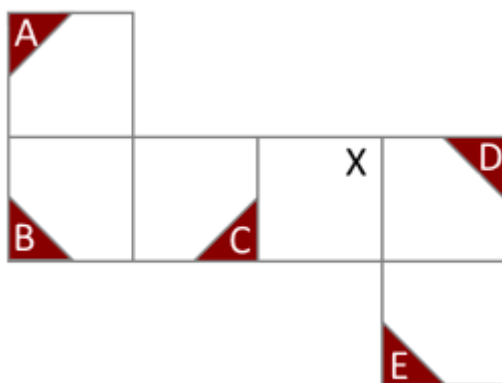
- The words **ADOPT** and **ADAPT** have ___?___ meanings. (*unrelated, contradictory, similar*)

- Rearrange all of the words in below to make the best sentence. Choose the last letter of the last word as your answer: **FOUR USUALLY LEAP OCCURS YEARS EVERY YEAR** (*s, Leap, year, y, years, r*)

- Rearrange all of the words in bold below to make the best sentence. Is the sentence true or false? **«OZ.» COMMON FOR ABBREVIATION «OUNCE» A IS** (*true, false*)

- One word below is underlined. What is the **OPPOSITE** of that word? “Instructors who give **ambiguous** lectures are often considered to be excellent and experience the most success in delivering student achievement.” (*interesting, strong, ambivalent, clear, opaque*)

- ___?___ is to PURCHASE as HUNGER is to EAT (store, salary, need ,money, buy)
- Two of the following proverbs have similar meanings. Which ones are they? (Rome was not built in a day; When in Rome, do as the Romans; Birds of a feather flock together; Fortune favors the bold; Hitch your wagon to a star)
- If a piece of rope cost 20 cents per 2 feet, how many feet can you buy for 30 dollars?
- The sixth month of the year is ___?___. (May, July, March, June, April)
- Which of the numbers in this group represents the smallest amount? (0.3; 0.08; 1; 0.33)
- A high-speed train travels 25 feet in $\frac{1}{3}$ second. In 4 seconds, the train will have traveled ___?___ feet.
- How many of the five pairs below are exact duplicates? (1, 2, 3, 4, 5)
- 4836 | 4386
- 99198 | 99198
- 748487 | 748487
- 5055050 | 5050550
- 91239121 | 91239321
- A gym has a 60 ft. by 60 ft. wall covered with a 60 ft. by 20 ft. mirror. The mirror covers ___?___ of the wall. (20 %, 25 %, 33 %, 50 %, 60 %)
- A clock lost 2 minutes and 36 seconds in 78 days. How many seconds did it lose per day?
- After folding the square below into a closed cube, which shaded corner would touch the corner «X»? (A, B, C, D, E)

Тест можна пройти за посиланням: <https://beatthewonderlic.com/take-a-free-wonderlic-test-online/>

Робота з презентаціями англійською мовою є ефективним підсумком та закріпленням набутих навичок. Підручник «English for Presentations» Маріон Грусендорф [12] дає низку рекомендацій, зразків та практичних завдань з

організації презентацій. Зокрема, розділи включають поради та, найголовніше, фрази і речення, як правильно почати та структурувати виступ, як привернути увагу слухачів, вводити візуальну інформацію та описувати її, підсумовувати, відповідати на питання і завершувати презентацію. У процесі роботи над презентацією студенти шукають необхідну інформацію та обробляють її для представлення загалу, використовуючи вміння, набуті в курсі «Методологія та організація наукових досліджень», під час виступу та обговорення вони тренуються використовувати базову термінологію за фахом під час професійного спілкування та підтримувати ділову розмову з міжнародними партнерами.

Отже, запропоновані види діяльності, підходи та матеріали дають змогу розвинути загальні компетентності: здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; здатність спілкуватися іноземною мовою; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп; здатність та готовність вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень.

Таким чином досягаються програмні результати навчання, а саме: впевнене володіння іноземною мовою для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; вміння презентувати результати досліджень іноземною мовою; застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі. Загальнонаукові та фахові знання, набуті навички спілкування та публічного виступу, отримані під час практичних і самостійних робіт, допоможуть студентам у якісній підготовці та захисті кваліфікаційної роботи і проходженні переддипломної практики.

У вивченні іноземної мови ефективним є поєднання різних методів навчання. Робота з мобільними додатками, опрацювання паралельних текстів, підготовка презентацій та виступи з ними, написання резюме та автобіографії, моделювання традиційної та стресової співбесіди, робота з фаховими текстами та анотаціями англійською мовою забезпечують важливі компоненти аудиторної та самостійної роботи студента, необхідної для підготовки конкурентоздатного спеціаліста міжнародного рівня. Актуальним стане проведення педагогічного експерименту для глибшого дослідження якісних та кількісних результатів застосування описаних видів роботи. Дослідження не вичерпує всіх питань, пов'язаних із формуванням англомовної комунікативної компетентності студентів-філологів. Актуальним залишається завдання систематизації вправ для

навчання англомовного фахового спілкування, створення навчальних посібників, питання організації, форм, методів навчання тощо.

Список рекомендованої літератури

1. Башманівський О. Л., Усатий А. В., Дяченко Н. М., Халін В. В. Особливості перекладу анотацій наукових статей за допомогою вільнопоширюваних програмних продуктів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. Т. 69, № 1. С. 198–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_69_1_19 (дата звернення: 17.05.2021).

2. Бідасюк Н. В. Використання паралельних текстів для вивчення іноземної мови. *Вища школа*. 2018. № 3. С. 18–29.

3. Бідасюк Н. В., Соболев Н. М. Практикум перекладу. Написання та переклад структурних частин наукової роботи англійською мовою: методичні вказівки. Хмельницький: ХНУ, 2020. 65 с.

4. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов у аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 11–17.

5. Сенченко Я. С. Зміст формування англомовної комунікативної компетентності учнів професійних ліцеїв. *Вісник Запорізького національного університету*. Педагогічні науки. 2014. № 1. С. 274–282. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2014_1_38 (дата звернення: 17.05.2021).

6. Тарнопольский О. Б., Корнева З. М. Формулировка цели обучения английскому языку на 1 курсе экономических и технических вузов в условиях интеграции преподавания языка и специальности. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2013. № 1. С. 65–73.

7. Ушакова Т. Параллельные тексты. 2008. URL: <http://www.study.ru/support/parallel/text1-1.html> (дата звернення: 17.05.2021).

8. Частник О. С., Частник С. В. Англомовні елементи наукової праці : назва, анотація, резюме : A Practical Guide to Writing Research Paper Titles, Abstracts, Summaries : навчальний посібник. Харків: ХДАК, 2016. 78 с. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14381> (дата звернення: 18.05.2021).

9. Adeboye D. 5 Effective Uses of Mobile Technology in the Classroom. *eLearning Industry*. July 20. 2016. URL: <https://elearningindustry.com/5-uses-mobile-technology-in-the-classroom> (дата звернення: 16.05.2021).

10. American English File. Level 4. Student's Book. 2nd edition. Ed. Christina Latham-Koenig, Clive Oxenden. OUP, 2014. 168 p.

11. Conversation Inspirations : Over 2400 Conversation Topics. Ed. N. E. Zelman. 4th edition. Pro Lingua Associates, 2020. 114 p.

12. Grussendorf M. English for Presentations. Enhanced e-book. Oxford University Press, 2019. 80 p.

*Гавриш М. М.,
кандидат філологічних наук, доцент*

НОВІТНІ НАПРЯМИ В МОВОЗНАВСТВІ

Назва дисципліни	<i>Загальне мовознавство</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Перший</i>
Кредити ЄКТС	<i>4</i>
Лекції	<i>34 год.</i>
Практичні заняття	<i>17 год.</i>
Самостійна робота	<i>69 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Іспит</i>

Процес загальнолінгвістичної підготовки студентів-філологів розпочинається зі вступу до мовознавства, продовжується в теоретичних розділах усіх дисциплін лінгвістичного циклу і закінчується курсом «Загальне мовознавство», який займає чільне місце серед дисциплін, які вивчають здобувачі вищої освіти за рівнем «магістр».

Курс «Загальне мовознавство» узагальнює теоретико-лінгвістичні знання студентів-випускників, розширює і поглиблює їхню загальномовознавчу підготовку, знайомить з основними лінгвістичними напрямками і школами, дозволяє повніше зрозуміти сутність нових ідей і течій у науці про мову. Згадана навчальна дисципліна має також велике світоглядне значення, оскільки спрямована на розуміння студентами значення мови в організації життєдіяльності людини й суспільства, механізмів мовної концептуалізації, категоризації, умов і принципів комунікації, тісно пов'язана з філософією, логікою, теорією пізнання, історією матеріальної та духовної культури. При вивченні курсу цілком логічним є застосування знань студентів із природничих наук: біології, фізики (напр., під час вивчення інструментальних методів дослідження), математики (у питаннях із структуралізму), інформатики (штучні мови тощо). Якнайтісніший зв'язок передбачається з методиками викладання мов.

Мета дисципліни – узагальнити й поглибити знання магістрантів про закономірності розвитку й функціонування мови в її багатоаспектних зв'язках із людиною, суспільством, історією, культурою з урахуванням методів дослідження й опису мови, а також здобутків лінгвістики за багато років її розвитку.

Завдання вивчення загального мовознавства корелюються і з метою освітньої програми «Філологія. Українська мова та література», якою є «підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні завдання і проблеми, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій...» [8, с. 4]. Аналогічно формулюється й інтегральна компетентність – «здатність розв'язувати складні завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» [8, с. 5], яка передбачає реалізацію низки загальних та фахових компетенцій.

Серед загальних компетенцій [8, с. 5–6], які формуються комплексно (в дужках називаємо відповідні теми або підтеми), виокремлюємо такі:

1) здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово (це насамперед ознайомлення з мовними нормами української літературної мови, з особливостями територіальної, соціальної та стильової диференціації мови – «Мова як системно-структурне утворення»);

2) уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми («Соціальна і знакова природа мови», «Причини мовних змін»);

3) здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу («Мова як системно-структурне утворення», «Мова і мислення»);

4) навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;

5) здатність і готовність вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень, компетентність, яка безпосередньо орієнтована на кінцеву мету – підготовку висококваліфікованого фахівця-філолога («Мовознавство на сучасному етапі», «Класифікація методів лінгвістичних досліджень»).

Навчальна дисципліна «Загальне мовознавство» має чітку орієнтацію на формування фахових компетентностей, серед яких виокремлюємо:

1) здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах, яка формується під час вивчення теми «Мовознавство на сучасному етапі» (підтеми «Українське мовознавство на сучасному етапі», «Когнітивна лінгвістика. Комунікативна лінгвістика», «Функціональна лінгвістика», «Соціолінгвістика»);

2) здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки, що підкреслюється як під час написання наукових праць, так і при вивченні низки тем («Історія лінгвістичної думки до XIX ст.», «Основні напрями в мовознавстві у XIX ст.», «Пошуки нового підходу до вивчення мови наприкінці XIX – на початку XX ст.», «Історія зарубіжного

мовознавства ХХ ст.», «Історія українського мовознавства до ХХ ст. », «Історія українського мовознавства ХХ – початку ХХІ ст.», «Мовознавство на сучасному етапі»);

3) здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу та здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань формуються у процесі виконання наукового дослідження і вивчення методів наукового пізнання («Класифікація методів лінгвістичних досліджень», «Описовий і порівняльний методи вивчення мов»);

4) здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень формується упродовж вивчення усіх тем дисципліни.

На нашу думку, саме при вивченні курсу «Загальне мовознавство», зокрема тем «Мова як історична категорія», «Класифікація методів лінгвістичних досліджень», «Описовий і порівняльний методи вивчення мов», «Основні напрями в мовознавстві», «Мова як системно-структурне утворення», «Соціальна і знакова природа мови», можна досягти низки програмних результатів навчання [8, с. 6–7], таких як:

1) обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу;

2) використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної / недостатньої інформації та суперечливих вимог;

3) здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних;

4) збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації);

5) планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та / або інноваційні розробки в галузі української філології;

6) аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці;

7) характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.

Важливими програмними результатами навчання, що забезпечують реалізацію «Закону про мови в Україні», є вимоги впевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

При формуванні вказаних компетенцій і програмних результатів навчання ми орієнтуємося як на дисципліни, що вивчають здобувачі вищої освіти за освітнім рівнем «бакалавр» (це насамперед «Вступ до мовознавства» (1 семестр), «Теорія і практика філологічних досліджень» (6 семестр), а також курси сучасної української літературної мови (2–8 семестри) та споріднених мовознавчих курсів, на яких розглядається ілюстративний матеріал для наукових досліджень), так і на всі магістерські нормативні курси, що вивчаються в першому семестрі і на яких теж можна вибрати об'єкт і предмет для поглиблених наукових студій.

Що стосується кореквізитів, то зв'язок предмета «Загальне мовознавство» простежується насамперед із дисципліною «Методологія та організація наукових досліджень» та підготовкою і захистом кваліфікаційної роботи, оскільки окремі практичні заняття і частина лекцій безпосередньо стосуються теорії і практики наукових досліджень. Недаремно в описі цієї дисципліни зазначається, що студент, який успішно завершив її вивчення, повинен «вміло *використовувати* понятійний апарат; уміти визначати проблематику сучасного мовознавства; користуватися основними методами і прийомами вивчення й опису мов; характеризувати основні мовознавчі напрями і школи [8, с. 16].

Особливу увагу магістрантів звертаємо на новітні напрями в мовознавстві, серед яких – когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, прикладне мовознавство, теорія мовленнєвого впливу, політична лінгвістика, нейролінгвістичне програмування, міжкультурна комунікація, гендерна лінгвістика, дискурсологія тощо. Курси «Основи етнолінгвістики», «Актуальні проблеми соціолінгвістики», «Психолінгвістика» є в переліку навчальних дисциплін вільного вибору магістрантів спеціальності «Філологія. Українська мова та література».

Курс «Загальне мовознавство» традиційно поділений на три розділи, які складають його зміст: теорію мовознавства, методологію й методи лінгвістичного аналізу та історію мовознавства (історію лінгвістичних учень).

Перший змістовий модуль «Теорія мовознавства» – це лекції «Соціальна і знакова природа мови», «Мова і мислення», «Мова як системно-структурне утворення», «Фонологічна система мови», «Лексико-семантична система мови», «Граматична система мови. Проміжні рівні мови», «Мова як історична

категорія», «Причини мовних змін» та практичні заняття «Соціальна і знакова природа мови. Мова і мислення», «Мова як системно-структурне утворення. Фонологічна система мови», «Лексико-семантична система мови. Граматична система мови. Проміжні рівні мови», «Мова як історична категорія. Причини мовних змін».

Другий змістовий модуль «Методологія та методи лінгвістичного аналізу» складається з лекцій «Класифікація методів лінгвістичних досліджень», «Описовий і порівняльний методи вивчення мов» та практичного заняття «Класифікація методів лінгвістичних досліджень. Описовий і порівняльний методи вивчення мов». Основне тематичне спрямування модуля – організація наукових досліджень на різних мовних рівнях.

До складу третього змістового модуля «Історія мовознавства (історія лінгвістичних учень)» внесено лекції «Історія лінгвістичної думки до XIX ст.», «Основні напрями в мовознавстві у XIX ст.», «Пошуки нового підходу до вивчення мови наприкінці XIX – на початку XX ст.», «Історія зарубіжного мовознавства XX ст.», «Історія українського мовознавства до XX ст.», «Історія українського мовознавства XX – початку XXI ст.», «Мовознавство на сучасному етапі» та практичні заняття «Історія лінгвістичної думки до XIX ст. Основні напрями в мовознавстві у XIX ст.», «Пошуки нового підходу до вивчення мови наприкінці XIX – на початку XX ст. Історія зарубіжного мовознавства XX ст.», «Історія українського мовознавства до XX ст. Історія українського мовознавства XX – початку XXI ст.».

Для студентів заочної форми навчання, на нашу думку, варто скорочено (обсягом дві години) подати теми:

першого змістового модуля – лекції «Мова як системно-структурне утворення» і «Мова як історична категорія», практичне заняття «Граматична система мови. Проміжні рівні мови»;

другого змістового модуля – лекції «Класифікація методів лінгвістичних досліджень», практичне заняття «Класифікація методів лінгвістичних досліджень. Описовий і порівняльний методи вивчення мов»;

третього змістового модуля – лекції «Історія зарубіжного мовознавства XX ст.», практичне заняття «Історія лінгвістичної думки до XIX ст. Історія українського мовознавства до XX ст.».

У процесі навчання використовуються словесні, практичні та наочні методи (форми). Серед словесних – розповідь («Історія лінгвістичної думки до XIX ст.», «Історія зарубіжного мовознавства XX ст.» тощо), бесіда («Мова як історична категорія», «Класифікація методів лінгвістичних досліджень», «Мовознавство на сучасному етапі»), пояснення з елементами проблемності

(наприклад, «Причини мовних змін», «Мова і мислення»). Під час проведення практичних занять активно використовуються ігрові та інформаційні технології, на зразок лінгвістичних ігор (гра «Вірю – не вірю, або Українська мова й українці в світі», турнір знавців української писемності, конкурс поліглотів) або публічний виступ із певної теми тривалістю 5–10 хв., що позитивно впливає на формування ораторських навичок магістрантів).

До усіх лекцій і практичних занять підготовлений мультимедійний супровід.

Оцінювання результатів навчання здійснюється комплексно:

- 1) тести, укладені для трьох змістових модулів;
- 2) самостійні роботи та індивідуальні домашні завдання (підготувати презентацію, наукову доповідь, інформаційні таблиці, термінологічний словничок із вказаної теми дослідження тощо);
- 3) усне опитування здійснюється за питаннями, наявними в текстах усіх лекцій і практичних занять;
- 4) письмове опитування проводиться наприкінці вивчення змістових модулів;
- 5) контрольна робота передбачає виконання практичних завдань та письмові відповіді на теоретичні питання.

Із «Загального мовознавства» є підручники й посібники, хоча кількість їх, зокрема підготовлених після 2010 року, досить незначна. Це насамперед «Загальне мовознавство» (Кочерган М. П., 2010 р. [7]), а також «Актуальні проблеми сучасної лінгвістики» (Голубовська І. О., Корольов І. Р., 2011 р. [2]), «Загальне мовознавство» (Супрун Л. В., 2012 р. [11]), «Загальне мовознавство» (Гонца І. С., 2017 р. [3]); «Новітні напрями сучасного мовознавства» (Баденкова В. М., 2017 р. [1]). Потребу в підручниках і посібниках заповнюють видання 1990–2000-их років [4–6; 9; 10; 12].

Безумовно, у процесі навчання активно використовуються й модульне середовище Хмельницького національного університету [13], електронна бібліотека університету [14] і репозитарій ХНУ [15].

Отже, «Загальне мовознавство» – це завершальний, підсумковий курс, який систематизує знання, отримані студентами протягом усіх років навчання в університеті, покликаний поглибити, систематизувати набуті знання магістрантів із теорії мови; створити чітке уявлення про основні періоди розвитку мовознавства, розвиток наукових теорій, течій, напрямів, еволюцію термінології й основних лінгвістичних понять; поглибити та закріпити навички всіх видів лінгвістичного аналізу, уміння застосовувати основні методи та прийоми.

Список рекомендованої літератури

1. Баденкова В. М. Новітні напрями сучасного мовознавства: методичні рекомендації до практичних занять та методичні вказівки до самостійної роботи. Миколаїв, 2017. 50 с.
2. Голубовська І. О., Корольов І. Р. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики: курс лекцій. Київ: Київський університет, 2011. 223 с.
3. Загальне мовознавство: навчально-методичний посібник для студентів денної і заочної форм навчання напряму підготовки 6.020303 Філологія. Мова і література (англійська). Укладач Гонца І. С. Умань: Візаві, 2017. 102 с.
4. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. 219 с.
5. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства: навчальний посібник: у 2 ч. Київ: Видавничий Дім «ІнЮре», 2008.
6. Ковбасюк Л. А., Романова Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії: лекційні, практичні, самостійні модулі та тести: навчально-методичний посібник для магістрів заочної форми навчання. Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. 96 с.
7. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
8. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: [https:// www.khnu.km.ua/root/siteres/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf](https://www.khnu.km.ua/root/siteres/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf) (дата звернення: 14.05.2021).
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
10. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. Київ: АТ «ОКО», 1996. 328 с.
11. Супрун Л. В. Загальне мовознавство. Практичні заняття, самостійна робота : навчальний посібник. Київ: Знання, 2012. 335 с.
12. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство. Проблеми. Методи: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 1994. 235 с.

Інформаційні ресурси

13. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, курс «Загальне мовознавство»). URL: [https:// msn.khnu.km.ua](https://msn.khnu.km.ua).
14. Електронна бібліотека університету. URL: [http:// lib.khnu.km.ua/asp /php_f/page_lib.php](http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php).
15. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>.

*Царалунга І. Б.,
доктор філологічних наук, професор*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ГРАМАТИКИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Назва дисципліни	<i>Порівняльна граматики слов'янських мов</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Перший</i>
Кредити ЄКТС	<i>4</i>
Лекції	<i>34 год.</i>
Практичні заняття	<i>17 год.</i>
Самостійна робота	<i>69 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Іспит</i>

«Порівняльна граматики слов'янських мов» посідає важливе місце у підготовці фахівців-філологів магістерського рівня, оскільки узагальнює й доповнює знання про структуру й специфіку функціонування різнорівневих одиниць слов'янських мов, що дозволяє глибше усвідомити місце української мови серед інших слов'янських мов, забезпечує наукове розуміння особливостей лексико-фразеологічної, граматичної і звукової будови слов'янських мов, закономірностей їх розвитку.

Мета дисципліни – поглибити знання магістрантів у галузі слов'янського мовознавства, зокрема про закономірності графіко-фонетичного, лексичного, морфологічного і синтаксичного розвитку слов'янських мов, розкрити особливості їх історичної еволюції, формування характерних ознак лексики, звукової будови та граматичної структури сучасних слов'янських мов. «Порівняльна граматики слов'янських мов» дає порівняльну характеристику графіко-фонетичній, лексико-фразеологічній та граматичній системам.

Компетентності. Згідно з освітньо-професійною програмою зі спеціальності 035 Філологія. Українська мова другого (магістерського) рівня, у процесі викладання навчальної дисципліни «Порівняльна граматики слов'янських мов» відбувається формування інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей:

ІК. Здатність розв'язувати складні завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

ЗК 01. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 03. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ФК 01. Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах.

ФК 03. Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки.

ФК 04. Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.

ФК 07. Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень [5, с. 5–6].

Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен: оперувати основною історико-лінгвістичною термінологією; аналізувати графічні, фонетичні, орфоепічні особливості слов'янських мов, усвідомлювати їхні спільні й специфічні риси в галузі лексики, фразеології, морфології, синтаксису, стилістики; володіти знаннями про особливості праслов'янської мови як генетичного джерела всіх слов'янських мов; уміти з'ясувати особливості фонетичної, лексичної, фразеологічної, морфологічної й синтаксичної будови слов'янських мов, їхньої стилістичної організації, характеризувати їхні подібні риси та розбіжності на рівні морфеми, слова, речення, тексту; мати узагальнені та впорядковані знання про практичну граматику польської, української та інших слов'янських мов; сформований дослідницький підхід до організації наукової діяльності; уміти вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах; знати і розрізняти розвиток і сучасний стан фонетичної та морфологічної систем східно-, західно- і південнослов'янських мов в аспекті порівняльно-історичного вивчення.

Програмні результати навчання. Відповідно до освітньо-професійної програми зі спеціальності 035 Філологія. Українська мова другого (магістерського) рівня, вивчення дисципліни «Порівняльна грамика слов'янських мов» дасть змогу отримати такі програмні результати навчання:

ПРН 02. Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

ПРН 07. Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями та школи в лінгвістиці.

ПРН 10. Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації).

ПРН 11. Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.

ПРН 14. Створювати, аналізувати й редагувати тексти різних стилів та жанрів [5, с. 6–7].

Зміст навчальної дисципліни: Порівняльна граматики слов'янських мов як навчальна дисципліна. Порівняльно-історичний метод. Виникнення і розвиток порівняльно-історичного мовознавства. Стан і проблеми сучасного розвитку слов'янського мовознавства. Роль вітчизняної філологічної науки в розв'язанні проблем порівняльно-історичного слов'янського мовознавства. Порівняльна характеристика структурних рівнів мов.

Зв'язок навчального курсу з іншими дисциплінами. «Порівняльна граматики слов'янських мов» тісно пов'язана з іншими навчальними курсами, такими як: «Старослов'янська мова», «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська літературна мова», «Загальне мовознавство», «Історія української мови», «Польська мова» та ін. [6]. **Пререквізити** дисципліни – вступ до мовознавства, старослов'янська мова, сучасна українська мова, історія української мови. **Кореквізити** – методологія та організація наукових досліджень, проблемні питання української мови, кваліфікаційна робота.

Відповідно до «Структурно-логічної схеми освітньої програми» зі спеціальності 035 Філологія. Українська мова та література другого (магістерського) рівня, курс «Порівняльна граматики слов'янських мов» пов'язаний з такими теоретичними дисциплінами, як: «Методологія та організація наукових досліджень», «Проблемні питання української мови», а також із педагогічною практикою у ЗВО, переддипломною практикою, підготовкою кваліфікаційної роботи.

Основоположниками порівняльно-історичного мовознавства вважають німецьких учених Ф. Боппа і Я. Грімма, датчанина Р. Раска, росіянина О. Востокова, які на початку XIX ст. вперше розробили загальну теорію порівняльно-історичного дослідження мов на основі порівняння мовних елементів і дійшли висновків про систему їхніх відповідників у різних мовах. Порівняльно-історичне мовознавство другої половини XIX ст. супроводжувалося вдосконаленням прийомів лінгвістичного аналізу, розширенням наукових горизонтів. Встановлювалися зв'язки мовознавства з

іншими науками, формувалися нові школи: натуралізм, психологізм, молодограматизм.

Сучасне порівняльно-історичне мовознавство, з одного боку, досліджує досягнення та традиції компаративістики XIX ст., а з іншого – ставить нові завдання та проблеми, які виникають у зв'язку з розвитком лінгвістичної теорії і відкриттям нових фактів. Головним принципом розвитку науки є нерозривний зв'язок теорії та практики. Здобутки порівняльної славістики представлені у працях зарубіжних дослідників (С. Бернштейна, К. Горалека, А. Мейє, Р. Нахтигала, Я. Рігера, З. Штібера, В. Ягича та ін.) і вітчизняних лінгвістів (Л. Булаховського, В. Коломієць, В. Кононенка, О. Мельничука, О. Паламарчук, К. Трофимовича, Ю. Шевельова та ін.) [1–3; 7].

У порівняльно-історичному мовознавстві виробилися певні **підходи**:

- зіставлення мовного матеріалу в історичному аспекті з урахуванням змін, що відбуваються в мові;

- вивчення не окремих мовних фактів чи явищ, а системи їх: у фонології – системи фонем, у морфології – системи граматичних форм, їхніх парадигм, у лексиці – означення взаємопов'язаних понять;

- встановлення системи відповідностей між зіставляваними мовами у фонетиці, морфології, синтаксисі, лексиці й фразеології;

- визначення відносної (релятивної) хронології мовних фактів поряд із безвідносною (абсолютною) хронологією;

- встановлення спорідненості мов на основі систем відповідностей;

- відновлення (реконструкція) фактів на основі систем відповідностей між спорідненими мовами й усунення прогалин у їхній документальній історії;

- відбір реліктів (архаїчних фактів), які мають важливе значення для відновлення найдавнішого стану досліджуваних мов;

- вивчення взаємодії складників окремих мов (явища граматичної аналогії, лексичної контамінації) і взаємодії окремих мов (вплив однієї мови на іншу, запозичення тощо).

У XX ст. порівняльно-історичний метод взаємодіє з іншими напрямками мовознавства, насамперед, з лінгвістичною географією та з історико-типологічними дослідженнями, які ґрунтуються на структурній подібності явищ у різних мовах, незалежно від їх походження. Обидва напрями опираються на факти, відкриті порівняльно-історичним методом; у свою чергу, компаративісти корегують свої висновки, покликаючись на дослідження ареальної лінгвістики та типологічних досліджень.

Якщо в період свого виникнення порівняльне мовознавство різко протиставило типологічне та історичне мовознавство і не могло встановити

зв'язків індоєвропейської сім'ї з іншими сім'ями, то порівняльно-історичне мовознавство останніх десятиріч, періоду створення геолінгвістики як науки про різноманітність мов світу, їхні ареали і типологічну подібність заперечує односторонність кожного з них і створює тим самим єдність порівняльно-історичних, типологічних і етнолінгвістичних досліджень, єдність, яка зберігає у той самий час специфіку об'єкту та методики аналізу. Типологічні дослідження, які виявляють подібність мовних явищ, можуть бути підставою для нових реконструкцій та перевірки надійності попередніх гіпотез.

М. Кочерган стверджує: «Зіставне мовознавство вивчає дві чи кілька мов незалежно від їхньої спорідненості з метою виявлення їх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мовної структури (фонологічному, морфологічному, синтаксичному, лексико-семантичному)» [4, с. 9], що й зумовлює добір методів дослідження мовного матеріалу. **Методологічні засади** порівняльної лінгвістики передбачають застосування загальних та спеціальних методів дослідження, перші з яких – це узагальнені теоретичні методики, другі – окремі прийоми, операції, що спираються на загальні методологічні принципи.

Порівняльно-історичний метод – це сукупність прийомів і процедур історико-генетичного дослідження мовних сімей і груп, а також окремих мов для встановлення закономірностей їх розвитку. Він ґрунтується на наукових прийомах відтворення (реконструкції) не зафіксованих писемністю наявних у минулому мовних фактів шляхом планомірного порівняння відповідних пізніших фактів двох чи більше конкретних мов, відомих за писемними пам'ятками або безпосередньо за їх уживанням у мовленні. Як свідчить сам термін, техніка порівняльно-історичного методу складається з двох паралельних процедур: порівняння мовних явищ (причому для цього залучають тільки споріднені мови) та розгляд їх в історичному аспекті. Мета порівняльно-історичного методу – це відкриття законів, за якими розвивалися мови в минулому.

Порівняльно-історичний метод належить до дієвих інструментів установаження спорідненості мов і пізнання їхньої історії, засобів генетичних досліджень у мовознавстві. Тож порівняльно-історичному методу відповідає певна теорія мови, основний зміст якої зводиться до таких положень:

- 1) порівняння мов виявляє їхню спорідненість, тобто походження від одного джерела – мови-основи (прамови);
- 2) за рівнем спорідненості мови об'єднуються в сім'ї, групи і підгрупи;
- 3) відмінності споріднених мов можуть бути пояснені тільки безперервним їх розвитком;

4) зміни звуків у споріднених мовах мають закономірний характер, через що корені та флексії є стійкими впродовж тисячоліть, що дає можливість установити (реконструювати) архетипи.

Важливе значення для відтворення еволюції мови має мовна реконструкція, оскільки слугує для обґрунтування процесів становлення й розвитку тих чи інших мовних категорій і систем. Завдяки мовно-історичній інтерпретації низки початкових, проміжних чи новостворених мовних особливостей уможливується дослідження природи розвитку мови у зв'язку із сучасним її станом.

Розрізняють прийоми зовнішньої і внутрішньої реконструкції. Прийом зовнішньої реконструкції пов'язаний з виходом за межі однієї мови й залученням матеріалу споріднених мов. Прийом внутрішньої реконструкції базується на використанні даних тільки однієї мови, але ці етимологічно споріднені дані повинні співвідноситися як мовні елементи різної давності.

При порівняльно-історичному вивченні мовних явищ важливу роль відіграє прийом хронологізації, відображений у розробках Ф. Березіна, В. Глуценка, П. Житецького, І. Олійника, Г. Півторака, О. Потебні, З. Тарланова та ін. Із порівняльно-історичним методом пов'язаний метод глотохронології (метод датування, який застосовують для визначення тривалості роздільного існування споріднених мов), теорія моногенезу мов, а також метод лінгвогеографії – вивчення територіального поширення мовних явищ.

Українська лінгвогеографія представлена в засадничих працях С. Бевзенка, П. Гриценка, Й. Дзензелівського, Ф. Жилка, Л. Коць-Григорчук, К. Михальчука, І. Матвіяса, І. Панькевича, Г. Шила та ін. Суть методу лінгвістичної географії полягає в тому, що на окрему географічну карту на підставі зібраних мовних матеріалів наносять певним способом те чи інше фонетичне, морфологічне явище, унаслідок чого постає повна картина поширення тієї чи іншої мовної риси на певній території. За допомогою картографування виявлені мовні риси простежують у вертикальному й горизонтальному зрізах: горизонтальний зріз – це сукупність структурно впорядкованих рис у взаємопов'язаних ареалах, при вертикальному зрізі в певних точках простору відбувається накладання пластів, ареалів мовних рис.

Форми (методи) навчання: словесні (розповідь, бесіда, пояснення з елементами проблемності); практичні (практичні заняття з використанням інформаційних технологій; метод проєктів; метод презентацій); наочні (ілюстрування навчального матеріалу, мультимедійні презентації).

Навчальна дисципліна «Порівняльна граматики слов'янських мов» у складі електронних конспектів лекцій, планів практичних занять, інших дидактичних матеріалів уміщена в Модульному середовищі для навчання Хмельницького національного університету, окрім того, важливі для вивчення «Порівняльної граматики слов'янських мов» наукові праці, науково-методичні розробки представлені в репозитарії та інших ресурсах Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету [8; 10], навчальні плани, проекти освітніх програм тощо подано на сайті кафедри української філології Хмельницького національного університету [9].

Форми оцінювання результатів навчання: усне опитування, тестування, письмове опитування, контрольна робота, індивідуальна самостійна робота. Усне опитування студентів відбувається на практичних заняттях за змістом теоретичного матеріалу, що розглядається на лекціях, та матеріалом, що опрацьовується студентами самостійно. Тестування проводиться на практичних заняттях для визначення рівня оволодіння теоретичним матеріалом, практичними вміннями та навичками. Письмове опитування студентів відбувається на практичних заняттях за змістом теоретичного матеріалу, що розглядається на лекціях, та матеріалом, що опрацьовується студентами самостійно. Контрольна робота проводиться на практичному занятті, містить письмові завдання, скеровані на перевірку вмінь і навичок студентів, на визначення рівня оволодіння теоретичним матеріалом. Індивідуальна самостійна робота спрямована на оволодіння студентами спеціальною термінологією і набуття ними практичних навичок з порівняльного аналізу слов'янських мов. До прикладу, з теми «Порівняльна характеристика лексики і фразеології слов'янських мов» запропоновано підготувати мультимедійні презентації за темами на вибір магістранта: германізми в контексті слов'янської лексики; латинізми як вид лексичних запозичень у слов'янських мовах; назви органів та частин тіла в сучасних слов'янських мовах: порівняльний аспект; полонізми у словниковому складі української мови; церковнослов'янізми (старослов'янізми) у словниковому складі слов'янських мов; назви кольорів у сучасних слов'янських мовах: порівняльний аспект; тюркізми у складі слов'янських мов; запозичення з англійської мови в сучасних слов'янських лексиконах; назви почуттів у сучасних слов'янських мовах: порівняльний аспект; інтернаціоналізми у складі слов'янських мов: діахронний та синхронний аспекти; фразеологічні паралелі в сучасних слов'янських мовах; назви явищ природи в сучасних слов'янських мовах: порівняльний аспект; запозичення з французької мови в сучасних слов'янських лексиконах; слова старогрецького походження в контексті

слов'янської лексики; назви осіб за родинними зв'язками в сучасних слов'янських мовах: порівняльний аспект і под.

Отже, навчальна дисципліна «Порівняльна граматики слов'янських мов» розширить загальнолінгвістичну підготовку магістрантів-філологів, поглибивши їхні знання про структуру й специфіку функціонування різнорівневих одиниць слов'янських літературних мов, про спільне та відмінне у фонетиці і граматичній будові слов'янських мов, про внутрішні закони, які визначили їхній розвиток із праслов'янської мови-основи, формуватиме практичні навички порівняльно-історичного аналізу різночасових мовних фактів і явищ із застосуванням порівняльно-історичного методу дослідження, навчить працювати з фактичним матеріалом на основі спостережень за мовними процесами та явищами, сприятиме узагальненню отриманих філологічних знань майбутніх магістрів.

Список рекомендованої літератури

1. Бернштейн С. Б. Сравнительная грамматика славянских языков. Москва: Наука, 2005. 352 с.

2. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. За ред. Мельничука О. С. Київ: Наукова думка, 1966. 596 с.

3. Кононенко В. І., Кононенко І. В. Контрастивна граматики української та польської мов. Київ, 2010. 392 с.

4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ, 2006. 424 с.

5. Освітньо-професійна програма «Філологія. Українська мова та література» другого (магістерського) рівня. Хмельницький: ХНУ, 2021. URL: https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр_Філологія_Українська_мова_та_література._2021.pdf (дата звернення: 15.04.2021).

6. Царалунга І. Б. Старослов'янська мова: навчальний посібник (з грифом МОНУ). Львів: Новий світ – 2000, 2007. 188 с.

7. Stiber Z. Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich. Warszawa, 2005. 265 s.

Інформаційні ресурси

8. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php

9. Кафедра української філології ХНУ. URL: <https://ukr.khnu.km.ua/page2.aspx>

10. Царалунга І. Б. Порівняльна граматики слов'янських мов. *Модульне середовище для навчання ХНУ*. URL: <https://msn.khnu.km.ua>

РОЗДІЛ 3
ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ
НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ДИСЦИПЛІН
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Подлевська Н. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
У МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ФІЛОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ
ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Назва дисципліни	<i>Методика викладання філологічних дисциплін у ЗВО</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Перший</i>
Кредити ЄКТС	<i>5</i>
Лекції	<i>34 год.</i>
Практичні заняття	<i>17 год.</i>
Лабораторні заняття	<i>17 год.</i>
Самостійна робота	<i>82 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Іспит</i>

У сучасних умовах освіта має особливе значення для набуття особистістю професійних знань, навичок, мотивацій, компетентностей, формування духовності, власного світобачення, розуміння й пізнання нею свого існування й призначення. Значно підвищується роль знань, їх накопичення для виходу на новий рівень використання інформаційних технологій, вплив на соціальну природу людини.

Для реформування системи вищої освіти в Україні характерний пошук оптимальної відповідності між сформованими традиціями в українській вищій школі й новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір. Оновлення соціокультурної й інформаційної сфер українського суспільства спричинило якісні перетворення в системі вищої освіти. Відбуваються суттєві зміни в напрямках, завданнях, змісті освіти, що орієнтують її насамперед на розвиток особистості, формування творчої ініціативи, мобільності, підвищення конкурентоспроможності майбутніх фахівців. Такі процеси актуалізують

модернізацію навчання майбутніх магістрів-філологів як фахівців гуманітарної галузі, які матимуть широке поле діяльності, а отже, багатоаспектні завдання в теоретичній та дидактичній філології, якісна реалізація яких залежить від рівня їхньої підготовки в закладі вищої освіти (ЗВО).

Підготовка висококваліфікованих професіоналів завжди залишається найважливішим завданням вищої школи. Майбутній фахівець за час здобуття вищої освіти повинен набути такої сукупності якостей, завдяки яким зможе бути конкурентоспроможним на ринку праці. Критерієм якості підготовки випускника вищої школи виступає професійна компетентність. Спеціаліст будь-якого фаху, опановуючи професійну компетентність, має мати сформовану й комунікативну, а особливо це стосується майбутніх філологів, адже їхня майбутня діяльність пов'язана з інтенсивною міжособистісною взаємодією людей, де часто ефективність спільної діяльності повністю залежить від того, наскільки виявився успішним процес комунікації. Тому комунікативна функція виступає засобом реалізації інших професійних компетентностей. У нашому випадку можемо говорити про формування професійної компетентності майбутнього магістра філології, а підґрунтям для формування означеної компетентності є дисципліна «Методика викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти», яка є обов'язковою для вивчення, а основне завдання її – надання допомоги магістрантам у формуванні професійної компетентності, а також врахування сучасних підходів в опануванні гуманістичних технологій проведення занять із філологічних дисциплін для розвитку мовно-комунікативної особистості.

Сьогодні висуває високі вимоги до магістра-філолога – мовної особистості елітарного типу, яка повинна володіти низкою сформованих компетентностей, зокрема професійною, комунікативною, лінгвістичною, літературознавчою, лінгводидактичною, дослідницькою, соціокультурною тощо, причому не лише мати ґрунтовні знання, сформовані вміння й навички, але й, найголовніше, могли застосовувати їх у професійній діяльності.

Сучасний викладач вищої школи повинен добре знати зміст і систему роботи з філологічних дисциплін у ЗВО, усвідомлювати й реалізовувати виховний потенціал цих дисциплін, знати основні методичні прийоми навчальної роботи, правила організації самостійної роботи студентів, особливості залучення студентів до науково-дослідницької діяльності, вимоги до контролю сформованості компетентностей студентів, а також бути добре обізнаним із провідними напрямками розвитку методики як науки, дослідженнями останніх десятиліть, бачити проблеми, що не знайшли належного розв'язання [3, с. 4].

Метою вивчення дисципліни є надання магістрантам необхідної теоретико-методичної підготовки в галузі викладання філологічних дисциплін, що є важливою умовою майбутньої професійної діяльності; адаптація магістрантів до успішного проходження практики, що сприяє закріпленню теоретичних знань і формуванню їхньої професійної компетентності; підготовка магістрантів до виконання обов'язків викладача філологічних дисциплін у ЗВО.

Робота з методики викладання філологічних дисциплін у ЗВО має вестися, опираючись на знання студентів із психології, педагогіки, мовознавчих, літературознавчих дисциплін, методики вивчення української мови і літератури у ЗЗСО. Мовознавство, літературознавство допомагають визначити зміст курсу. Педагогіка вищої школи обґрунтовує зміст і завдання вищівської освіти й виховання, допомагає визначити найбільш результативні принципи, методи, форми, засоби навчання, сприяє правильному відбору ілюстративного матеріалу, забезпечує зв'язок зі шкільним курсом. Психологія окреслює оптимальні шляхи навчання студентів з урахуванням їхніх психологічних особливостей, умотивовує доцільність використання методів, засобів навчання.

Відповідно до вимог освітньо-професійної програми «Філологія. Українська мова та література», магістранти повинні знати: про внесок провідних учених у теорію та практику навчання філологічних дисциплін у ЗВО; принципи навчання, їхню специфіку; основні класифікації форм, методів, прийомів і засобів навчання; суть понять «технологія», «освітня технологія», «педагогічна технологія» та їхні класифікації, прогнозування технологічних тенденцій в освіті; та вміти: створити конспект підготовки до лекції, семінарського, практичного, лабораторного заняття; добирати найбільш ефективні сучасні (традиційні та інноваційні) методи, прийоми й засоби навчання відповідно до теми і мети заняття; розуміти суть і роль, види й особливості навчальної (педагогічної) практики студентів; організувати самостійну й науково-дослідницьку роботу студентів; здійснювати контроль за різними видами їхньої навчальної та наукової діяльності.

Професійну компетентність викладача-філолога необхідно розглядати як систему професійних знань, умінь і навичок, а також постійне поповнення професійних особистісних знань, творче розв'язування (на основі стандартів) професійних завдань, гнучке застосування методів і способів практичної діяльності та безперервне професійне зростання.

Компетентність викладача-філолога – це процес набуття філологом певних компетенцій, якими визначаємо мовно-літературну, комунікативну, етнопедагогічну, соціокультурну та емоційно-поведінкову [17, с. 35–38].

Мовно-літературна компетенція – це бездоганне володіння нормами сучасної української літературної мови; лінгвістична освіченість, мовне чуття, ерудиція; знання теорії, історії, етапів формування і розвитку української мови та літератури, персоналій; обізнаність із творами світового письменства, перекладною літературою; користування словниками різних типів, граматиками, довідниками, інтернет-ресурсами, електронними посібниками, що сприятимуть удосконаленню мовної культури викладача; інтерес до художнього слова, читацькі здібності; творчий стиль мислення; володіння власним арсеналом засобів підготовки студентів до контрольної діяльності, моніторингу тощо; вміння створювати тематичні комплекси планування матеріалу за традиційними та інноваційними технологіями викладання у ЗВО; формування творчої особистості, робота в команді, викладання матеріалу з наукового погляду, використання проблемного, диференційованого, програмованого навчання; намагання викладача формулювати творчі, проблемно-пошукові завдання, прагнення до вдосконалення відомих і розробки нових методів, прийомів і форм викладання; вміння поєднувати різні форми організації навчального процесу; здатність до неперервної мовно-літературної та педагогічної освіти, до навчання протягом життя; бажання та вміння зацікавити дисципліною.

Комунікативна компетенція – це комунікативні здібності викладача-філолога; комунікативно досконале мовлення; використання лінгвальних засобів в усному й писемному мовленні з урахуванням умов і завдань комунікації; навички ораторського й ділового стилю спілкування; володіння технікою мовлення, мовним етикетом, майстерністю публічного виступу тощо; ораторські вміння: правильність дикції, темп, гучність мовлення, емоційність голосу; доречне використання мовних засобів, мелодійності, багатства мови; володіння стилістично диференційованим зв'язним мовленням; вміння застосовувати мовні явища відповідно до теми, ситуації, провідних жанрів комунікації; вміння створити навчальне середовище, що базується на партнерському форматі співпраці «викладач-студент» на демократичних принципах.

Етнопедагогічна компетенція – це вміння використовувати здобутки народної педагогіки й дидактики; здатність філолога застосовувати матеріали суміжних дисциплін для ефективної реалізації навчально-наукових завдань занять; дотримання принципів народної етики й моралі в навчально-виховному процесі й повсякденному житті.

Соціокультурна компетенція – це знання традицій, звичаїв, історії українського народу; патріотизм, усвідомлення себе носієм національних

цінностей, відданість Україні та її народів; знання та пропаганда духовної культури українського народу; обізнаність із найголовнішими явищами національного та світового мистецтва; толерантне ставлення до мови, релігії, культури різних народів; знання нових досягнень, наукових та педагогічних дискусій на національному і світовому рівнях; орієнтування на культурний розвиток мовної особистості, соціальні умови її розвитку, зокрема на мовне середовище, соціальний статус, етнічну належність.

Емоційно-поведінкова компетенція – це емоційно-креативні властивості філолога: здатність до почуттів (співпереживання, співчуття, співпраця), емоційний досвід, експресивна та імпресивна емоційність, емоційна мобільність; перцептивні якості (толерантність, педагогічний такт, інтуїція, гречність); доречне володіння невербальними засобами (жестукуляція, погляд, дистанція між співрозмовниками тощо); високий естетичний смак, творча уява, здатність і вміння творчо сприймати прочитане; відчуття метафоричності й асоціативності художнього образу, форми і стилю твору, особливостей індивідуальної манери письменників; емоційна стабільність; почуття гумору; педагогічний артистизм.

Розглянемо складники структурної моделі професійності викладача-філолога [17, с. 46–58].

Когнітивна компетентність – окреслює професійний перелік вимог до викладача-філолога української мови і літератури, включає глибокі знання, досвід практичної діяльності в галузі своєї дисципліни; знання засобів розв'язання різних професійних завдань; поєднання суміжних знань; наявність знань вікової психології юнацького віку студентства; наявність організаційно-управлінських знань, умінь і навичок, спрямованих на розвиток особистості, її підготовку до розв'язання завдань життєтворчості; спеціальні знання: відомості про українську мову, ролі в становленні й розвитку нації; особливості фонетичної, лексичної, словотворчої, граматичної та правописної системи української мови; комунікативно виправдано користується засобами української мови (стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності); уміння самостійно інтерпретувати, зіставляти зміст історичних джерел, фактів, явищ, подій з їхньою літературно-мистецькою інтерпретацією, визначати роль автора в літературному контексті України; встановлювати причини, сутність, наслідки та значення історичних подій, явищ і з'ясовувати їхнє віддзеркалення в літературному процесі, виявляти протиріччя в позиціях, різні потреби, інтереси соціальних груп в історично-літературному контексті; використовувати різноманітні шляхи аналізу художнього твору; розуміти

індивідуальний стиль письменника, сприймати твір у його художній цілісності тощо.

Методична компетентність викладача-філолога – це засвоєння сучасних методичних і педагогічних ідей, підходів до навчального процесу в сучасних особистісно орієнтованих, розвивальних, креативних технологіях, володіння різними методами навчання (традиційні та інноваційні), а також методи викладання (робота індивідуальна, особистісно зорієнтована, стимулювання навчальної діяльності, розвиток наукової діяльності студентів із дисципліни, контроль та оцінювання навчальної діяльності, робота за технологіями дистанційного навчання); знання дидактичних методів, прийомів та вміння застосовувати їх на практиці, уміння роботи з нормативними документами, навчально-методичним матеріалом, уміння розробляти навчальні та методичні посібники, дидактичні матеріали, навчально-методичні комплекси, зокрема для модульного середовища, із курсів української мови та української літератури.

Комунікативна компетентність – це знання, уміння, навички та способи здійснення співпраці в команді «викладач-студент» із застосуванням мовних і позамовних засобів, урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей віку студентства; спроможність викладача знаходити нестандартний вихід у різних комунікативних ситуаціях, сприяти психологічному клімату в колективі, створювати на заняттях атмосферу вільного спілкування, позитивного налаштування на співпрацю і навчання; поєднувати вимогливість із повагою особистої гідності студента, поєднувати тактовність і толерантність у стосунках; прогнозування заняття як системи ситуацій комунікації, уміння досягати комунікативної мети в ході занять, сприяти увазі студентів, стимулювати їхню комунікативну активність; володіти технікою мови, прийомами, навичками переконання, конструктивної критики; володіти емоціями у спілкуванні; уміння бачити комунікативну співпрацю в навчальній діяльності.

Соціальна компетентність – це усвідомлення філологом соціальних проблем і способів взаємодії із суспільством, уміння знаходити інформацію й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя й вимогами соціальної дійсності, конкретизація у свідомості особистості своєї взаємодії із суспільством, уміння робити вибір, брати на себе відповідальність; формування засобами дисципліни патріотичних почуттів, поваги до історії, традицій українського народу, рідної мови та державних символів.

Психолого-педагогічна компетентність – це уміння здійснювати роботу на основі результатів педагогічної діагностики, знання вікової психології

юнацького віку (студентства) та результатів діагностики, уміння визначати і враховувати емоційний стан людини, уміння грамотно будувати стосунки з керівниками, колегами, студентами; уміння будувати траєкторію мовного та літературного розвитку студента; уміння прогнозувати, конструювати, планувати хід навчально-наукового процесу; здійснювати контрольню-оцінювальну діяльність; врахування елементів педагогіки і психології у створенні навчально-методичних комплексів з української мови й української літератури; уміння прогнозувати розвиток особистості та спрямовувати в позитивне русло; уміння усвідомлювати рівень власної професійної діяльності, своїх спеціальних, методичних та комунікативних здатностей; знання про шляхи й засоби професійного підвищення кваліфікації, мати можливість виявляти власні недоліки та бажання самовдосконалення через різні види самоосвіти.

Інформаційно-комп'ютерна компетентність – це вміння й навички роботи філолога з інформаційно-комп'ютерними технологіями, створення мультимедійних презентацій для ефективного супроводу навчального процесу; уміння застосовувати раціональні прийоми пошуку, аналізу, відбору, систематизації, використання інформації та створення нової, узагальненої, необхідної для перспективного дослідження; створювати тестові завдання з української мови та літератури; знати принципи роботи на сучасних інформаційно-навчальних платформах; врахування дидактичних принципів, закономірностей, способів, форм організації навчального процесу, оптимізація навчального процесу на основі комп'ютерних технологій, використання сучасних технічних засобів навчання; засобів дистанційного навчання, моніторингу процесу навчання, системи змішаного навчання, навчання на різних сучасних і доступних платформах віддаленого навчання.

Організаційно-управлінська компетентність – це володіння методами, прийомами, ефективною організацією власної діяльності та студентів у різних формах навчання; управління процесом засвоєння студентами знань: визначення мети та завдань діяльності, розроблення й реалізація способів досягнення поставлених мети і завдань, уміння здійснювати коригування навчальної діяльності; уміння працювати в колективі (команді).

Здоров'язберезувальна компетентність – це пропагування здорового способу власного життя у різних сферах існування, організація власної праці і реалізація здоров'язберезувальної функції розвитку студентів, тобто забезпечення належних умов для нормальної життєдіяльності студента як учасника навчального процесу та здобувача вищої освіти.

Загальнокультурна компетентність – це досягнення викладачем-філологом високого рівня розвитку в суспільному, виробничому й духовному житті; високого рівня інтелігентності, вихованості, толерантності, гнучості тощо; охоплення знань культурних, національних і літературних надбань, менталітету представників різних національностей, досягнень національної культури; толерантне ставлення до культури і традицій інших народів.

На реалізацію означених професійних компетентностей спрямований і курс «Методика викладання філологічних дисциплін у ЗВО», що містить лекційні, практичні, лабораторні заняття, самостійну роботу магістрантів.

Лекційний курс передбачає репрезентацію основних питань методики викладання української мови і літератури, є науково-теоретичною базою, що забезпечує усвідомлення й опанування конкретних прикладних питань викладання мови і літератури у ЗВО. Водночас лекції мають розкрити актуальні проблеми методичної науки й тим самим стимулювати науково-дослідницьку діяльність магістранта [3, с. 6].

Лекційні заняття з дисципліни охоплюють 13 тем.

Методика викладання філологічних дисциплін як наука і навчальна дисципліна (загальні питання методики викладання філологічних дисциплін як галузі сучасної педагогічної науки; об'єкт, предмет методики викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти; сучасні підходи до навчання філологічних дисциплін; закономірності, принципи методики викладання філологічних дисциплін у ЗВО; зв'язок методики викладання філологічних дисциплін із суміжними науками; зміст і структура курсу; методи наукового дослідження).

Історія розвитку методики викладання філологічних дисциплін у вищій школі (основні етапи й особливості становлення й розвитку методики викладання філологічних дисциплін у ЗВО; перспективи її розвитку й дослідження).

Організація навчального процесу (система вищої освіти України; компетентнісний підхід – нова парадигма розвитку вищої освіти в європейському просторі; особливості організації навчального процесу у ЗВО; модульно-рейтингова система навчання у ЗВО; зміст навчання у ступеневій системі вищої освіти; Державний стандарт вищої освіти та його складники; рівні сформованості професійної компетентності викладача української мови і української літератури; професійно-мовленнєва культура як основний критерій фахової компетентності викладача-філолога; освітня програма спеціальності; призначення навчального плану, робочої програми; планування навчального процесу в умовах розширення самостійності ЗВО).

Новітні педагогічні технології (понятійні ознаки дефініції «технологія»; сутність поняття «педагогічна технологія»; класифікації технологій; методи і технології у вищій школі; інноваційні технології навчання як механізм формування компетенції майбутніх фахівців; проблемне навчання; кредитно-модульна технологія; дистанційні технології навчання; робота в малих групах як засіб формування комунікативних компетенцій; ділова гра як форма відтворення змісту майбутньої професії; рольова гра як засіб інтенсифікації навчання групового спілкування; кейс-метод як форма професійно-діяльнісного навчання; інтерактивність навчання лінгвістичних та літературознавчих дисциплін).

Форми організації навчання й контролю (форми аудиторної роботи зі студентами: лекція, практичні, лабораторні заняття, спецкурси, спецсемінари; значення лекції в навчально-виховному процесі; класифікації лекцій; вимоги до лекції; використання засобів навчання під час лекцій; практичні, семінарські заняття, колоквиуми, дидактичні ігри; залік, іспит, колоквиум як форми контролю; роль дидактичної гри в навчанні студентів-філологів; індивідуальна та самостійна робота студентів).

Методи і засоби навчання філологічних дисциплін у ЗВО (поняття про методи навчання; класифікації методів навчання; метод проектів; роль та місце засобів навчання в педагогічному процесі вищої школи; методика використання підручника, посібників, довідкових, лексикографічних видань; особливості дистанційного навчання у ЗВО як засобу; електронний підручник як засіб навчання нового покоління; лінгводидактичні можливості мережевого сервісу; блоги, подкасти).

Організація діяльності студентів під час проходження практик (роль практики у формуванні професійної компетентності студентів-філологів; види практик; зміст і мета педагогічної практики студентів і магістрантів; своєрідність проходження педпрактики в профільній школі; практика як соціально-професійний і комунікативний феномен).

Організація контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів (поняття про контроль; функції контролю; принципи контролю; види і форми контролю; особливості тестового контролю; види тестових завдань; переваги й недоліки тестових завдань; нетрадиційні форми оцінювання філологічних курсів; модульно-рейтингова система оцінювання знань студентів із філологічних дисциплін).

Організація самостійної та дослідницької діяльності студентів-філологів (поняття про самостійну роботу; значення самостійної роботи в навчально-виховному процесі; роль викладача в організації самостійної роботи

студентів; класифікації типів і видів самостійної роботи; навчально-методичний супровід самостійної роботи; організація самостійної роботи з науково-навчальними текстами з української мови; значення дослідницької роботи у формуванні майбутніх фахівців; напрями наукової роботи з мовознавства та літературознавства; види студентських наукових робіт; методи наукового дослідження; наукова стаття з методики викладання філологічних дисциплін як результат науково-дослідної роботи; науковий виступ із проблеми дослідження; позааудиторна робота з філологічних дисциплін).

Лінгводидактичні студії з мовознавчих дисциплін (методика вивчення мовознавчих дисциплін у ЗВО; загальні питання викладання мовознавчих дисциплін як галузі сучасної педагогічної науки; закономірності, принципи методики викладання мовознавчих дисциплін у ЗВО; мета і завдання навчання лінгвістичних дисциплін у ЗВО; вибір та оптимізація методів, прийомів, форм, засобів навчання мовознавчих дисциплін, адекватних формуванню професійних компетентностей майбутніх філологів; розвиток уявлень магістрантів про філологію як галузь з динамічним розвитком, формування фахової компетентності майбутнього філолога, ціннісних орієнтацій мовної особистості).

Методичні аспекти викладання теоретико- та історико-літературних курсів (методика викладання літературознавчих дисциплін у ЗВО; професійна, розвивальна, духовно-виховна спрямованість літературознавчих дисциплін у ЗВО; вивчення літературознавчих курсів у взаємозв'язку з різними видами мистецтв; види лекцій з літературознавчих дисциплін; діалогічний принцип проведення лекцій; форми проведення практичних занять з літературознавчих дисциплін; види семінарських занять із літературознавчих дисциплін; інтерактивні навчальні комплекси з літературознавчих курсів; планування та організація роботи викладача літератури; формування професійної компетенції студентів засобами літературознавчих курсів).

Актуальні питання методики викладання філологічних дисциплін (реалізація сучасних підходів до викладання філологічних дисциплін; упровадження нових фахових дисциплін; когнітивна методика навчання української мови та літератури; актуальні проблеми викладання української мови і літератури у науковій парадигмі ЗВО; робота студентів з комп'ютерними програмами з метою вивчення дисциплін філологічного циклу; педагогічний дискурс; суб'єкти дискурсу – викладач-студент (учитель-учень); шляхи і засоби підвищення ефективності педагогічної практики у ЗВО; комп'ютерна лінгводидактика).

Особистість викладача-філолога у ЗВО (філолог у сучасній системі вищої освіти; сучасний викладач лінгвістичних та літературознавчих дисциплін як зразок ґрунтовного володіння нормами літературної мови, обізнаності зі змістом і системою роботи з української мови та української літератури у ЗВО, виховним потенціалом лінгвістичних і літературознавчих дисциплін, тенденціями розвитку сучасних лінгвістичних і літературознавчих дисциплін; методична робота сучасного викладача-філолога у ЗВО; проєктно-конструкторська (планувальна) діяльність викладача-філолога; наукова діяльність викладача-філолога).

У процесі проведення практичних занять поглиблюються, розширюються знання магістрантів, отримані на лекціях в узагальненій формі, а також формуються вміння професійної діяльності. Дидактичний потенціал практичних занять полягає в організації різноманітної діяльності студентів, використанні методів, прийомів і засобів, що сприяють актуалізації знань магістрантів. Під час практичних занять відбувається дослідницько-пошукова їхня діяльність. Практичні заняття спонукають студентів самостійно мислити, зіставляти наукові факти, робити висновки [14].

Практичні заняття з методики викладання філологічних дисциплін зорієнтовані на вирішення безпосередніх завдань фахової підготовки, на розгляд ефективних форм і методів навчання в умовах розширеної самостійності ЗВО.

Практичні заняття з методики викладання філологічних дисциплін як форма організації навчання у ЗВО проводяться після лекційних курсів. Мета цих завдань – закріплення, розширення, поглиблення й уточнення теоретичних знань, вироблення навичок і вмінь застосовувати лінгвістичні й літературознавчі знання практично під час виконання різних завдань, формуванні навичок професійної діяльності, розвитку наукового мислення, перевірці якості знань студентів. Іноді на практичні заняття виносяться питання, що не повною мірою знайшли висвітлення в лекціях, або складний для розуміння матеріал, який потребує додаткового пояснення й опрацювання. Підготовка і проведення практичних занять здійснюються за розробленими планами, які містять перелік теоретичних питань теми, список наукової, навчальної й довідкової літератури, завдання для письмового домашнього виконання. Чим детальніше розписані коментарі та рекомендації до практичного заняття, тим якіснішою буде підготовка.

Перелік тем практичних занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни відповідно до зазначених вище лекційних тем. Зміст практичного заняття зазначається в робочій навчальній програмі, деталізується в

планах практичних занять, які викладач готує і пропонує студентам для ознайомлення заздалегідь. Практичне заняття містить кілька взаємопов'язаних етапів: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановка загальної проблеми викладачем та її обговорення, розв'язування контрольних завдань, їх перевірка та оцінювання. Ефективність заняття залежить від попередньо підготовлених матеріалів (тестів для перевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу, сформованості умінь та навичок, набору завдань різного рівня складності для їх виконання студентами). Під час проведення практичних занять навчальна група за необхідності може ділитися на підгрупи для виконання групових завдань. Комунікативний підхід до організації практичних занять передбачає не лише формулювання дидактичної та комунікативної мети заняття, які можуть постати в єдності та збалансованості, а й змісту навчального практичного заняття, що зорієнтований на вдосконалення комунікативної компетентності студента. Практичне заняття складається з кількох етапів: проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок магістранта, постановка загальної проблеми викладачем та її обговорення, розв'язування контрольних завдань, їх перевірка та оцінювання. На практичних заняттях навчання реалізується через взаємодію, співпрацю викладача і студента.

Основними вимогами до викладача-філолога визначаємо такі: бути компетентним фахівцем; зв'язно викладати матеріал, уміти пояснити незрозуміле; забезпечувати високий науковий рівень інформації; сприяти активізації мислення студентів; дотримуватися норм культури мовлення, культури спілкування та могли досягати комунікативної мети. Таким чином, викладач на практичному занятті не тільки закріплює знання з лінгвістичних та літературознавчих дисциплін, а й формує у студентів: мовне чуття; можливість тонко відчувати естетичні функції мови; вміння вільно й легко висловлюватися в різних життєвих ситуаціях; вміння підвищувати культуру мовлення засобами художньої літератури; високий рівень культури спілкування.

Важливим у плануванні структури практичного заняття, окрім необхідних сучасних підручників і посібників, є правильний добір дидактичного матеріалу як мовознавчого, так і літературознавчого спрямування. Звісно, це кращі зразки різних стилів сучасної української літературної мови та художньої літератури. Матеріал для вправ і завдань повинен відповідати методичним вимогам. Вправи на практичних заняттях – це види навчальної діяльності студентів, які ставлять їх перед необхідністю багаторазово й варіативно застосовувати отримані знання в різних зв'язках і умовах. Виконання вправ спонукає студентів до умов пошуку, вирішення проблеми, розв'язання завдань високої складності. Практичні заняття є важливою формою організації навчання у ЗВО.

Творчо опановуючи теорію, набуваючи практичного досвіду, магістрант має постійно звертатися до матеріалів вишівських підручників, навчальних посібників, методичних періодичних видань, виконувати завдання, пов'язані з використанням у реальній професійній діяльності, зокрема під час педагогічної практики; проведення фрагментів занять із застосуванням опрацьованого лекційного матеріалу й виконаних практичних завдань під час лабораторних занять. Професійній спрямованості магістрантів, а також організації їх самостійної дослідницької роботи сприяє перегляд й аналіз відеоуроків учителів і студентів-практикантів, які зберігаються на кафедрі після звітування студентів про результати педагогічної практики. Доцільне їх використання сприяє розвитку вмінь спостерігати, аналізувати, робити висновки щодо ефективності методів та прийомів, приймати відповідальні рішення щодо зміни власної стратегії викладання чи пошуку шляхів підвищення професійної компетентності.

Лабораторні заняття – форма навчання, під час якої студенти опановують методику експериментальних досліджень, здійснюючи експериментальну перевірку задля підтвердження певних теоретичних положень [6]. Так, під час лабораторних занять магістрантів залучають до роботи з текстами для здійснення спостережень над мовою твору, за роботою викладача і студентів під час заняття, проведення фрагментів занять (за відповідними завданнями, визначеними робочою навчальною програмою), використання індивідуальних та групових форм роботи задля створення навчальних проєктів та можливість їх представлення під час лабораторних занять.

Для кожного лабораторного заняття необхідною є попередня теоретична підготовка за заздалегідь указаною літературою, за текстами лекцій чи підручниками, посібниками та іншими носіями інформації. Специфічність лабораторних занять вимагає конкретних завдань і рекомендацій щодо їх виконання. Із дисципліни «Методика викладання філологічних дисциплін у ЗВО» – це відвідування магістрантами занять із мовознавчих та літературознавчих дисциплін із подальшим їх обговоренням й аналізом; складання планів-конспектів лекцій і практичних занять та проведення за ними власних занять. Кожен студент повинен отримувати індивідуальне завдання, а викладач – консультувати його, коригувати діяльність, координувати роботу всіх.

Спільним для всіх лабораторних занять як видів самостійної навчальної, науково-дослідної, творчої діяльності магістрантів є керівництво нею викладача, який виступає не лише консультантом, а й співучасником діяльності. Успіх у виконанні всіх завдань залежить від умілого керівництва

процесом навчання викладачами й від використання раціональних можливостей для досягнення мети навчального процесу.

Звісно, під час лабораторних занять успіх магістрантів залежить від дотримання принципів системності, доцільності, оптимальності, доступності, гнучкості. Лабораторні заняття (на відміну від практичних, де відпрацьовується закріплення теоретичних знань та виконання відповідних за тематикою заняття практичних завдань) мають елементи наукової роботи, що може бути представлена у вигляді письмового повідомлення, доповіді, статті, проекту, узагальненні матеріалу в таблиці, в яких магістранти виявляють свою здатність самостійно аналізувати, інтерпретувати, міркувати, практикувати, оцінювати. Надзвичайно важливим є те, що під час лабораторних занять магістранти не лише використовують репродуктивні знання і вміння, а й знаходять творчий шлях для їх реального застосування.

Самостійна робота студентів – активна діяльність у позааудиторний час, яка спрямована на отримання нових знань, умінь, навичок, здатностей тощо в галузі наукової і професійної підготовки фахівців. Головна мета самостійної роботи студента – розвинути вміння аналізувати навчальну та наукову літературу, виділяти головне, ставити питання та самостійно відповідати на них, формувати власні погляди. Самостійна робота студентів поєднує мотиваційний, змістовий, операційний аспекти. У процесі самостійної роботи магістранти знайомляться з різними джерелами (монографічними, лексикографічними, довідковими, електронними) і виконують необхідні завдання, що передбачають підготовку до практичних, лабораторних занять та науково-дослідницької роботи. Основними формами самостійної роботи магістранта з методики викладання філологічних дисциплін визначаємо: навчальну роботу (спрямованість на вивчення навчального матеріалу, тобто підготовку до семінару, написання есе, самостійної, контрольної чи курсової роботи, виконання індивідуального завдання, підготовка до іспиту тощо); науково-дослідна робота (магістрант під керівництвом викладача веде науковий пошук, бере участь у конференціях, семінарах, конкурсах, готується до наукових доповідей і їх презентацій тощо); проектна робота (підготовка індивідуальних та групових проєктів, презентацій, доповідей тощо). Самостійна робота студента з методики викладання філологічних дисциплін сприяє підвищенню результативності засвоєння знань, набуттю навичок роботи в Інтернеті, підбору літератури, аналізу матеріалу, цінуванню вільного часу та раціонального його використання, формуванню навичок самоорганізації, які необхідні для особистого та професійного розвитку майбутніх філологів.

За робочою програмою, контроль знань магістрантів із дисципліни відбувається відповідно до вимог кредитно-модульної системи та оцінювання знань, а підсумковий контрольний захід – у формі іспиту, матеріали для якого (перелік питань для самоконтролю та зразки практичних завдань) розміщені в модульному середовищі ХНУ. Контроль у ЗВО слід розуміти як педагогічний супровід, спостереження й перевірку успішності навчально-пізнавальної діяльності студентів. Поточний контроль здійснюється під час проведення практичних та лабораторних занять із метою перевірки рівня підготовки студентів до виконання конкретного завдання. Підсумковий контроль здійснюється з метою оцінювання результатів навчання на окремих його завершальних етапах, яким є семестровий контроль у формі іспиту.

Методичне забезпечення дисципліни відбувається за допомогою розробленого викладачем навчально-методичного комплексу (робочої програми, планів лекційних, практичних, лабораторних занять, тестових завдань, завдань для індивідуальних проєктів, переліку питань і завдань для самостійної та науково-дослідницької роботи магістранта, матеріалів для підсумкового контролю), розміщеного в модульному середовищі ХНУ, а також методичного забезпечення, розробленого й опублікованого в методичних рекомендаціях до вивчення дисципліни.

Магістрант у процесі опанування навчальної дисципліни набуває таких компетенцій: мовленнєво-прагматичної (вільне володіння всіма видами мовленнєвої діяльності та здатність до здійснення мовленнєвого спілкування, зумовленого комунікативною метою); мовної (обізнаність із системою знань про мову як засіб формування й вираження думок і почуттів); літературознавчої (володіння знаннями про види літературних занять, методи, форми і засоби вивчення літератури); предметної (сприяє відтворенню в свідомості магістрантів мовної картини світу та літературознавчого сприйняття).

Сучасний викладач-філолог ЗВО повинен добре знати зміст і систему роботи з мовознавчих та літературознавчих дисциплін, усвідомлювати й реалізувати виховний потенціал цих дисциплін, методичні прийоми навчальної роботи, правила організації самостійної роботи студентів, особливості залучення магістрантів до науково-дослідницької діяльності, вимоги до контролю сформованості професійних компетентностей майбутніх філологів. Звісно ж, сучасний викладач повинен бути добре обізнаним із провідними напрямками розвитку методики викладання філологічних дисциплін як науки, дослідженнями останніх десятиліть, щоб могли окреслити перспективи власного пошуку та прагнути до постійного підвищення власного методичного рівня і професійної кваліфікації.

Список рекомендованої літератури

1. Горошкіна О. М., Мордовцева Н. В., Пустовіт В. Ю. Практикум з методики викладання філологічних дисциплін у вищому навчальному закладі. Луганськ: Глобус, 2010. 136 с.
2. Жила С. Семінарські заняття як форма вивчення літератури в закладах вищої освіти. *Українська мова й література в школах України*. 2019. № 4. С. 10–15.
3. Караман С. О., Горошкіна О. М., Удовиченко Л. М. Робоча програма блоку навчальних дисциплін «Методика викладання у вищій школі» для студентів за спеціальністю 035 Філологія. 2016. 64 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17784/1/S_Karaman_MVMD_IF.pdf (дата звернення: 12.05.2021).
4. Козлова Г. М. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Одеса: ОНЕУ, 2014. 200 с.
5. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія): монографія. Київ: Освіта України, 2011. 464 с.
6. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.
7. Нікітіна А. В. Педагогічний дискурс учителя-словесника: монографія. Київ: Ленвіт, 2013. 338 с.
8. Нікітіна А. В. Українська лінгводидактика для магістрантів: навчально-методичний посібник. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. 375 с.
9. Нищета В. Риторична компетентність і риторизація як педагогічні інновації. *Теоретичні та прикладні аспекти інноватизації вищої професійної освіти*: міжнародна колективна монографія. За редакцією Секрет І. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2013. С. 95–124.
10. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика філологів: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
11. Пархета Л. П. Методика викладання української літератури у ВНЗ: навчально-методичний посібник. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. 199 с.
12. Пентиліук М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ: Ленвіт, 2011. 255 с.
13. Пентиліук М., Гайдаєнко І. Самостійна робота студентів як засіб лінгводидактичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. *Українська мова й література в школах України*. 2018. №2. С. 21–27.

14. Подлевська Н. В. Методика викладання сучасної української літературної мови у вищому навчальному закладі: методичні рекомендації до вивчення дисципліни для студентів спеціальності «Українська мова та література» (ОКР «магістр»). Хмельницький: ХНУ, 2013. 151 с.

15. Пультер С. Методика викладання української літератури. Тернопіль: Підручники і посібники, 2014. 144 с.

16. Семенов О. М., Дейниченко Н. П. Методика викладання української мови у вищих навчальних закладах: навчальний посібник. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. 220 с.

17. Сидоренко В. В. Шляхи удосконалення професійної компетентності вчителя української мови та літератури в умовах особистісно зорієнтованого навчання: навчально-методичний посібник. Донецьк: Каштан, 2009. 192 с.

Інформаційні ресурси

18. Модульне середовище для навчання MOODLE. URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

19. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php

*Приймак І. В.,
кандидат філологічних наук, доцент*

«ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ І ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ» ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Назва дисципліни	<i>Теорія літератури і літературної критики</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Перший</i>
Кредити ЄКТС	<i>5</i>
Лекції	<i>34 год.</i>
Практичні заняття	<i>17 год.</i>
Самостійна робота	<i>99 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Іспит</i>

«Теорія літератури і літературної критики» як навчальна дисципліна завершує теоретико-літературну освіту студентів-філологів, узагальнює і систематизує знання, отримані в процесі вивчення курсів «Вступ до літературознавства», «Історія української та зарубіжної літератури», а також низки інших літературознавчих дисциплін.

Теорія літератури розглядає ідейно-художню сутність літератури, її суспільне значення й особливості художньої форми (побудова твору, образотворчі засоби, літературні роди й види тощо), а також визначає принципи аналізу художнього твору. За визначенням О. Галича, «теорія літератури – найважливіша частина літературознавства, що дає знання про загальні властивості літературних творів і характеризує сутність, суспільне призначення, особливості змісту і форми художньої літератури як мистецтва слова» [2, с. 14]. Теорія літератури – це відкрита наукова дисципліна (має дискусійний характер).

Основні проблеми теорії літератури – методологічні: специфіка літератури, література і дійсність, генезис і функція літератури, зміст і форма в літературі, критерій художності, літературний процес, літературний стиль, художній метод в літературі, проблеми поезики в теорії літератури: образ, ідея, тема, поетичний рід, жанр, композиція, поетична мова, ритм, вірш, фоніка в їхньому стильовому значенні.

Курс складається з кількох взаємопов'язаних частин:

літературний процес, тенденції розвитку, літературні напрями, новаторство, спадкоємність;

теоретична поетика – звернена до твору (художня мова, ритм, простір, тимчасова організація, оповідний рівень, мотив, трагічне й комічне);

літературознавчі методи (історія літературознавства).

Метою засвоєння дисципліни є набуття теоретико-методологічної бази для розуміння специфіки теорії літератури як комплексної наукової дисципліни; засвоєння теоретичних знань, що допомагають досліджувати закономірності розвитку літературного процесу; закріплення навичок самостійної інтерпретації художніх творів на основі сучасних методик; формування вмінь самостійно оцінювати процеси зміни наукових парадигм, які відбуваються в сучасній літературі та літературознавстві, розбиратися в науковій літературі з актуальних теоретичних проблем вітчизняної і зарубіжної науки.

У ході вивчення дисципліни формуються й розвиваються як загальні компетентності (здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність бути критичним і самокритичним; здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми; здатність працювати в команді та автономно; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; формуються навички використання інформаційних і комунікаційних технологій), так і спеціальні (фахові) компетентності (здатність осмислювати літературу як полісистему, розуміти еволюційний шлях розвитку вітчизняного і світового літературознавства; здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки; здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань; здатність до організації різних форм і способів навчальної, навчально-методичної, наукової, творчої та інших видів діяльності, які певним чином стосуються філології і педагогіки).

Під час вивчення навчальної дисципліни прогнозується досягнення таких програмних результатів навчання: впевнене володіння державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами; вміння оцінювати історичні надбання та новітні досягнення літературознавства; збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації); здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та

структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.

Завдання курсу – інтегрувати досягнення різних наукових дисциплін з метою більш глибокого осмислення закономірностей літературного розвитку.

Курс «Теорія літератури і літературної критики» базується на таких дисциплінах: «Вступ до літературознавства», «Історія української літератури», «Історія зарубіжної літератури», які допомогли сформулювати основні поняття й терміни, ознайомили з основними надбаннями національної та зарубіжної літератур, сформували цілісне уявлення про літературний процес в історико-хронологічному та культурологічному аспектах.

«Теорія літератури і літературної критики» – відкрита комплексна наукова дисципліна, яка спирається на багатовікові художні та філософсько-естетичні традиції, що зумовлює наявність найрізноманітніших інтегруючих компонентів у її змісті. Як гуманітарна наука, теорія літератури пов'язана з усім циклом гуманітарних дисциплін (історією, філософією, культурологією, психологією), що входять у стандарт вищої освіти. Оскільки художня література має своїм матеріалом мовні знаки, будучи при цьому видом мистецтва, найближчими сусідами теорії літератури виявляються лінгвістика і семіотика, мистецтвознавство, естетика.

Теорія літератури тісно пов'язана і зі складником філософії – естетикою; вони обидві задаються питаннями критеріїв художності, ідейності, сенсу, прекрасного і краси, стилю та іншого з відповідних категорій. Деякі дослідники називають теорію літератури не інакше як філософія літератури. Внаслідок того, що літературне життя становить компонент історичного процесу, для науки про неї виявляються необхідними дані громадянської історії, культурології, соціології, історії суспільної думки і релігійної свідомості.

Теорія літературного процесу вивчає послідовну зміну художньої літератури, зміну напрямів, течій, шкіл, особливості стилю окремого письменника й загалом літератури певної доби. Також до завдань теорії літератури входить розгляд закономірностей розвитку мови художньої літератури, особливостей віршування. Теорія літератури досліджує загальні й спільні для кожної окремої національної літератури закони й закономірності, що пов'язують літературу з навколишньою дійсністю, а також внутрішньолітературні закони. П. Білоус зазначає, що для кращого оволодіння усіма тонкощами теорії літератури необхідне «генерування та збагачення наукових знань за такими підрозділами:

- вчення про літературний твір і текст (зміст і форма, функції, поетика, різноманітні модифікації);

- вчення про літературні роди і жанри, що є основою класифікації літературних творів та їхньої історико-культурної визначеності;
- виявлення закономірностей літературної творчості в її історичному розвитку;
- дослідження історично змінних типів творчості і стильових різновидів;
- дослідження специфіки авторства, яке є важливим елементом феноменологічної сутності кожного літературного твору чи загалом творчості;
- визначення та обґрунтування критеріїв художності літератури; розроблення методології літературознавчих досліджень і методики застосування наукових методів до інтерпретації літературних явищ» [2, с. 8].

Літературна критика (у перекладі із грецької мови – здатність розрізняти, розглядати, оцінювати, аналізувати) – галузь літературознавства, яка розглядає і висвітлює сучасний літературний процес, вдаючись здебільшого до інтерпретації літературних фактів «по свіжих слідах» (П. Білоус), намагаючись відстежити нові тенденції та зміни в літературній творчості.

Теорія літератури має своїм предметом фундаментальні властивості художньої словесності: константи літературної творчості і письменницької діяльності, а також закономірності змін літератури в історичному часі. Ця дисципліна зайнята як синхронією літературного життя (в максимально широкому, всесвітньому масштабі), так і універсальними початками діахронії. На відміну від сфери конкретних літературознавчих досліджень, вона зосереджена на обговоренні та вирішенні питань загального характеру.

Структура навчальної дисципліни скомпонована таким чином, що в ній представлений розвиток літературознавчої думки в культурно-історичному аспекті, починаючи від доби Античності, розглядаються основні періоди розвитку: Середньовіччя, Ренесанс, Бароко, літературознавчі школи XIX та XX ст. У Європі перші концепції мистецтва й літератури розроблені античними мислителями – Платоном, Аристотелем, Цицероном, Сократом, Горацієм. Глибоке розуміння мистецтва й літератури зароджується і в країнах Сходу. У Китаї в руслі конфуціанства формується вчення про соціальну та виховну функції мистецтва (у Сунь-Цзи, близько 298–238 рр. до н. е.), а в руслі даосизму – естетична теорія прекрасного у зв'язку з універсальним творчим початком «дао» (Лао Цзи, VI–V ст. до н. е.). В Індії проблеми художньої структури розробляються суголосно до вчення про особливе психологічне сприйняття мистецтва – раси («Натьяшастра» Бхарати, близько IV ст.). Варто відзначити, що в добу Середньовіччя сполучними ланками між античністю й новим часом були Візантія і латинська література західноєвропейських народів. Епоха Відродження стимулювала створення оригінальних поетик, які відображали

національні особливості, гостро постало питання формування літературної мови на основі народної. Надалі розвиток науки про літературу відбувається стрімко, набуває нових обрисів, з'являється низка теорій розвитку мистецтва художнього слова. Протягом XIX–XX ст. формуються літературознавчі школи, виробляється концепція наукової дисципліни.

У складі теорії літератури містяться різні теорії й судження щодо розвитку й організації літературного процесу, які можна назвати локальними. Часто ці концепції доповнюють одна одну, хоча часом і заперечують інші. Знаковими серед них є вчення про три фактори літературної творчості І. Тен (раса, середа, момент); про підсвідоме як першооснову художньої творчості (психоаналітична критика й літературознавство, що йдуть шляхами З. Фрейда і К. Юнга); про читача з його «горизонтом очікувань» як центральну фігуру літературного життя (рецептивна естетика 1970-х років у ФРН); про інтертекстуальність як найважливіший атрибут будь-якого тексту, зокрема й художнього (у студіях Ю. Кристевой і Р. Барта). Також розглядаються закони, за якими функціонує літературний твір, досліджуються особливості змісту й форми літературного твору, формуються навички аналізу літературного твору як явища мистецтва, визначаються основні закономірності літературного процесу.

Вивчення дисципліни відбувається на лекціях та практичних заняттях, також передбачається самостійна робота. Ключові теоретичні питання з'ясовуються на лекційних заняттях, де визначаються основні закономірності, вектори розвитку, аналізуються базові поняття. Далі процес вивчення продовжується на практичних заняттях, під час яких досліджуються певні аспекти теорії літератури, зокрема здійснюється аналіз науково-критичних джерел (зокрема студентам пропонуються для обговорення праці Аристотеля, Буало, І. Франка тощо). Для перевірки знань передбачені кілька видів контролю: тестовий контроль, самостійна робота, контрольна робота; також обов'язково кожен студент має взяти участь у обговоренні питань, які пропонуються для роботи на практичному занятті.

Наприкінці семестру передбачається підсумковий контроль у формі іспиту.

Оскільки курс «Теорії літератури і літературної критики» належить до дисциплін, які постійно розвиваються, зазнає постійних трансформацій та оновлень, варто відзначити, що в останні десятиліття з'явилося кілька солідних видань, у яких із сучасних методологічних позицій осмислені основні концепції розвитку літературознавчих досліджень. На початку XXI ст. видано нові підручники та навчальні посібники, що відображають сучасний стан теоретичного літературознавства. Серед них варто виокремити праці П. Білоуса

[1], О. Галича [2], П. Іванишина [3], у яких завдяки синтезу історичних знань, новітніх теорій, узагальненню світового й вітчизняного літературного досвіду висвітлені необхідні для повноцінного засвоєння курсу положення. Для підготовки до практичних занять у нагоді стане «Літературознавча енциклопедія» [4; 5], у якій зібрані й проаналізовані основні літературознавчі поняття й терміни, а також навчальний посібник В. Марка [6]. Теми практичних занять, перелік питань для підготовки до заняття й до самостійного опрацювання вміщені в методичних рекомендаціях для практичних робіт [9].

Таким чином відзначимо, що навчальна дисципліна «Теорія літератури і літературна критика» посідає чільне місце в системі підготовки магістрів-філологів. У ході її вивчення формується низка ключових компетенцій, набуті знання й вміння сприятимуть професійній реалізації та самовдосконаленню.

Список рекомендованої літератури

1. Білоус П. Теорія літератури. Київ: Академія, 2013. 328 с.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ: Либідь, 2008. 488 с.
3. Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури: навчальний посібник. Київ: Академія, 2010. 253 с.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ: Академія, 2007. Т. 1. 608 с.
5. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ: Академія, 2007. Т. 2. 624 с.
6. Марко В. П. Аналіз художнього тексту: навчальний посібник для студентів. Київ: Академвидав, 2013, 280 с.
7. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006, 347 с.
8. Скорина Л. В. Аналіз художнього твору: навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2013. 424 с.
9. Теорія літератури: методичні рекомендації до практичних занять для магістрів спеціальностей 014.01 «Середня освіта. Українська мова та література. Англійська мова» і 035.01 «Філологія. Українська мова та література». Укладач Приймак І. В. Хмельницький: ХНУ, 2021. 18 с.
10. Ференц Н. С. Теорія літератури і основи естетики: навчальний посібник. Київ: Знання, 2014. 511 с.

Інформаційні ресурси

11. Модульне середовище для навчання MOODLE. URL: <https://msn.khnu.km.ua>.
12. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/p1age_lib.php

*Приймак І. В.,
кандидат філологічних наук, доцент*

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ ІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ ЛІТЕРАТУРНОЮ ТРАДИЦІЄЮ

Назва дисципліни	<i>Українська література і європейський контекст</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Другий</i>
Кредити ЄКТС	<i>5</i>
Лекції	<i>36 год.</i>
Практичні заняття	<i>18 год.</i>
Самостійна робота	<i>96 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Іспит, курсова робота (на вибір)</i>

Художня література як особливий вид мистецтва посідає значне місце у формуванні компетентності філолога. Будучи засобом вираження національної ментальності народу, джерелом естетичних цінностей, формою образного моделювання життя, мистецтво слова є також суттєвим чинником становлення аксіологічної системи особистості. Впродовж кількох століть літературна творчість європейських народів розвивалась у тісному взаємозв'язку. Тому літературу кожної країни варто розглядати як цілісну систему художніх засобів. Кожна із цих систем має свою інтерпретацію завдань мистецтва, своє ставлення до традиції, до мови; кожній системі притаманне своє розуміння людини, її місця та ролі в житті суспільства. Однак при глибшому зануренні в загальноєвропейський літературний контекст можна простежити певні типологічні зв'язки. Один за одним з'являються в літературі нові таланти, засновуються угруповання, поширюються різні напрями. І все це відбувається в художніх взаєминах на різних рівнях організації та функціонування мистецьких процесів. «У дослідженні місця української літератури у світовому контексті важливі не вишукування ремінісценцій – відгомону з тих чи інших національних літератур у творах українських письменників, не з'ясування впливу на українське письменство різних явищ зарубіжних літератур, а передусім пізнання складного процесу взаємодії самобутніх національних літературних систем, в якій українська література відіграла важливу роль» [4, с. 7]. Тому вивчення української літератури в загальноєвропейському мистецькому контексті є актуальним на сучасному етапі.

Важливим складником освітнього багажу майбутнього філолога постає розуміння ідейно-тематичних, історичних, теоретико-методологічних,

стильових аспектів розвитку літератури. Дослідження історії української літератури в європейському контексті розширить читацький досвід майбутніх фахівців, дозволить їм осмислювати своєрідність індивідуального стилю майстрів художнього слова, допоможе зіставляти різні напрями й течії, досліджувати міжлітературні зв'язки тощо. Уведення художнього твору в загальноєвропейський контекст передбачає зіставлення еволюційних тенденцій національних літератур, вивчення безпосередніх та опосередкованих взаємин між ними, їхніх подібностей і відмінностей. У короткому термінологічному словнику, уміщеному в підручнику В. Будного та М. Ільницького «Порівняльне літературознавство», зазначено, що компаративістика – літературознавча дисципліна, яка зіставними методами вивчає генетичні і контактні зв'язки, типологічні та інтертекстуальні відношення національних літератур, а також їхні міжмистецькі й міждисциплінарні відношення [2, с. 17]. На авторитетну думку Д. Наливайка, «національна односторонність і обмеженість стають все більш і більш неможливими, і з багатьох національних та місцевих літератур утворюється одна всесвітня література»[6, с. 26].

Літературний твір є самодостатнім і завершеним художнім явищем, а з іншого боку – перебуває на стику позатекстової мережі – контексту. Під контекстом у загальному розумінні слід трактувати сукупність явищ, пов'язаних з текстом художнього твору, але й одночасно не належних йому. Розрізняють контекст літературний – місце твору у творчій спадщині окремого письменника, в системі літературних напрямів і течій; історичний – соціально-політичні умови в період написання твору; біографічний – факти біографії письменника, специфіка окремих аспектів його життя, побуту, варто врахувати й особливості роботи письменника над написанням твору.

Метою засвоєння дисципліни «Українська література та європейський контекст» є вивчення міжнаціональних зв'язків, що на сучасному етапі набуває дедалі більшого розмаху й значення в науці про літературу; встановлення особливостей художньої літератури як форми суспільної свідомості та виду мистецтва; простеження взаємозв'язку літератури з життям, взаємозв'язку з історією свого народу, з іншими видами мистецтва; визначення характерних рис епохи, відображених у художньому творі, основних рис творчих методів і літературних напрямків; дослідження ідейно-тематичного змісту й художньої вартості твору, особливостей сюжету й композиції, конфлікту й системи характерів художніх творів у контексті розвитку європейських літератур; встановлення місця і значення історії національної літератури; аналіз оцінки критикою художніх творів і творчості письменника загалом.

У ході вивчення курсу «Українська література та європейський контекст» формуються й розвиваються як загальні компетентності (здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність бути критичним і самокритичним; здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; формуються навички використання інформаційних і комунікаційних технологій), так і спеціальні (фахові) компетентності (здатність осмислювати літературу як полісистему, розуміти еволюційний шлях розвитку вітчизняного і світового літературознавства; здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки; здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань; здатність до організації різних форм і способів навчальної, навчально-методичної, наукової, творчої та інших видів діяльності, які певним чином стосуються філології і педагогіки).

Під час вивчення навчальної дисципліни прогнозується досягнення таких програмних результатів навчання: впевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами; оцінювати історичні надбання та новітні досягнення літературознавства; збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації); здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.

У процесі вивчення дисципліни «Українська література та європейський контекст» передбачено дослідження та встановлення типологічних зв'язків у хронологічно-типологічному аспекті. Зокрема, розглядається літературний процес доби Середньовіччя, Відродження, Бароко, становлення і розвиток нової літератури, досліджуються літературні напрями: романтизм, реалізм, модернізм, постмодернізм, також аналізується сучасний літературний процес у взаємозв'язках європейської та національної літератур. Здійснюється порівняльно-типологічне вивчення літературних творів (відповідно, жанрів, стилів, напрямів), яке охоплює різні їхні рівні, зокрема як змістовий, проблемно-тематичний, так і формальний, художньо-стильовий; здійснюється

удосконалення аналізу й осмислення тяглості літературного процесу через розмаїття художніх стилів і напрямів; опанування літературознавчої термінології з метою аналізувати художні твори класичного й сучасного письменства, формуються вміння зіставляти різні погляди на творчість письменника, виявляти здатність доводити, аргументувати свої твердження про текст.

Курс «Українська література і європейський контекст» базується на таких навчальних дисциплінах: «Історія української літератури», «Історія зарубіжної літератури», які допомогли сформувати основні літературознавчі поняття й терміни, ознайомили з надбаннями національної та зарубіжної літератур, сформували цілісне уявлення про літературний процес в історико-хронологічному та культурологічному аспектах.

Вивчення контексту як літературознавчої категорії, поняття, терміна, як теоретичної проблеми і як методики аналізу та інтерпретації твору, творчості окремого автора, течії, напрямку, жанру, літературного процесу загалом і окремого художнього явища є актуальною та нагальною проблемою в сучасному літературознавстві. Варто відзначити напрацювання відомих наукових шкіл ХХ ст., зокрема російських формалістів 20-х років, празької школи на чолі з Я. Мукаржовським, які розглядали лінгвістичні й літературні явища системно й комплексно, школи феноменології Р. Інгардена.

У дослідженні контексту та інших похідних від тексту понять існує два великі розгалужені русла, в яких у літературознавчому ключі, у функціях розвитку літератури й науки про літературу вживається термін «контекст».

1. Внутрішньотекстовий контекст, який має два відгалуження:

1.1) контекст, створений автором і включений ним у найрізноманітніші текстові зв'язки, обмежений можливостями автора у створенні повного тексту;

1.2) той самий контекст, але сприйнятий читачем, помічений критиком, вивчений літературознавцем по-своєму. У цьому плані художній текст обмежений можливостями, своєрідністю сприймання, але тут велика свобода в інтерпретації та конкретизації тексту. Створений у рецепції позатекстовий контекст включається в особистий культурний, інтелектуальний і духовний простір сприймання, але за тими кодами та сигналами, які заклав автор свого твору.

2. Зовнішній текстовий контекст, вихід із тексту в позатекстовий простір. Зв'язок із зовнішнім світом: літератури, культури, науки, соціальних відносин. У ньому також існує два відгалуження:

2.1) автор вставляє у свій твір із певними намірами або несвідомо певний літературний ряд (за термінологією Ю. Тинянова). Він звертається до тих

типологічних зв'язків, завдяки яким твір загалом або якісь його елементи, особливості, якості стають частинкою загального художнього мислення нації, епохи, людства;

2.2) інтерпретація художнього твору читачем, критиком, літературознавцем, яка часто має розбіжності з авторським баченням. Твір живе своїм життям. Залежно від ерудиції та індивідуальних якостей окремої особистості, а також від спільних рис епохи, до якої вона належить, читач вставляє твір і його автора в певний історичний і культурний контекст, загальнокультурний процес, порівнює з іншими творами, авторами, художніми напрямами.

Вибір контекстних поєднань залежить від філософських, громадських, моральних, світоглядних орієнтирів письменника, тому встановлення типологічних зв'язків, визначення специфіки поезики сприяють розумінню первісного, причому не тільки індивідуального, а й загальнонаціонального варіантів. Коди (ключі), які відкривають контекст, можуть активізуватися і ставати дійсно загальними, але за певних історичних умов може звужуватися коло їх розуміння, і навіть із часом ці ланцюжки можуть повністю втрачатися. Стежачи за цим процесом, ми можемо вивчати й окремого письменника та епоху, яку він представляє. Найкраще це ілюструє розуміння біблійного контексту в різний час і в різних країнах.

Часто буває і так, що твір, який став хрестоматійним, втратив свою літературну привабливість, і необхідний якийсь свіжий погляд, якась нова прихильність контекстом до сучасності, щоб він отримав нове життя. Будь-яку частину тексту контекст може по-іншому повернути, змінити сенс сказаного, якщо не словами. то інтонацією, уточнити або, навпаки, позбавити чіткості, змістовно, емоційно розширити або звужити, викликаючи асоціації з життєвими ситуаціями.

Контекст як важливий структурний, смисловий елемент твору визначає й його жанрову природу. Не можна собі уявити, наприклад, історичний роман без вставок історичного, соціально-політичного, етнографічного, економічного, культурологічного, всякого іншого роду наукового контексту.

За функціональністю контексту можна розрізнити не тільки жанри, а й визначити належність поезики автора до того чи іншого напрямку, течії. Якщо реаліст прагне контекстом прояснити, гранично конкретизувати суспільну ситуацію, то романтику саме контекст допомагав перетворювати звичайне, відоме в незвичайне, загадкове, особливе, просте в складне, амбівалентне. За формою і функцією контексту можна визначити новації сучасного автора, особливості його художнього мислення.

Для перевірки знань передбачені кілька видів контролю: тестовий контроль, самостійна робота, контрольна робота; також обов'язково кожен студент має взяти участь у обговоренні питань, які пропонуються для роботи на практичному занятті.

Наприкінці семестру передбачається підсумковий контроль у формі іспиту.

Оскільки курс «Українська література та європейський контекст» є новим та оригінальним, тому варто відзначити, що однойменних підручників не існує. Однак питання взаємин національної літератури з європейськими цікавить багатьох дослідників. Варто виокремити фундаментальні праці Д. Наливайка [6; 7], М. Ільницького [2], О. Брайко [1], у яких здійснений літературознавчий аналіз художніх творів у порівнянні з європейськими літературами. Для підготовки до практичних занять для магістрів-філологів укомплектований навчальний посібник «Українська література та європейський контекст. Конспект лекцій» [8].

Таким чином, глибоке осмислення літературного процесу неможливе без аналізу історичних, політичних і культурних подій, які багато в чому визначали характер і тематику мистецьких пошуків майстрів слова. Актуальним у сучасному літературознавстві є вивчення художніх текстів, літературних явищ та фактів у тісних взаємозв'язках, встановлення типологічних особливостей, розуміння літературного процесу як динамічного.

Список рекомендованої літератури

1.Брайко О. Нарис Г. Успенського «Випрямила» і новела В. Винниченка «Ланцюг»: літературна рецепція теми та її індивідуальні стильові модифікації в контексті доби. *Слово і Час*. 2016. № 4. С. 16–30.

2.Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.

3.Гаврилук О. Українська література в контексті розвитку суспільства другої половини ХІХ століття. *Дивослово*. 2012. № 8. С. 11–15.

4.Матвіїшин В. Г. Український літературний європеїзм. Київ: Академія, 2009. 264 с.

5.Методології сучасної літературної компаративістики: збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Редактор Сиваченко Г. М. Київ: 2020. 633 с.

6.Наливайко Д. С. Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського літературного процесу. Київ: Дніпро, 1988. 400 с.

7.Наливайко Д. С. Компаративістика й історія літератури. Київ: Acta publishers, 2009. 425 с.

8. Приймак І. В. Українська література та європейський контекст: конспект лекцій. Хмельницький, 2019. 276 с.

9. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: антологія. За редакцією Наливайка Д. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 489 с.

10. Ушкалов Л. Від бароко до постмодерну: есеї. Київ: Грані-Т, 2011. 552 с.

11. Фізер І. Філософія літератури. Київ: НаУКМА, 2012. 217 с.

12. Юрчук О. У тіні імперії: українська література у світлі постколоніальної теорії. Київ: Академія, 2013. 221 с.

Інформаційні ресурси

13. Модульне середовище для навчання MOODLE. URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

14. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php

*Торчинський М. М.,
доктор філологічних наук, професор*

СКЛАДНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ВИВЧЕННЯ МАГІСТРАНТАМИ

Назва дисципліни	<i>Проблемні питання української мови</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Другий</i>
Кредити ЄКТС	<i>5</i>
Лекції	<i>36 год.</i>
Практичні заняття	<i>18 год.</i>
Самостійна робота	<i>96 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Іспит, курсова робота (на вибір)</i>

Курс сучасної української літературної мови студентами спеціальності «Філологія. Українська мова та література», які навчаються за рівнем вищої освіти «бакалавр», вивчався в бакалавраті протягом семи семестрів. Подаємо розбивку за семестрами: другий – розділ «Фонетика і фонологія», третій – «Лексикологія, лексикографія і фразеологія», четвертий – «Морфеміка і словотвір», п'ятий і шостий – «Морфологія», сьомий і восьмий – «Синтаксис». За цей час студенти складають два заліки, п'ять іспитів, захищають курсову роботу (з окремим розділом, у якому аналізують особливості вивчення певної теми у закладах середньої освіти), а також здають комплексний кваліфікаційний іспит з української мови і літератури та методик їх навчання у школі.

Додатково пропонується низка дисциплін, орієнтованих на поглиблене вивчення україністики. Це, зокрема, такі обов'язкові предмети, як «Вступ до мовознавства», «Практичний курс української мови», «Культурологія і культура мовлення» (перший семестр), «Історична граматики української мови» (третій семестр), «Українська діалектологія» (четвертий семестр), «Стилістика української мови» (восьмий семестр). Із-поміж вибірових предметів лінгвістичного спрямування бакалаври найбільш часто обирають «Українську ономастику», «Історію української мови», «Мовні девіації», «Основи редагування», «Лінгвістику тексту», «Практикум з лінгвістичного аналізу» та «Основи комунікативної лінгвістики».

Усі названі вище предмети можуть бути кваліфіковані як пререквізити (основним, безумовно, є курс «Сучасна українська літературна мова»). Додамо ще дві навчальні дисципліни, які магістранти вивчають у першому семестрі («Загальне мовознавство» і «Порівняльна граматики слов'янських мов»).

Як бачимо, значна частина навчального матеріалу відводиться саме на формування компетенцій, пов'язаних із блоком «Українська мова». Незважаючи на це, як свідчить практика роботи, залишається низка проблемних питань, на які в бакалавраті звертається недостатньо уваги; крім того, окремі аспекти потребують поглибленого вивчення або повторення, щоб забезпечити реалізацію мети освітньої програми – «підготовку фахівців, здатних розв'язувати складні завдання і проблеми, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог, у діяльності, пов'язаній з аналізом, творенням і оцінюванням письмових та усних текстів різних жанрів і стилів, організацією успішної комунікації українською мовою» [11, с. 4].

Розглянемо складники курсу «Проблемні питання української мови» за змістовими модулями і темами.

Загалом виокремлюємо три змістові модулі: 1) «Фонетика» (16 годин: п'ять пар лекцій і три – практичних занять); 2) «Лексикологія, морфеміка і словотвір» (14 годин: п'ять пар лекцій і дві – практичних занять); 2) «Граматика» (24 години: вісім пар лекцій і чотири – практичних занять).

Перший змістовий модуль складається з тем «Проблемні питання української мови: історія і сучасність», «Проблема формування та походження фонетичної системи української мови», «Класифікація звуків української мови», «Фонетичні явища в сучасній українській мові» і «Фонетичне членування мовленнєвого потоку».

Розглядаючи історію української мови, звертаємо увагу на погляди багатьох вітчизняних науковців (М. Грушевського, М. Драгоманова, П. Житецького, А. Кримського, М. Максимовича, К. Михальчука, І. Огієнка, В. Русанівського, Є. Тимченка та багато інших), які висловлювали різні думки стосовно походження української мови, однак насамперед розмежовуємо дві концепції: представники першої (О. Соболевський, М. Погодін, Ф. Філін) вважали, що українська мова виникла після розпаду давньоруської, який припадає нібито на XIV–XV ст., а послідовники другої (Л. Булаховський, О. Горбач, І. Огієнко, Г. Півторак, Ю. Шевельов) стверджували, що безпосереднім джерелом розвитку української, як і інших слов'янських мов, виступає праслов'янська мова, розпад якої розпочинається орієнтовно в VII ст. Таке бачення історії української мови лягло в основу її періодизації.

Варто згадати походження людської мови взагалі (зокрема основні гіпотези, їхні плюси і недоліки), поширення людей на Земній кулі, що призвело до диференціації їхніх мов, генеалогічну класифікацію мов (поділ їх на мовні сім'ї, групи і підгрупи). Розглядається вплив на мешканців пра-України племен

трипільців та скіфів, характеризується мовна ситуація в Київській Русі та пізніші часи, з'ясовується роль та обсяг запозичень з інших мов, аналізується історичний розвиток стилів мовлення. Осібно звертається увага на мовну політику в сучасній Україні.

Частково пов'язана з історією української мови друга тема, в якій розглядається становлення системи голосних і приголосних звуків у діяхронічному аспекті (починаючи з давньосхіднослов'янської мови). Однак спочатку варто згадати структурні рівні (основні і проміжні) мови загалом, підкреслити різнобічність поглядів на об'єкт дослідження фонетики та аспекти вивчення звуків, розмежування галузей фонетики (загальної, історичної, описової, експериментальної) та фонології (загальної, описової та історичної), акцентології, просодики, силабістики, а також графіки (аналізується історія графіки загалом та української зокрема).

При повторенні основ фонології підкреслюється сутність фонем, виокремлюються її функції, а на практичному занятті удосконалюємо вміння розрізняти основний і варіантний вияви фонем, що значною мірою залежить від її позиції у слові (сильної або слабкої).

Також саме на практичному занятті повторюємо вимоги до запису тексту фонетичною і фонологічною транскрипціями, причому двома варіантами останньої – за правилами Московської (представники – Р. Аванесов, Г. Винокур, П. Кузнецов, О. Реформатський, В. Сидоров, О. Сухотін, А. Шапіро, Н. Яковлев) і Санкт-Петербурзької (представники – С. Бернштейн, Л. Бондарко, Л. Буланін, О. Гвоздев, Л. Зіндер, М. Матусевич, Л. Щерба) фонологічних шкіл.

На наступному занятті основна увага звертається на удосконалення класифікаційних засад голосних і приголосних звуків української мови, причому перші аналізуються за чотирма ознаками (визначаються ряд, підняття, лабіалізація, вияв), а другі – за сімома (визначаються звучність, участь голосу і шуму, спосіб, місце, твердість / м'якість, додаткові особливості, вияв).

Характеризуючи фонетичні явища, насамперед узагальнюємо відомості про алофони (варіанти фонем) та його різновиди (комбінаторні, факультативні і стилістичні).

Практика роботи свідчить, що бакалаври досить успішно розрізняють три основні типи комбінаторних звукових змін (асиміляцію, дисиміляцію, акомодацию), а також особливі вияви їх (гаплогію, епентезу, дієрезу, метатезу, які виникають на основі асиміляції та дисиміляції), проте варто потренуватися у виконанні комплексної характеристики таких явищ (наприклад, визначити напрям, спосіб, ступінь уподібнення, місце і фіксацію

асиміляції на письмі). Також слід виокремити й інші фонетичні явища (алітерацію, асонанс, ауслат, гіатус, сандгі тощо), а також повторити історичні й позиційні чергування голосних і приголосних звуків та засоби милозвучності, характерні для української мови.

На перший погляд, поділ фонетичних одиниць на сегментні (звук, склад) та суперсегментні (наголос, інтонацію) не становить особливих складнощів, однак проблема насамперед складоподілу й наголошування слів, як виявилось, таки існує.

Перша пов'язана із впливом на складоподіл морфемного складу слова та правил його переносу, що не збігається із законами наростаючої звучності, милозвучності і частково відкритого складу (вокалічності). Більш складною є і типологія складів (крім відкритих і закритих, прикритих і неприкритих, наголошених і ненаголошених, магістранти виокремлюють також початкові і прикінцеві, перед- і післянаголошені).

В україністиці правила наголошування практично відсутні, тому увага звертається на розмежування наголосів (словесного основного й побічного, логічного, фразового, емпатичного) і на запам'ятовування найбільш складних випадків, тим паче, що подільський говір характеризується значними акцентуаційними відмінностями від нормативного наголошування.

Другий змістовий модуль включає теми «Проблема лексичного значення слова і його різновидів в українській мові», «Лексика української мови з погляду походження і сфер уживання», «Діалектологія. Фразеологія. Термінологія», «Морфеміка» і «Словотвір».

Перша лекція цього блоку має більш теоретичне спрямування, оскільки увага звертається на ознаки слова як основної одиниці лексико-семантичної системи мови, акцентується проблема визначення лексичного значення слова, характеризується типологія лексичних значень, причому важливо розглядати перехідні випадки розмежування прямого і переносного значення слова, однозначності й багатозначності, полісемії й омонімії, зокрема її різновидів (омографів, омофонів і омоформ).

Натомість друга лекція, хоча й не позбавлена теорії (наприклад, визначаємо тенденції розвитку сучасного українського лексикону), проте орієнтована на систематизацію лексем за походженням (питома й запозичена лексика, а остання група – за мовою, звідки відбулося запозичення, на зразок англіцизмів, германізмів, полонізмів, росіянізмів тощо), сферами вживання (активна й пасивна лексика, зокрема архаїзми, історизми й неологізми), стилями (стилістично нейтральна й забарвлена) та іншими ознаками.

Одне з головних завдань практичного заняття – удосконалити навички повного лексичного розбору слова, на який недостатньо звертається уваги як в середній, так і у вищій школі.

Певне узагальнення вивченого в бакалавраті проводиться у процесі розгляду питань з діалектології (розглядаємо різновиди територіальних і соціальних діалектів, характеризуємо зразки текстів із різних діалектних масивів на предмет наявності в них насамперед фонетичних, лексичних і граматичних діалектизмів), фразеології (уточнюємо різницю між фразеологічними зрощеннями, єдностями, сполученнями і виразами, визначаємо джерела фразеологізмів, звертаємо увагу на полісемію, антонімію та синонімію фразеологічних конструкцій) та термінології (оскільки тема детально розглядається при вивченні дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень», ми лише побіжно торкаємося структури і походження лінгвістичної термінології).

Для практичного заняття магістранти готують зразки діалектизмів, фразеологізмів та лінгвістичних термінів, які ілюструють групування цих мовних одиниць на основі різних критеріїв, причому намагаються знайти невідомі для інших поняття, завдяки чому можуть отримати додаткові бали при оцінюванні цієї роботи.

Практичне спрямування має лекція з морфеміки, оскільки магістранти мають згадати основні типи морфем (особливо інтерфікси, конфікси й постфікси), визначити їхні особливості, зокрема продуктивність, з'ясувати особливості морфемного поділу різних частин мови, а головне – поглибити знання про морфемні явища (елізію, нарощення, опрощення, перерозклад, ускладнення й фузію).

Аналогічно будується й лекція зі словотвору. Передусім удосконалюються навички виділення твірної основи і формантів, а на цій основі – визначення способу деривації (пропонуємо дві основні моделі – лексико-семантичну з такими підвидами, як власне семантизація, плюралізація, синтаксичний, акцентуаційний, стягнення, та морфологічну, зокрема такі різновиди, як афіксальний (конфіксація, постфіксація, префіксація, суфіксація, флектизація тощо), безафіксний (апокопа, афереза, синкопа), складання (абревіація, зрощення, осново- і словоскладання) і конверсія (адвербіалізація, ад'єктивація, вербалізація, інтер'єктивація, кон'юнкціоналізація, нумералізація, партикуляція, препозитивація, прономіналізація, субстантивіація)). Визначаємо також способи творення, характерні для різних частин мови, а на практичному занятті розглядаємо відмінності між морфемним і словотвірним розбором слова.

Найбільш об'ємним є третій змістовий модуль, де аналізуються граматичні проблеми.

Це, зокрема, розмежування граматичного й лексичного значення слова, звернення уваги на критерії виділення частин мови, їх групування (самостійні і службові, відмінювані й незмінні); уведення в науковий обіг таких розрядів слів (частин мови), як станівники (слова категорії стану), модальники (модальні слова), дієслівні зв'язки; розгляд теорій, де по-іншому кваліфікуються узвичаєні частини мови (наприклад, порядкові числівники і дієприкметники вивчаються у складі прикметників; прислівники типу *там, туди* – у складі адвербіальних займенників тощо).

Хоча на вивчення розділу «Іменник» у середній і вищій школі виділяється чи не найбільше навчальних годин, проблемними залишаються такі питання, як розмежування лексико-граматичних класів іменників, категорія їхнього роду (зокрема спільного й подвійного, а також роду незмінних слів іншомовного походження, таких як, наприклад, назви тварин, рослин, явищ природи, продуктів харчування і под.), поділ іменників на відміни і групи (передусім у другій відміні), відмінювання іменників (складнощі фіксуються у відмінкових закінченнях іменників усіх відмін в орудному відмінку однини, другої відміни – в родовому й давальному відмінках однини, першої і другої відмін – у родовому відмінку множини).

Для вивчення усіх інших іменних частин мови відводиться одна лекція, де характеризуємо прикметник (його основні і проміжні семантичні розряди, виокремлення стягнених й нестягнених та повних й коротких форм, поділ на три групи за особливостями відмінювання, творення ступенів порівняння), числівник (групування числівників за значенням і структурою, а головне – відмінювання складених числівників, адже студентам надзвичайно важко виконати таке завдання без помилок) і займенник (уточнюємо розряди займенників, розмежовуємо їх за співвідношенням з іменниками, прикметниками й числівниками, відмінюємо їх і при цьому звертаємо увагу на морфемну будову і спосіб творення).

Осібнo аналізуємо й дієслівні форми, де акцентуємо увагу магістрантів на зв'язку перехідності й зворотності дієслів із категорією стану; способу й часу – з категоріями особи й роду, а дієслівних класів – із поділом на дієвідміни. Деталізуємо відомості про основну дієслівну категорію – вид (різновиди та способи творення дієслів протилежного виду), побіжно згадуємо групування і словотвір дієприкметників, дієприслівників і безособових форм на -но, -то.

Остання лекція з морфології присвячена прислівнику та решті переважно незмінних слів. Через відсутність відмінювання розглядаємо групування

прислівників за значенням та синтаксичною роллю (означальні, обставинні і предикативні), а інших службових слів та вигуків – за походженням, будовою, семантикою та вживанням (визначення спільних ознак є для магістрантів основним завданням на практичному занятті). Також уточнюються диференційні ознаки модальних слів і дієслівних зв'язок.

Своєрідним підсумком узагальнення відомостей про кожен частину мови є виконання магістрантами морфологічного розбору слів, що практикується на кожному практичному занятті.

Три лекції із синтаксису присвячені аналізу таких мовних одиниць, як словосполучення, просте і складне речення.

Звернення детальної уваги на словосполучення пов'язане з тим, що саме від типу синтаксичного зв'язку і семантико-синтаксичних відношень у ньому значною мірою залежить, яким членом речення і якою синтаксею виступатиме компонент цієї синтаксичної конструкції. Тому магістранти детально з'ясовують критерії, на основі яких систематизуються словосполучення, а це ступінь злиття компонентів (слід наголосити, що поєднання службового слова з одним повнозначним, аналітичні граматичні форми, лексичні і фразеологічно невідільні сполучення слів у курсі синтаксису не характеризуються, а лише вільні та синтаксично невідільні), кількість компонентів (переважно виокремлюємо прості словосполучення, співвідносні з двома членами речення, а складні описуємо епізодично), функціональні особливості (підкреслюємо наявність предикативних словосполучень, які є основою простого речення, а відмінність між ними насамперед проявляється в інтонаційному оформленні; також варто відзначити порядок слів, який часто є визначальним для розрізнення предикативних і непередикативних конструкцій, наприклад: *Теплий день* – непередикативне; *День теплий* – передикативне), тип синтаксичного зв'язку (у середній школі сурядні синтаксичні конструкції не вивчаються, хоча важко заперечити їх існування), його різновид (для сурядних словосполучень він залежить від розряду сполучників (єднальних, розділових, зіставно-протиставних, градаційних і приєднувальних), а для підрядних виокремлюємо узгодження, керування, прилягання, кореляцію, координацію, тяжіння, співположення й аплікацію), семантико-синтаксичні відношення (для підрядних словосполучень основними є об'єктні, атрибутивні, обставинні і предикативні (можливі й проміжні, на зразок атрибутивно-об'єктних), а в сурядних структурах відношення і зв'язки збігаються) та характер стрижневого слова (основними є субстантивний, ад'єктивний, нумеральний, прономінальний, вербальний та адвербіальний типи, які додатково конкретизуються вказівкою на частиномовну належність усіх компонентів

словосполучення). Зазначимо, що потрібно також визначити, яким чином окремі слова поєднуються в цілісну синтаксичну одиницю (за допомогою інтонації, службових слів, порядку слів, закінчень тощо).

Основним завданням наступної лекції є підготовка до комплексного аналізу простого речення, а для цього необхідно згадати його типологію (за кількістю граматичних основ, метою висловлювання, інтонаційним оформленням, характером предикативних відношень, структурою граматичної основи, наявністю / відсутністю другорядних членів речення, обов'язкових членів речення та засобів ускладнення), пунктуаційні правила та алгоритм опису головних і другорядних членів речення (пояснюване слово; запитання; аналізоване слово; член речення, його різновид; засіб вираження; тип синтаксичного зв'язку; синтаксема). Безперечно, найбільш складно для магістрантів розмежовувати предикатні (дії, процесу, стану, якості тощо), субстанціальні (суб'єктні, об'єктні, адресатні, інструментальні та інші) і вторинні (атрибутивні, адвербіальні, вокативні, модальні і т. д.) синтаксеми.

Загалом на практичному занятті намагаємося досягти такої моделі (на прикладі речення *Вчора ми відпочивали*: відпочивали (коли?) вчора – обставина часу, виражена прислівником; зв'язок прилягання; вторинна адвербіальна темпоральна синтаксема).

Після оглядового повторення різновидів складного речення (складносурядних, складнопідрядних, складних безсполучникових та складних синтаксичних конструкцій, зокрема складнопідрядних речень із кількома підрядними, складних речень із сурядністю і підрядністю, складних речень із різними типами сполучникового і безсполучникового зв'язку) основну увагу зосереджуємо на формуванні умінь креслити графічні схеми речень двох типів (за допомогою квадратних і круглих дужок та прямокутників і кружечків), правильно встановлювати між ними семантико-синтаксичні відношення, визначати засоби зв'язку компонентів, розставляти розділові знаки.

Таким чином, завдяки уведенню в навчальний процес дисципліни «Проблемні питання української мови» плануємо повторити з магістрантами увесь курс україністики, звернути увагу на найбільш проблемні питання, поглибити низку положень у світлі новітніх поглядів на природу і структуру мови. Отримані знання та сформовані вміння й навички, безумовно, знайдуть застосування у процесі подальшого навчання (під час проходження переддипломної та педагогічної практики у ЗВО та написання і захисту кваліфікаційної роботи), а згодом – і на робочому місці (педагога, дослідника, журналіста, редактора, літератора тощо).

Названі теми й розділи курсу безпосередньо орієнтовані на формування низки компетенцій: інтегральної («Здатність розв'язувати складні завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики...»), загальних («Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово... Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел... Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми... Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу... Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. Здатність і готовність вдосконалювати і розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень...») і фахових («Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах... Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки... Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів... Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень... Усвідомлення ролі експресивних, емоційних, логічних засобів мови для досягнення запланованого прагматичного результату...») [11, с. 5–6].

Безперечно, дише окремі з них безпосередньо пов'язані з накопиченням знань і формуванням умінь і навичок із теорії та практики україністики, а більшість стосується власне процесу навчання, засвоєння інформації, її пошуку в друкованих та електронних джерелах, аналізу зібраного мовного матеріалу, його систематизації, критичного осмислення, можливості використовувати у практичній діяльності.

Аналогічний висновок можна зробити і щодо програмних результатів навчання («Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами... Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці... Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації... Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації)... Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних... Створювати, аналізувати й редагувати тексти різних стилів та жанрів... Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу...

Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог... Планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та/або інноваційні розробки в галузі української філології») [11, с. 6–7], які, проте, як бачимо, більш орієнтовані саме на поглиблення фахової підготовки з української мови.

Традиційними для вищої школи є форми й методи навчання та контролю знань.

Зокрема, для презентації теоретичного матеріалу використовуються словесні методи: розповідь (для зразка – перша лекція, присвячена історичному розвитку мов загалом і української зокрема), бесіда (застосовується практично при вивченні всіх тем, оскільки магістранти мають певні уявлення про фонетичну, лексичну чи іншу системи мови, які можна використати для вироблення поглиблених відомостей із різних розділів україністики), пояснення з елементами проблемності (проблему намагаємося ставити практично на кожному занятті, в цьому основне завдання курсу, а в процесі розгляду певного питання знаходимо її вирішення; наприклад, *Як кваліфікувати [с'] у слові «свято» – як фонему чи її варіант?; Як поділити слово «вирвати» на склади: вир-вати чи ви-рвати? Яким способом утворене слово «перехвилювалася»: префіксальним, суфіксальним, постфіксальним чи конфіксальним?*).

Передбачені робочою програмою уміння й навички формуються на практичних заняттях, де активно використовується система вправ, підібрана з таким розрахунком, щоб кожен магістрант міг за одне заняття набрати певну кількість балів й отримати відповідну оцінку (найбільш часто готуємо п'ять об'ємних завдань, за безпомилкове виконання яких надається десять балів, а за кожен допущену помилку знімається один чи пів бала). Практикуються додаткові завдання преміального плану, і це часто лінгвістичні загадки, шаради, кросворди тощо, що, по-перше, активізують пізнавальну діяльність студентів, по-друге, допомагають легше запам'ятати важкий матеріал, поданий в ігровій формі. В умовах карантину всі заняття проводяться в дистанційному режимі з використанням різних інформаційних технологій, але і при аудиторному навчанні магістранти шукають в Інтернеті приклади на різні мовні явища чи готуються до проведення підсумкових теоретичних опитувань.

Подаючи нову інформацію чи закріплюючи її засвоєння, активно використовуємо ілюстративний матеріал у вигляді таблиць чи схем. Усі лекційні й практичні заняття проводяться з мультимедійним супроводом.

До кожного змістового модуля розроблено тестові завдання, які також об'єднані у блок «Підсумкові тести». Також кожен модуль завершується трьома формами контролю: підсумковим теоретичним опитуванням (магістранти готують відповіді на 15–20 основоположних питань, які підкріплюють власними прикладами), самостійною і контрольною роботою (обидві форми відрізняються змістом завдань, їхньою кількістю і вагомістю).

Наприкінці семестру студенти складають іспит (більшість екзаменаційних питань мають практичну спрямованість), а також захищають курсову роботу (вимоги до написання й захисту курсової роботи подані в колективній монографії окремо).

Із навчальної дисципліни «Проблемні питання української мови» спеціальних підручників немає, проте чимало матеріалу наявне у виданнях, присвячених курсу власне української мови. Варто зазначити, що значна частина таких праць надрукована наприкінці ХХ – у першому десятилітті ХХІ ст., тобто вважається застарілою літературою, хоча насправді практично не втратила наукової цінності. Однак назвемо лише ті підручники й посібники, які підготовлені за останні десять років.

Для першого змістового модуля особливо відчутна відсутність сучасних видань, адже, по суті, проблеми фонетики осібно практично не розглядаються, а лише в поєднанні з іншими розділами [8; 14; 20; 21].

Аналогічний висновок можемо зробити і щодо другого змістового модуля – «Лексикологія. Морфеміка. Словотвір» [8–10; 12; 14; 21].

Натомість граматичні студії представлені більш широко [2; 3; 5; 7–9; 12; 15; 16; 21].

Підкреслимо вагоме значення лексикографічних праць: енциклопедій [13; 18] і словників лінгвістичних термінів [1; 4; 6; 19], а також електронних видань [17; 22–24].

Зазначимо, що найближчим часом плануємо перевидати теоретичний курс із проблемних питань української мови і підготувати збірник вправ і завдань із цієї навчальної дисципліни.

Практика роботи з магістрантами підтверджує необхідність включення в освітньо-професійну програму і навчальний план цього курсу, який, можливо, і десь дублює аналогічну дисципліну, що вивчається в бакалавраті, але можливість повторити й систематизувати увесь матеріал, зосередитися на важливих, складних, проблемних питаннях, поглибити ті компетенції, які необхідні фахівцю-філологу в майбутній професійній діяльності, на нашу думку, перевершує цей недолік.

Список рекомендованої літератури

1. Баркасі В. В., Каленюк С. О., Коваленко О. В. Словник лінгвістичних термінів для студентів філологічних факультетів. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. 192 с.
2. Вербич С. О. Граматика української мови в таблицях за оновленим правописом. Київ: Арій, 2020. 127 с.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
4. Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія. Івано-Франківськ: Сімік, 2011. 272 с.
5. Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови Теоретико-прикладний аспект. Брно: Masarykova univerzita, 2013. 223 с.
6. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: БАО, 2011. 992 С.
8. Караман С. О., Караман О. С., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.
9. Лаврінець О. Я., Симонова К. С., Ярошевич І. А. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 524 с.
10. Малюга Н. М. Шарманова Н. М. Сучасна українська літературна мова: лексикологія, фразеологія, лексикографія. Кривий Ріг: КП ДВНЗ «КНУ», 2012. 82 с.
11. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf (дата звернення: 24.05.2021).
12. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 328 с.
13. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2010. 769 с.
14. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика. Мойсієнко А. К., Бас-Кононенко О. В., Бондаренко В. В. та ін. Київ: Знання, 2010. 270 с.

15. Сучасна українська мова. Морфологія. За редакцією Мойсієнка А. К. Київ: Знання, 2013. 238 с.

16. Сучасна українська мова. Синтаксис. За редакцією Мойсієнка А. К. Київ: Знання, 2013. 524 с.

17. Торчинський М. М. Проблемні питання української мови: електронний конспект лекцій. Хмельницький, 2014. 334 с.

18. Українська мова (енциклопедія). Редколегія: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

19. Українсько-англійський словник лінгвістичної термінології. Укладачі Коломієць Л. В., Паламарчук О. Л., Стрельчук Г. П., Шевченко М. В. Київ: Освіта України, 2013. 455 с.

20. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947 – 1953 р.). Київ: Темпора, 2012. 664 с.

21. Шевчук С., Кабиш О., Клименко І. Сучасна українська літературна мова. Київ: Алерта, 2011. 544 с.

Інформаційні ресурси

22. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, курс «Проблемні питання української мови»). URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

23. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php.

24. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>

*Горячок І. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент*

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ
МАГІСТРАНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 035.01 «ФІЛОЛОГІЯ.
УКРАЇНСЬКА МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА»**

Назва дисципліни	<i>Педагогічна практика у ЗВО</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Третій</i>
Кредити ЄКТС	<i>7</i>
Лекції	
Практичні заняття	
Самостійна робота	<i>210 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Диференційований залік</i>

У професійній підготовці фахівця практика є ланкою, яка поєднує навчання студента в університеті з його майбутньою професійною діяльністю. Вона є обов'язковим компонентом програми підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр».

Метою практики є набуття студентами професійних навичок і вмінь для їх подальшого використання в умовах реальної професійної діяльності та виховання в магістрантів потреби систематично поновлювати свої знання та творчо використовувати їх на практиці. Практика магістрантів передбачає безперервність та послідовність її проведення й одержання необхідного обсягу практичних знань й умінь відповідно до різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Загальні компетентності (ЗК), що виявляються у процесі проходження практики:

ЗК 1. Здатність застосовувати знання у процесі професійної діяльності у закладах освіти різних рівнів акредитації.

ЗК 2. Здатність проведення досліджень, розробки проєктів та генерування нових ідей в галузі освіти.

ЗК 3. Здатність до пошуку, оволодіння сучасними знаннями та інформаційними технологіями.

ЗК 4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу, вироблення власної дослідницької стратегії і реалізації її у професійній діяльності.

ЗК 6. Вміння діагностувати проблеми в галузі освіти, знаходити компромісні рішення та брати відповідальність за їх втілення, бути самокритичним.

ЗК 7. Вміння взаємодіяти в педколективі, налагоджувати міжособистісну комунікацію з учасниками навчально-виховного процесу.

ЗК 10. Здатність поважати погляди представників інших культур, цінувати різноманіття та мультикультуральність, дотримуватися гендерної рівності, зважати на права людей з особливими потребами.

ЗК 11. Здатність планувати свій час, працювати автономно і самостійно.

Студенти спеціальності 035. «Філологія. Українська мови і література» проходять практику в третьому семестрі, і це переддипломна практика (див. наступний параграф) та педагогічна, яка проводиться протягом трьох тижнів на базі різних типів закладів вищої освіти, котрі відповідають вимогам програми практики, мають необхідну навчально-матеріальну, методичну бази та кваліфіковані кадри. Керують практикою студентів досвідчені викладачі університету.

Під час педагогічної практики студент виконує обов'язки викладача української мови та літератури. Зазначимо, що протягом усієї практики студенти повинні чітко виконувати правила охорони праці та протипожежної безпеки з обов'язковим проходженням інструктажу (на місці практики).

Перед початком практики проводяться збори, на яких студенти знайомляться з особливостями її проходження, зокрема метою та завданнями.

Мета практики передбачає:

- 1) оволодіння сучасними формами, методами, прийомами, засобами, технологіями навчально-виховної роботи в різних типах закладів вищої освіти;
- 2) поглиблення та закріплення теоретичних знань, здобутих в університеті;
- 3) розвиток у магістрантів креативних умінь, творчої ініціативи, реалізації особистісного навчання; впровадження комунікативно-функціонального підходу з використанням сучасних технологій і методик активізації пізнавальної діяльності магістрантів та учасників навчально-виховного процесу;
- 4) розвиток практичних навичок зі спеціальності з подальшим їх застосуванням у професійній діяльності.

Основні **завдання** практики визначаються такими групами:

навчальні:

-забезпечити зв'язок теоретичних знань із фахових дисциплін із педагогічним процесом, використання їх у розв'язанні конкретних навчальних, розвивальних і виховних завдань;

-розвивати в магістрантів вміння проводити навчальні заняття з використанням сучасних методів і прийомів навчально-пізнавальної діяльності;

-формувати психологічну готовність до роботи;

виховні:

-виховувати в магістрантів стійкий інтерес і любов до професії філолога;

-формувати педагогічні вміння й навички, що сприяють розвиткові професійних якостей, потреби в самоосвіті;

-розвивати в магістрантів уміння здійснювати виховну роботу;

професійні:

-вивчати відповідну документацію (навчальні плани, робочі навчальні програми, плани виховної роботи кураторів тощо);

-проводити психолого-педагогічні спостереження за студентами, виявляти їхні вікові й індивідуальні особливості;

-на основі знань педагогічної, психологічної наук, методики навчання української мови та літератури проводити аналіз та узагальнення педагогічного досвіду викладачів ЗВО;

-правильно визначати: а) типи навчальних занять, їхню організаційну структуру залежно від мети, змісту, особливостей учасників навчально-виховного процесу і конкретних умов проведення; б) організаційні форми, методи та засоби проведення навчальних занять згідно з дидактичними принципами навчання, враховуючи вікові, психологічні особливості учасників навчально-виховного процесу і конкретні умови навчання; в) навчальну, виховальну, розвивальну мету зі спеціальності та в позанавчальних виховних заходах, а також організаційні форми та методи їх проведення;

- раціонально добирати, а в разі необхідності – виготовляти роздавальний матеріал, наочність до навчальних занять відповідно до їхньої пізнавальної мети;

- своєчасно й уміло застосовувати технічні засоби навчання, зокрема мультимедійні засоби;

- стимулювати інтерес, активність учасників навчально-виховного процесу до засвоєння знань, розвивати їхню увагу, мислення, мовлення;

- здійснювати психолого-педагогічний аналіз навчальних занять і позааудиторних заходів зі спеціальності.

Під час практики студенти оволодівають такими професійно-методичними вміннями:

конструктивно-планувальними:

- складати конспекти окремих навчальних занять за темою з урахуванням різних умов навчання та рівня підготовки;

- визначати мету та завдання кожного навчального заняття з урахуванням етапу навчання;

- обирати ефективні прийоми досягнення сформульованої мети з урахуванням особливостей учасників навчально-виховного процесу;

- використовувати реальні та проєктувати навчальні мовленнєві ситуації, а також відповідний їм мовленнєвий матеріал для сприймання та засвоєння мовних одиниць, що вивчаються, їх застосування в мовленнєвій діяльності;

- створювати необхідні наочні посібники для проведення навчальних занять з української мови та літератури;

- складати сценарії позааудиторних заходів;

комунікативно-навчальними:

- устанавлювати та підтримувати різноманітні мовленнєві контакти;

- визначати об'єкти контролю діяльності й добирати відповідні їм методичні прийоми;

- виправляти помилки, розуміти їхній характер і використовувати мовленнєвий спосіб виправлення (перепитування, зорова, вербальна та схематична наочність, екстралінгвальні засоби тощо);

організаційними:

- організовувати виконання накресленого плану;

- забезпечувати діяльність учасників навчально-виховного процесу (студентів);

- вносити методично виправдані корективи до конспектів навчальних занять з урахуванням умов навчання;

- учити найбільш ефективних прийомів самостійної роботи;

- раціонально поєднувати колективні й індивідуальні форми роботи з урахуванням особливостей кожної з них та етапу навчання;

- здійснювати різноманітні прийоми активізації учасників навчально-виховного процесу залежно від їхніх вікових особливостей;

- методично доцільно використовувати традиційні наочні посібники, аудіативні, аудіовізуальні та візуальні технічні засоби навчання;

- проводити позааудиторні заходи з української мови та літератури, організовувати їх відповідно до складеного плану та сценарію;

розвивально-виховними:

- реалізовувати загальноосвітній, розвивальний і виховний потенціал матеріалу навчальних занять;

- формувати та розвивати інтелектуальну й емоційну сферу особистості, її пізнавальні інтереси;

- вирішувати засобами мови та літератури завдання морального, культурного, естетичного, гуманістичного виховання учасників навчально-виховного процесу;

дослідницькими:

- вивчати ставлення учасників навчально-виховного процесу до предмета та виявляти рівень сформованості їхніх навичок і вмій;

- проводити з урахуванням етапу навчання методичний аналіз мовного та літературного матеріалу з метою прогнозування можливих складнощів його засвоєння та добору оптимальних шляхів попередження помилок;

- проводити спостереження та комплексний аналіз відвіданих навчальних занять із теоретичним обґрунтуванням різних сторін навчальної діяльності;

- спостерігати, аналізувати й узагальнювати досвід наставників, переносити ефективні прийоми та форми роботи в практику своєї діяльності;

- вивчати методичну літературу, а також удосконалювати свою роботу, використовуючи нові форми та прийоми навчання.

Після закінчення педагогічної практики (протягом тижня) проводиться захист і представлення студентами звіту, який складається з наступних матеріалів:

1) щоденника практики, який має містити: а) календарний графік проходження практики; б) власне звіт із практики; в) відгук наставника, завірений печаткою і підписом директора установи; г) відгук керівника практики університету.

2) усі конспекти проведених навчальних занять;

3) два конспекти показових занять + відео одного з них;

4) один конспект виховного заходу + відео.

Варто зазначити відповідні вимоги до оформлення щоденника практики.

1. Титульна сторінка щоденника.

2. На другій сторінці щоденника студент обов'язково після прибуття на практику має зробити відмітку про те, що він прибув на практику, вказавши дату, завіривши це підписом керівника установи (аналогічно – після завершення практики).

3. На третій сторінці оформляємо календарний графік проходження практики (індивідуальний план).

Студент складає графік практики, вказуючи вид роботи, дату її проведення та позначку про її виконання.

Наприклад: *12 вересня 2021 року. Спостереження лекції з історії української літератури, проведеної доцентом Приймак І. В.*

13 вересня 2021 року. Проведення практичного заняття з теми «Поділ іменників на відміни і групи».

Календарний графік проходження практики студенти затверджують підписом керівники практики від установи.

4. На четвертій-п'ятій сторінках розміщуємо короткий звіт із практики за поданою нижче схемою.

Орієнтовна схема звіту з практики:

- 1) терміни проходження практики;
- 2) місце проходження практики;
- 3) інформація про зміст виконаної роботи в ході практики;
- 4) зміст, форми й методи роботи, ефективність їх використання на практиці;
- 5) вивчення документів, передового досвіду (наведення конкретних прикладів);
- 6) аналіз проведеної навчально-виховної роботи (чого навчився, яких досягнуто результатів, яких умінь і навичок набуто, які недоліки виявлено у своїй підготовці тощо);
- 7) загальні висновки про практику, її значення у професійному становленні;
- 8) пропозиції щодо вдосконалення змісту та організації практики.

5. На шостій сторінці представлено відгук про роботу студента (характеристику на студента) за орієнтовною схемою:

- 1) знання програми і змісту навчального матеріалу;
- 2) уміння планувати матеріал;
- 3) уміння здійснювати зв'язок із життям, розв'язувати завдання виховання, впливати на свідомість, почуття, волю;
- 4) уміння організувати роботу, керувати увагою й активізувати розумову діяльність, збуджувати інтерес до навчального матеріалу, забезпечувати набуття учнями міцних знань, умінь і навичок;
- 5) уміння здійснювати індивідуальний підхід;
- 6) рівень оволодіння студентом методикою викладання української мови та літератури;
- 7) уміння проводити позааудиторну культурно-освітню роботу з учасниками навчально-виховного процесу;
- 8) позитивні сторони й основні прогалини у теоретико-практичній підготовці студента;
- 9) ставлення студента до виконання обов'язків, його дисциплінованість і культура;

10) загальна оцінка за практику («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Відгук обов'язково затверджується керівником практики від установи.

6. Далі фіксується висновок керівника практики від університету про проходження практики.

Після захисту звіту про педагогічну практику магістрант здає керівнику практики звітні матеріали. Керівник практики протягом тижня перевіряє звіт студента та в щоденнику практики пише висновок про проходження практики за зразком:

Усі завдання практики студентом виконано в повному обсязі. Проведено всі види робіт згідно з календарним графіком роботи. Магістрант раціонально застосовував теоретичні знання на практиці, володіє методикою підготовки та проведення лекцій та практичних занять із мовознавчих та літературознавчих дисциплін. Проте ... (висловити недоліки, зауваження, якщо є).

Звіт здано вчасно (або ні) та оформлено відповідно до вимог (якщо ні, вказати, які є зауваження). Повно, логічно, вміло написані конспекти проведених занять (всього – __), переважно усі заняття оцінені на «відмінно».

Дата складання заліку «_»_____ 202__ року

Оцінка: за національною шкалою – «відмінно»; кількість балів – 4,8, за шкалою ECTS – А.

Керівник практики від вищого навчального закладу (підпис).

Виокремлюємо вимоги до конспектів навчальних занять.

Конспекти занять з української мови та літератури друкуються на папері формату А-4.

Обов'язково оформляється титульний аркуш за зразком:

Конспект

*практичного заняття із сучасної української літературної мови
з теми «Засоби і способи вираження граматичних значень»,
проведеного у Хмельницькому національному університеті
студенткою групи ФУМм-20-1
гуманітарно-педагогічного факультету
Хмельницького національного університету
Вовнянко Галиною Миколаївною*

Далі подається детальний план-конспект за схемою: тема, мета, завдання, розгорнутий план (за пунктами розкриття подається в конспекті ґрунтовно), перелік термінів (їх визначення подається в конспекті заняття), основні питання

для самостійного опрацювання, рекомендований перелік літератури, наочний матеріал до теми.

Безумовно, педагогічна практика у закладах вищої освіти – один із найбільш важливих етапів у процесі становлення магістранта як викладача, тому лише відповідальне ставлення до підготовки і проведення занять та оформлення потрібної документації забезпечить успішне завершення цього виду діяльності.

Список рекомендованої літератури

1.Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: методичний посібник. Автори-укладачі Пометун О., Пироженко Л. Київ: А. П. Н. 2012. 136 с.

2.Куцевол О. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: монографія. Вінниця: Глобус-Прес, 2006. 348 с.

3.Лісовський А. М. Етюди з методики викладання літератури. Київ: Ленвіт, 2013. 105 с.

4.Національна стратегія освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf> (дата звернення: 23.05.2021).

5.Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf (дата звернення: 21.05.2021).

6.Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: Генеза, 2017. 144 с.

*Торчинський М. М.,
доктор філологічних наук, професор*

ПЕРЕДДИПЛОМНА ПРАКТИКА ФІЛОЛОГІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОХОДЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ

Назва дисципліни	<i>Переддипломна практика</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Третій</i>
Кредити ЄКТС	<i>8</i>
Лекції	<i>-</i>
Практичні заняття	<i>-</i>
Самостійна робота	<i>240 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Диференційований залік</i>

Основне завдання переддипломної практики для багатьох здобувачів вищої освіти за рівнем «магістр» – зібрати й опрацювати матеріал для випускної роботи, проте, на нашу думку, це більше стосується технічних, природничих, педагогічних та інших спеціальностей, однак аж ніяк не філологічних. Причина в тому, що предметом вивчення філологів є тексти, і вже з перших днів навчання, практично одразу ж після обрання теми дослідження, студенти починають опрацьовувати мовні одиниці чи літературні тексти, отримують перші результати, апробують їх шляхом участі в наукових конференціях та опублікування статей, тобто підходять до переддипломної практики зі значними напрацюваннями, які, звичайно, потрібно доповнити, удосконалити, систематизувати, узагальнити, але аж ніяк не починати збирати з нульового рівня. До цього додамо ще один момент – проведення педагогічного експерименту або його фрагмента, який зазвичай завершується під час проходження магістрантами педагогічної практики в закладах вищої освіти.

Таким чином, переддипломна практика для філологів стає більш орієнтованою не на збирання матеріалу, а на його поглиблений аналіз, порівняння отриманих результатів з аналогічними даними інших дослідників, опрацювання студій подібної тематики, оформлення супровідних документів тощо. Безперечно, така робота насамперед виконується в бібліотеках, читальних залах, архівах і подібних установах, тому практику можна кваліфікувати як наукову, хоча в багатьох закладах вищої освіти вона іменується як джерелознавча.

Можливим варіантом переддипломної практики є проходження журналістської, редакторської, редакторсько-коректорської, виховної,

ономастичної, діалектологічної, фольклорної, літературознавчої, творчої, музейної або іншої, що пов'язано вже з майбутньою професійною діяльністю випускників і лише частково – з оформленням випускної роботи.

Як бачимо, переддипломна практика може мати двобічне спрямування: і на підготовку випускної роботи, і на майбутнє працевлаштування, саме тому такими різноплановими є основні її характеристики (компетенції, програмні результати навчання, пре- і кореквізити тощо).

Зокрема, структурно-логічна схема освітньої програми [9, с. 9] засвідчує, що пререквізитами є всі навчальні дисципліни, які вивчаються в першому-другому семестрах, та педагогічна практика у третьому семестрі, а кореквізитом – кваліфікаційна робота.

Під час проходження переддипломної практики реалізується інтегральна компетентність («Здатність розв'язувати складні завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності...»), 12 із 14 загальних компетентностей (наприклад, «Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел... Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій... Здатність до адаптації та дії в новій ситуації... Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань / видів діяльності)... Здатність проведення досліджень на належному рівні. Здатність генерувати нові ідеї (креативність)» тощо) та 10 з 11 фахових (насамперед «Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів... Усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для досліджень та / або інноваційних розробок у галузі філології, презентації їх результатів професійній спільноті та захисту інтелектуальної власності на результати досліджень та інновацій... Здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань... Здатність до організації різних форм і способів навчальної, навчально-методичної, наукової, творчої та інших видів діяльності, які певним чином стосуються філології і педагогіки» [9, с. 5–6].

Переддипломна практика орієнтована й на 19 програмних результатів із 21, серед яких найбільш важливими, на нашу думку, є такі: «Оцінювати власну навчальну та науково-професійну діяльність, будувати і втілювати ефективну стратегію саморозвитку та професійного самовдосконалення... Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості

дослідження в конкретній філологічній галузі... Знаходити оптимальні шляхи ефективної взаємодії у професійному колективі та з представниками інших професійних груп різного рівня... Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації. Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу» [9, с. 6–7].

Таким чином, мотивованими є результати навчання, які визначаються в описі переддипломної практики: «Студент, який успішно завершив вивчення теоретичних дисциплін, повинен: уміти реалізовувати на практиці набуті теоретичні знання зі спеціальних дисциплін, застосовувати їх під час вирішення конкретних завдань практики; розуміти і вживати широкий спектр термінологічних одиниць мовознавства і літературознавства та обирати необхідні й найбільш оптимальні методики їх засвоєння; оформлювати відповідну документацію; виконувати інші завдання під час проходження наукової, виховної, журналістської, творчої, редакторської та інших різновидів практик» [9, с. 23].

Як бачимо, власне переддипломна практика має низку різновидів, основним серед яких є **науковий**, часто кваліфікований як **джерелознавчий**, метою якого є перевірка рівня фахової підготовки й формування основ для подальшої наукової діяльності.

Указана ціль реалізується в низці більш конкретних завдань, таких як розвиток умінь аналітично мислити, обґрунтування власних висновків на достовірних документах та вірогідних фактах; ознайомлення магістрантів з умовами зберігання та використання рукописних та друканих джерел, сучасними каталогами, картотеками та путівниками, правилами оформлення й описом документальних матеріалів, обрання та формулювання теми дослідження, критичний відбір джерел цитування та реферування; опанування теорії і практики пошуку, виявлення, пізнання, аналізу й використання джерел у науково-дослідній діяльності; оволодіння сучасними методами перевірки достовірності зібраної інформації тощо.

Безперечно, основним завданням магістрантів під час проходження ними наукової практики є засвоєння теоретико-методологічних знань стосовно теорії наукового джерела, його природи та інформативних можливостей, класифікації, методики й основних етапів опрацювання й використання джерел у наукових дослідженнях, а також вироблення умінь вести самостійний пошук джерел в установах архівного фонду України, бібліотеках, музеях тощо, здійснювати критичний та аргументований аналіз джерельних (документальних) матеріалів,

застосовувати фактологічний матеріал і загальноприйняті критерії оцінки для ідентифікації подій з україністики, виокремлювати головні етапи формування наукових джерел (за хронологічним принципом), застосовувати на практиці набуті знання при написанні наукових робіт.

Бажано було б, щоб після проходження наукової практики студенти могли проводити класифікацію наукових праць, аналізувати й характеризувати основні джерела з україністики, оцінювати їхню інформаційну цінність, самостійно викладати фактологічний і теоретичний програмовий матеріал, застосовувати набуті знання, вміння й навички для вивчення та використання наукових джерел у своїй подальшій навчальній і науковій роботі.

Порекомендуємо основні етапи проходження джерелознавчої практики.

1. Робота в архівах, бібліотеках, музеях тощо з метою збирання бібліографічного матеріалу, пов'язаного з темою випускної роботи.

У процесі бібліографічного пошуку співробітники відділів інформаційно-бібліографічного, комплектування та інформаційних технологій бібліотек ознайомлюють магістрантів з інформаційними ресурсами бібліотеки (електронним каталогом, електронним репозитарієм, наукометричною базою даних EBSCO), правилами бібліографічного опису документів). Студенти можуть допомагати працівникам бібліотеки у їхній практичній діяльності.

2. Оформлення бібліографії з теми дипломної роботи (80–100 джерел).

3. Конспектування наукової праці, пов'язаної з темою магістерської роботи.

Конспект складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що в сукупності становить собою короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо.

4. Анотування наукової праці, пов'язаної з темою дипломної роботи.

Анотація обов'язково складається з двох частин: бібліографічного опису (вихідні дані джерела відповідно до чинних ДЕСТів) і власне тексту. Сутність і призначення анотації полягають у тому, що вона є стислою характеристикою джерела інформації та відповідає на питання, про що йдеться в цьому джерелі.

5. Рецензування наукової праці, пов'язаної з темою магістерської роботи.

Процес рецензування завершується підготовкою рецензії – відзиву, висновку з оцінкою певного наукового джерела (або джерел) та викладом зауважень, рекомендацій і пропозицій.

6. Написання звіту про проходження джерелознавчої практики, оформлення звітних документів.

Звіт складається з титульної сторінки, вступу, списку використаної літератури, конспекту, анотації та рецензії однієї із праць, наявних у списку літератури.

Вступ включає інформацію про те, де збирався матеріал (у яких бібліотеках, архівах, на яких сайтах тощо), які різновиди наукових праць опрацьовані (скільки монографій, статей, довідників тощо), чому саме обрані для конспектування й анотування певні наукові праці, які види робіт довелося виконувати в бібліотеках чи архівах.

7. Захист наукової практики.

Захист практики зазвичай відбудеться через тиждень після подання звіту про її проходження науковому керівнику. У свою чергу, звіт подається протягом одного тижня після завершення практики.

Власне захист включає, по суті, ознайомлення присутніх зі змістом вступної (інформаційної) частини звіту та відповідей на питання, які стосуються проходження практики та оформлення її результатів.

Критерії оцінювання досить прості: чотири бали виставляє керівник практики за власне роботу в бібліотеці чи архіві, зокрема за оформлення звіту, бібліографії, конспекту, анотації та рецензії, а один – комісія за процес захисту.

Переддипломною практикою може бути діяльність, пов'язана з майбутнім працевлаштуванням, тим паче, що одночасно вона стосуватиметься й теми дипломного дослідження.

В освітньо-професійній програмі вказано, що «магістр-філолог може працювати в науковій, літературно-видавничій, освітній галузях; на викладацьких, науково-дослідних та адміністративних посадах у закладах вищої та середньої освіти; у засобах масової інформації, інтернет-маркетингу, у різноманітних фондах, спілках, фундаціях гуманітарного спрямування, музеях, мистецьких і культурних центрах тощо; у різних галузях господарства, де потрібні послуги зі створення, аналізу, оцінювання текстів». По-іншому, вони можуть бути науковими співробітниками, молодшими науковими співробітниками й науковими співробітниками-консультантами в галузі філології, філологами та філологами-дослідниками, а також викладачами закладу вищої освіти [9, с. 4]. Орієнтуючись на цей перелік, студентам надаємо можливість пройти як переддипломну журналістську, редакторсько-коректорську, музейну, виховну, творчу, ономастичну, діалектологічну, фольклорну, літературознавчу та інші види практик. Коротко розглянемо їхню сутність.

Як свідчить практика, чимало випускників магістратури зі спеціальності «Філологія. Українська мова та література» влаштовуються на роботу в засоби

масової інформації: як друковані (газети і журнали), так і електронні (радіо- і телевізійні), на посади кореспондентів, дикторів, редакторів, коректорів тощо. Тому закономірним явищем є надання магістрантам можливості пройти переддипломну практику на місці майбутнього працевлаштування, тим паче, що тема випускної роботи може бути пов'язана із журналістикою. Таким чином, практиканти виконують професійні обов'язки кореспондента або коректора (на посаду диктора або редактора можуть взяти лише того, хто такою діяльністю вже займався раніше) і одночасно працюють над дипломним дослідженням. Потім готується звіт про виконану роботу, який захищається на засіданні комісії.

Філолога можуть працевлаштувати в музеї (насамперед – літературному, краєзнавчому, меморіальному і под.), тому для практикантів появляється можливість узяти участь у підготовці нової експозиції, розробці екскурсії, яку можна і провести, а паралельно – й доповнити матеріал для випускної роботи).

Педагогічна практика проводиться в закладах вищої освіти, оскільки випускникам цієї спеціальності присвоюється спеціальність «викладач української мови і літератури у ЗВО». Однак майбутнім місцем роботи можуть бути громадські організації чи позашкільні інституції виховного спрямування (на кшталт будинків творчості, а влітку – таборів відпочинку), тому ми погоджуємося на проходження переддипломної практики на посадах керівників гуртків або вихователів у школах чи позашкільних навчальних закладах, проте бажано, щоб ця діяльність певним чином була пов'язана з філологією.

Осібнo виділимо творчу практику, оскільки літературна творчість – ще одна сфера, якій філолог може присвятити своє життя. Складно контролювати проходження цього виду практики, адже вона відбувається поза межами організацій, натомість досить легко перевірити її результати, адже магістранти готують на захист зразки поетичних і прозових творів, а також сценарії, з якими випускникам цієї спеціальності часто доводиться мати справу.

Звичайно, основним для випускників магістратури спеціальності «Філологія. Українська мова та література» вважається фах філолога, недостатньо чітко кваліфікований, який, проте, асоціюється насамперед із дослідженням лінгвістичного або літературного матеріалу. Аналіз класичних літературних творів, вивчення фонетики, морфеміки і словотвору, морфології, синтаксису та інших розділів мовознавства проводиться переважно в бібліотечних умовах, проте можливі випадки, коли для цього потрібно організувати польові дослідження. Саме тому ми пропонуємо ономастичні, діалектологічні, фольклорні або літературознавчі студії (останні – із проблем літератури рідного краю) проводити шляхом збирання та наукової інтерпретації,

наприклад, окремих розрядів онімної лексики (насамперед антропонімів, зоонімів, мікротопонімів, ергонімів), діалектних явищ (найбільш часто – шляхом фіксування зразків живого мовлення корінних мешканців якогось регіону, бажано старшого віку й без вищої освіти, звідки виокремлюються фонетичні, лексичні, граматичні чи інші діалектизми), зразків усної народної творчості (легенд, переказів, народних пісень, казок, прислів'їв і приказок тощо) чи творів місцевих авторів (беруться як самі твори, так і коментарі, які стосуються умов їх виникнення). Увесь зібраний матеріал обов'язково паспортизується й систематизується, потім характеризуються ті його компоненти, на які дослідник планував звернути особливу увагу, причому саме така діяльність часто завершується підготовкою наукових публікацій.

Варто зазначити, що викладачі кафедр української філології та слов'янської філології мають певний досвід такої роботи, оскільки раніше студенти-бакалаври уже проходили фольклорну, діалектологічну, ономастичну, журналістську, творчу та виховну практики. Додаткову інформацію можна отримати з низки посібників і методичних рекомендацій, які стосуються журналістської [1; 6], редакційно-коректорської [10], фольклорної [2], діалектологічної [7], ономастичної [12], творчої [3], виховної [8; 13], музейної [11], а найбільше – наукової (джерелознавчої) [4; 14; 15], пов'язаної насамперед із написанням випускної роботи.

Безперечно, такий вид навчальної діяльності магістрантів потребує більше уваги, тому наступного навчального року буде підготовлений навчальний посібник «Переддипломна практика студентів спеціальності «Філологія. Українська мова та література» за рівнем вищої освіти «магістр»»).

Таким чином, підтверджено вагомість переддипломної практики як важливого засобу формування магістра-філолога, оскільки вона забезпечує реалізацію більшості компетенцій та програмних результатів навчання і в структурно-логічній схемі освітньо-професійної програми пов'язана з усіма навчальними дисциплінами.

Змістом переддипломної практики й одночасно формами (методами) навчання є виконання завдань, передбачених програмою її проведення (наукової, виховної, журналістської, творчої, редакторської тощо) та оформлення звітної документації, а методами контролю й оцінювання навчальних досягнень – відвідування проведених заходів і публічний захист практики. Вид семестрового контролю – диференційований залік.

Список рекомендованої літератури

1. Асатурян Н. З., Димніч Н. Д., Марчук Г. І., Марчук Н. В., Савчук Р. Л., Хороб С. С., Шотурма Н. В. Методичні рекомендації до проведення навчальної

та виробничої практик для студентів спеціальності «Журналістика». Івано-Франківськ, 2017. 48 с.

2. Вівчарик Н. М., Залевська О. М., Процюк Л. Б. Фольклорна практика: методичні рекомендації. Івано-Франківськ: Територія друку, 2020. 36 с.

3. Гребенюк І. В., Гребенюк О. В. Методичні вказівки до виконання навчальної (творчої) практики для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра освітньо-професійної програми «Архітектура та містобудування». Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 19 с.

4. Дипломна робота з української мови і літератури: методичні вказівки для магістрантів спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова та література. Укладач Торчинський М. М. Хмельницький : ХНУ, 2020. 68 с.

5. Допоміжні історичні дисципліни: навчально-методичний комплекс. Укладач Шевченко С. І. Кіровоград: Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка, 2014. 53 с.

6. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.

7. Меркулова О. В. Діалектологічна практика: методичні рекомендації для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра напряму підготовки – Філологія професійного спрямування – Українська мова і література. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 48 с.

8. Організаційно-виховна практика студентів у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку: методичні рекомендації студентам-практикантам. Укладач Балацінова А. Д.; загальна редакція Золотухіна С. Т. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. 50 с.

9. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: [https:// www.khnu.km.ua/root/sites/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр_Філологія_Українська_мова_та_література_2021.pdf](https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр_Філологія_Українська_мова_та_література_2021.pdf) (дата звернення: 26.05.2021).

10. Партико З. В. Основи видавничої справи: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2017. 304 с.

11. Синявська Л. І., Силка О. З. Музейна практика: навчально-методичний посібник для студентів III курсу напряму підготовки 6.020302 Історія. Черкаси: видавець ФОП Гордієнко Є. І., 2017. 96 с.

12. Торчинський М. М. Ономастична практика студентів. *Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, методика*. Хмельницький, 2017. С. 169–172.

13. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: методичний посібник. За редакцією Мачуського В. В. Київ: ТОВ Артеміда прінт, 2017. 272 с.

Інформаційні ресурси

14. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php.

15. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>.

*Торчинський М. М.,
доктор філологічних наук, професор*

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ Й ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Назва дисципліни	<i>Кваліфікаційна робота</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Третій</i>
Кредити ЄКТС	<i>15</i>
Лекції	
Практичні заняття	
Самостійна робота	<i>450</i>
Вид семестрового контролю	<i>Захист</i>

У навчальному плані й освітній програмі спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мова та література» другого (магістерського) рівня вищої освіти завершальним етапом підготовки фахівця визначено написання й захист кваліфікаційної роботи. На її виконання у третьому семестрі відводиться 15 кредитів (450 год.).

Вимоги до підготовки й захисту дипломної роботи визначені в освітній програмі: «Атестація випускників освітньо-професійної програми спеціальності Філологія. Українська мова та література здійснюється у формі публічного захисту дипломної роботи... Кваліфікаційна робота не повинна містити академічного плагіату та має бути оприлюднена на офіційному сайті (репозитарії) університету» [18, с. 10]. Зазначимо, що, починаючи із 2020 року, кваліфікаційні роботи випускників цієї спеціальності розміщуються також у модульному середовищі кафедри української філології.

Вагомість кваліфікаційної роботи як основного засобу перевірки готовності випускників до виконання своїх професійних обов'язків визначені низкою факторів.

По-перше, в освітній програмі вказано, що її метою є «підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні завдання і проблеми, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог, у діяльності, пов'язаній з аналізом, творенням і оцінюванням письмових та усних текстів різних жанрів і стилів, організацією успішної комунікації українською мовою» [18, с. 4]. Саме підготовка випускної роботи передбачає проведення ґрунтовних досліджень у сфері філології,

характеризується певною невизначеністю умов і вимог та спрямовується насамперед на аналіз письмових та усних текстів.

По-друге, як свідчить структурно-логічна схема освітньої програми [18, с. 9], вивчення усіх навчальних дисциплін у першому і другому семестрах пов'язане з підготовкою і захистом кваліфікаційної роботи, як і педагогічна практика у ЗВО та переддипломна практика, які студенти проходять у третьому семестрі (особливо це стосується переддипломної практики, що якраз орієнтована на завершення збору матеріалу для дипломної роботи і його ґрунтовного опрацювання).

По-третє, кваліфікаційна робота забезпечує реалізацію інтегральної компетентності, яка перегукується з метою освітньої програми («Здатність розв'язувати складні завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій...»); 11 з 14 загальних компетентностей (наприклад, «Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел... Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми... Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу... Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій... Здатність проведення досліджень на належному рівні... Здатність генерувати нові ідеї (креативність)»); 9 з 11 фахових (як-от: «Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки... Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів... Усвідомлення методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для досліджень та/або інноваційних розробок у галузі філології, презентації їх результатів професійній спільноті та захисту інтелектуальної власності на результати досліджень та інновацій... Здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань... Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень» [18, с. 5]).

По-четверте, кваліфікаційна робота забезпечує досягнення 20 програмних результатів навчання із 21 (таких як: «Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі... Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці... Оцінювати історичні надбання та новітні досягнення літературознавства... Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії,

принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації... Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації)... Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних... Дотримуватися правил академічної доброчесності... Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу... Планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та/або інноваційні розробки в галузі української філології» [18, с. 6]).

По-п'яте, як зазначено в анотації «Кваліфікаційна робота» в освітній програмі, студент повинен «вміло вибирати та аналізувати необхідну інформацію для наукових досліджень; укладати галузеву картотеку; формулювати науковий апарат кваліфікаційної роботи; описувати результати власного дослідження, підтверджувати їх цитатами; робити чіткі й логічні висновки; оформляти роботу відповідно до вимог; володіти сучасними технологіями виконання наукових досліджень у галузі філології, методики викладання філологічних дисциплін та перекладознавства; навичками наукового мовлення та вміннями оформляти результати власного дослідження, укладати список використаної літератури відповідно до вимог» [18, с. 24].

Зрештою, саме дипломна робота є підставою для присвоєння випускнику спеціальності «Філологія. Українська мова та література» додаткової професії «викладач української мови та літератури», оскільки в кожній випускній роботі має бути розділ, присвячений опису методики вивчення певної теми у вищій школі (саме тому наявні компетентності й програмні результати навчання, пов'язані з можливістю працевлаштування у закладах вищої освіти).

Із теорією і практикою підготовки наукової роботи студенти детально знайомляться у другому семестрі під час вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень»; вагоме значення для вироблення відповідних умінь і навичок має також написання і захист курсових робіт, причому відзначимо чітке розмежування правил обрання тем: якщо випускник готує випускню роботу лінгвістичного спрямування, то курсову роботу – літературного, і навпаки.

Можливе й самостійне опрацювання вказаних питань, оскільки підготовлено низку законодавчих актів [1; 2], а також довідників, підручників і посібників – як друкованих, так і електронних – авторами яких є викладачі

Хмельницького національного університету [5; 8; 9; 11; 20–24] та інших закладів вищої освіти [3; 4; 6; 7; 10; 12–17; 19].

Звичайно, основним є посібник «Дипломна робота з української мови і літератури: методичні вказівки для магістрантів спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова та література. Укладач Торчинський М. М. Хмельницький : ХНУ, 2020. 67 с.», в якому «озвучено особливості обрання теми дипломної роботи, складання плану та збору матеріалу, визначено права й обов'язки дипломника й керівника, накреслено шляхи апробації результатів дослідження, схарактеризовано складники випускної роботи, детально описано особливості вступу (наукового апарату), розділів, висновків, бібліографії і додатків, звернено увагу на технічні вимоги до оформлення роботи й дотримання норм культури наукового мовлення, описано процедуру допуску дипломних робіт до захисту і власне цей процес, визначено критерії оцінювання дипломних робіт. Також наведено низку додатків (зразки титульного аркуша, завдань, анотації, змісту роботи, заяви про обрання теми та клопотання від установи чи організації, зовнішньої і внутрішньої рецензій)» [6, с. 3].

Звернемо увагу на низку моментів, пов'язаних із процесом підготовки і захисту кваліфікаційної роботи.

Передусім зазначимо, що він складається із трьох етапів: першого, або підготовчого (студент обирає тему дослідження й отримує від керівника завдання), другого, або основного (випускник опрацьовує наукову літературу, збирає первинний матеріал, аналізує його, робить висновки, готує роботу до захисту) та третього, або завершального (керівник перевіряє кваліфікаційну роботу, проводиться її попередній захист та внутрішнє й зовнішнє рецензування, студент готує мультимедійну презентацію і захищає дипломну роботу, яка на засіданні екзаменаційної комісії отримує підсумкову оцінку).

Як підкреслено у вказаних вище методичних рекомендаціях, «при власне написанні дипломної роботи варто дотримуватися такої послідовності: 1) обрання теми; 2) з'ясування об'єкта і предмета дослідження; 3) визначення мети і завдань; 4) робота з науковою літературою (пошук наукових праць з теми дослідження та їх вивчення; можливе конспектування визначальних положень основних праць (варто підготувати і критичний огляд опрацьованої літератури); 5) складання попереднього плану дипломної роботи; 6) написання вступу; 7) підготовка теоретичної частини дипломної роботи (формулювання основних понять, опис історії вивчення проблеми, характеристика тих положень, на яких ґрунтується дослідження); 8) аналітична частина (збирання первинного матеріалу, яке варто починати раніше, ще після консультації з керівником; характеристика матеріалу за визначеними критеріями;

формулювання висновків і рекомендацій); 9) написання та оформлення тексту роботи, апробація результатів дослідження; 10) оформлення списку використаної літератури й додатків» [6, с. 4].

Додатковим етапом є підготовка матеріалу, пов'язаного з вивченням цієї теми в закладах вищої освіти (це стосується як подання теоретичних відомостей, так і системи вправ і завдань, причому бажано провести й педагогічний експеримент (або, принаймні, його фрагмент), суть якого буде полягати в організації навчального процесу за традиційними технологіями і паралельно – за власними, із застосуванням оновлених схем пояснення та закріплення програмового матеріалу. Контрольна перевірка знань, умінь і навичок має засвідчити ефективність експериментальної системи вивчення певної теми).

Детально розглянемо особливості обрання магістрантами тем випускних робіт (звичайно, така тематика враховує професійні інтереси майбутнього філолога-магістра, запити стейкхолдерів, напрями наукових досліджень кафедри, можливості студентів отримати первинний матеріал для аналізу, актуальність і новизну дипломної роботи).

Керівниками випускних робіт на кафедрі української філології є лише доктори і кандидати наук (доктори філософії), а це означає, що вони мають досвід виконання наукових робіт і успішного їх захисту.

Кількість запропонованих тем завжди більша, ніж кількість студентів, а тематика охоплює практично всі розділи мовознавства й літературознавства. Майже всі магістранти є членами наукових проблемних груп, де вони займалися й раніше, під час навчання в бакалавраті, тому це часто дозволяє продовжити попередні дослідження вже на якісно новому рівні.

Студент може й самостійно запропонувати тему дипломної роботи, однак вона має бути узгоджена з керівником роботи й обговорена на засіданні кафедри.

Як ми підкреслювали вище, роботодавці (освітні, наукові та інші інституції) можуть вносити пропозиції до тематики дипломних робіт, для чого на ім'я декана факультету вони подають клопотання щодо опрацювання теми, яка їх цікавить. Після захисту кваліфікаційної роботи результати дослідження можна використати в навчально-виховній чи науково-дослідній роботі цієї організації (практика останніх років свідчить, що більш ніж 80 % дипломних робіт на кафедрі виконується на замовлення зацікавлених сторін).

Щороку теми дипломних робіт і завдання до них детально обговорюються на засіданні кафедри, причому переважно у травні-червні, щоб мати змогу

презентувати їх на сайті кафедри (таким чином майбутні магістранти уже заздалегідь можуть обирати собі напрями наукових студій).

Однак безпосереднє їх затвердження відбувається у вересні на засіданні навчально-методичного семінару кафедри, де керівники ознайомлюють присутніх там студентів зі змістом дослідження з кожної теми і відповідають на запитання, якщо в магістрантів виникає потреба уточнити певні нюанси. Це можна зробити і в індивідуальному порядку після завершення семінару (найбільш часто з'ясовуються проблемні питання, що стосуються матеріалу дослідження, формулювання теми, визначення завдань тощо).

Якщо узгоджено всі питання, студент пише на ім'я декана факультету заяву з проханням дозволити виконання дипломної роботи на вказану тему під керівництвом доцента чи професора кафедри (заява візується керівником і завідувачем кафедри, потім зберігається на кафедрі в папці «Дипломні роботи», а після захисту здається в архів разом з іншими документами).

Зазначимо також, що розподіл тем дипломних робіт серед студентів та закріплення керівників затверджує своїм наказом ректор університету.

«Протягом двох наступних тижнів студент і керівник працюють над визначенням об'єкта і предмета та мети і завдань дослідження, складають орієнтовний план дипломної роботи, визначають обсяг і терміни подання для перевірки її частин та уточнюють усі інші аспекти, пов'язані з написанням і захистом роботи» [6, с. 5].

Звичайно, основна увага звертається на ті завдання, які ставляться перед дослідником (завдання обов'язково обговорюються і схвалюються на засіданні кафедри), та на план виконання дипломної роботи (складається таким чином, щоб випускна робота була завершена не пізніше ніж за десять днів до початку захисту на засіданні екзаменаційної комісії).

Особливості збирання матеріалу та його наукової інтерпретації детально описані в методичних рекомендаціях, тому лише відзначимо, що студент-дипломник повинен опрацювати як наукову літературу з теми дослідження (монографії; дисертації або автореферати дисертацій; словники та енциклопедії; статті із журналів, збірників наукових праць і матеріалів конференцій, рідше – тези виступів на конференціях), так і безпосередньо одиниці мови або літературні тексти, що аналізуватимуться в роботі (наприклад, певна лексика з довідників, словників, карт, переліків, реєстрів; тексти художніх творів; архівні матеріали; зразки живого мовлення тощо).

Більш конкретні поради стосовно роботи з літературою студенти отримують у керівника, однак варто пам'ятати й низку загальних настанов: 1) варто зробити конспекти основоположних праць (рукописні або електронні),

причому абсолютно достовірні (із вказівкою сторінок, звідки виписана цитата), щоб потім ще раз не повертатися до цієї книги; 2) відразу ж формувати «Список використаної літератури» з дотриманням нормативних вимог; 3) у процесі опрацювання наукової літератури рекомендуємо відразу ж написати параграф, присвячений опису історії вивчення цього питання; 4) пам'ятати, що на кожную працю, наявну у списку використаної літератури, має бути в тексті випускної роботи покликання: пряма або непряма цитата чи хоча б згадка про автора книги серед інших дослідників; 5) за потреби виокремити «Список використаних джерел», у якому можна подати варіанти їх скорочення, які ввести в текст дослідження; 6) згідно з кодексом академічної доброчесності, заборонено використовувати повністю або частково тексти інших авторів без покликання на них. У разі виявлення плагіату дипломна робота не буде допущена до захисту.

Осібнo розглянемо обов'язки керівника дипломної роботи і її виконавця.

«Керівник дипломної роботи визначає її генеральний напрям, видає студенту завдання на дослідження, контролює виконання календарного графіку, рекомендує необхідну літературу, довідкові матеріали та інші джерела за темою дослідження, оцінює наявність та якість фактичного матеріалу, проводить систематичні консультації, перевіряє хід виконання роботи, підписує дипломну роботу, оцінює її і готує на неї відгук.

У відгуку керівник роботи має схарактеризувати зміст дипломної роботи, ставлення студента до її виконання, навести критичні зауваження й рекомендувати обґрунтовану оцінку» [6, с. 8].

Якщо робота має міждисциплінарний характер або за інших умов випускова кафедра може призначати консультантів (навіть з інших організацій), які дають поради стосовно виконання певних параграфів чи розділів роботи, а потім перевіряють їх.

«Студент зобов'язаний своєчасно провести дослідження, описати його результати, оформити відповідно до нормативних вимог і подати на кафедру цілком готову роботу. Для цього необхідно: 1) ознайомитися з кафедральною тематикою дипломних робіт, з'явитися на навчально-методичний семінар, обрати тему і керівника (за потреби – і консультанта); 2) узгодити з керівником (за наявності – і з консультантом) план роботи, послідовність етапів її виконання, перелік літератури, яку необхідно опрацювати; 3) проаналізувати визначені раніше наукові джерела та фактичний матеріал; 4) описати результати дослідження, своєчасно подати підготовлений текст для перевірки керівнику (за наявності – і консультанту) й отримати від них відгук; 5) пройти попереднє обговорення дипломної роботи; 6) не пізніше ніж за 10 днів до

захисту подати дипломну роботу на кафедру; 7) отримати зовнішню і внутрішню рецензії на роботу; 8) переплести дипломну роботу й подати її та супровідні документи на кафедру не пізніше ніж за п'ять днів до захисту; 9) підготувати мультимедійну презентацію роботи; 10) згідно з графіком захистити дипломну роботу на засіданні екзаменаційної комісії» [6, с. 11]. Необхідно завжди пам'ятати, що якщо своєчасно не виконано дипломної роботи або не оформлено необхідних документів у передбачений календарним планом термін, то випускна робота до захисту не допускається.

Для наукової роботи вагоме місце має апробація результатів дослідження (для філологів це – насамперед участь у науково-практичних конференціях і здійснення публікацій у збірниках наукових праць), «що дозволяє молодому досліднику, по-перше, здійснити своєрідну «пробу пера», по-друге, ознайомити наукову громадськість із результатами власних наукових пошуків» [6, с. 9].

Результати дослідження (особливо якщо воно передбачає проведення педагогічного експерименту) можуть бути апробовані і в закладах освіти, а потім на навчально-методичних або міжкафедральних семінарах обговорюють ефективність запропонованих методичних рекомендацій (підтвердженням апробації є протокол такого засідання).

Структура дипломної роботи теж детально описана в методичних рекомендаціях, тому назвемо лише її складники і за потреби коротко схарактеризуємо окремі з них.

«Дипломна робота складається з таких елементів: 1) титульного аркуша; 2) завдання на дипломну роботу; 3) анотації; 4) змісту; 5) переліку умовних скорочень (за потреби); 6) вступу; 7) основної частини (двох-чотирьох розділів); 8) висновків; 9) списку використаної літератури; 10) додатків (за потреби)» [6, с. 12].

Для перших п'яти компонентів випускної роботи в посібнику подаємо зразки та коментарі до них, що дозволяє студентам успішно виконати їх оформлення.

Згідно з вимогами наукового мовлення, «... обов'язковими складниками вступу дипломної роботи є актуальність теми, об'єкт і предмет, мета і завдання, методи, наукова новизна, теоретичне і практичне значення, апробація результатів і структура. Додатково можна ввести джерельну базу, гіпотезу, методологічну основу і положення, які виносяться на захист» [6, с. 27].

Кожен складник наукового апарату теж ґрунтовно описується, також наявні приклади для кваліфікаційних робіт з української мови, літератури і методики їх навчання.

Основна частина випускної роботи зазвичай складається із двох-чотирьох розділів (оптимальна кількість – три).

Перший розділ присвячений обґрунтування теоретичних засад дослідження (з'ясовується сутність усіх понять, які розглядаються в дипломній роботі; аналізуються наявні типи класифікацій мовного або літературного матеріалу; звертається увага на критерії, на основі яких здійснюється ця систематизація; описується історія вивчення проблеми тощо). Саме тут наводиться найбільша кількість цитат, що дозволяє уявити, як певне питання розглядали вітчизняні й зарубіжні дослідники, але рекомендуємо дуже уважно ставитися як до самого цитування, так і до оформлення покликань. І обов'язково потрібно дотримуватися стандартів академічної доброчесності.

У другому (третьому, четвертому) розділах представлені результати власного дослідження (на основі відповідних засад аналізується зібраний матеріал; визначаються спільні й відмінні риси мовних або літературних явищ; робляться певні узагальнення, які порівнюються з висновками, отриманими іншими дослідниками; описується педагогічний експеримент або його фрагмент, що проводиться з метою з'ясувати особливості вивчення теми в закладах вищої освіти). Бажано всі теоретичні позиції підкріплювати ілюстративним матеріалом; робити, за можливості, кількісні підрахунки (у числах і / або відсотках); кожен структурний елемент завершувати невеликими висновками (виокремлення їх в окремий параграф у дипломних роботах практикується дуже рідко).

Натомість результати аналізу мовного або літературного матеріалу підсумовуються в окремій частині дипломної роботи – висновках, де прийнято стисло, послідовно, логічно описати, як у роботі реалізовано мету й розв'язано поставлені завдання. Зазначимо, що висновки зазвичай нумеруються, причому першим буде пункт, присвячений загальній характеристиці наукової роботи; наступні кілька пунктів повинні збігатися із завданнями дослідження; останній має вказувати на його перспективу.

«Обсяг кожного пункту висновків – від одного до кількох (двох, трьох, рідше – більше) абзаців, без ілюстративного матеріалу (тобто без прикладів) і без цитат та посилань на інших дослідників; натомість варто використати цифрові дані, які ілюструють продуктивність певних мовних, літературних або дидактичних явищ (можна у відсотках). У висновках не слід подавати нової інформації і не можна дослівно копіювати ті положення, які є в тексті дипломної роботи» [6, с. 30].

Орієнтовний обсяг вступу і висновків – 3–5 сторінок; переліку умовних скорочень – одна сторінка; також звертаємо увагу на те, що в дипломній роботі

не може один розділ мати 40 с, а інший – 10 (в такому разі перший розділ варто поділити на два, а другий – трохи збільшити). Аналогічні вимоги ставляться і до обсягів параграфів.

Завершальним компонентом основної частини кваліфікаційної роботи є список використаної літератури (його компонентом може бути список використаних джерел). «Основними є такі способи оформлення списку використаної літератури: алфавітний, систематичний, хронологічний, топографічний, за першим згадуванням роботи в тексті, групування на джерела і літературу (за розділами роботи). Для кожного з них рекомендують спочатку розміщувати закони і постанови (за їх наявності) у такій послідовності: 1) Конституція; 2) Закони; 3) Укази Президента; 4) Постанови» [6, с. 34]. Ми рекомендуємо використовувати перший, алфавітний, спосіб.

Вимоги до бібліографічних описів різновидів наукових праць (монографії, дисертації, словника, статті, електронного видання тощо) представлені в посібнику, тому акцентуємо увагу лише на кількох моментах: 1) наукова література має бути відносно новою (бажано, щоб була надрукована не пізніше 2010 року, однак це не стосується видань, визначальних для певної галузі філології, або історико-філологічних студій); 2) кількість позицій орієнтовно має збігатися з кількістю сторінок у роботі, тобто становити 70–80); 3) бажано посилатися на друковані тексти (орієнтовна вимога – не менше ніж 80–90 % книг і подібних видань), а не на Інтернет-джерела; 4) у списку використаної літератури наукові праці записуються українською, російською, польською, англійською та іншими мовами (спочатку – кирилицею, потім – латиницею), натомість у тексті дипломної роботи їхні назви подаються лише українською мовою (у крайньому разі – українською та іншою, якщо це викликано зіставним характером дослідження); 5) кожна невласна думка повинна бути підкріплена покликанням, хай навіть і на електронне джерело, проте перевантажувати текст дипломної роботи цитатами теж не варто (на одній сторінці не бажано подавати більше ніж три посилання); 6) нові правила оформлення бібліографічних описів дозволяють, наприклад, не вказувати видавництва, подавати не загальну кількість сторінок, а лише ту, звідки взято цитату, і т. д., однак таких особливостей потрібно дотримуватися в усій роботі, а не комбінувати їх.

Додатки не є обов'язковим компонентом дипломної роботи (переважно це ілюстративний матеріал, таблиці, схеми і діаграми, малюнки (рисунок), формули тощо). Їхні кількість і обсяг не обмежуються (проте додатки не можуть бути більшими від основного тексту дослідження). Їх позначають літерами (А, Б, В і т. д., крім Г, Є, З, И, І, Ї, Й, О, Ч, Ь) і розташовують

відповідно до посилання на них в тексті дипломної роботи, яке має бути обов'язковим.

Деталізуємо вимоги, які стосуються оформлення кваліфікаційної роботи.

«Дипломну друкують на стандартних листках ф. А 4 (210 × 297 мм) з одного боку через півтора інтервали (29–30 рядків на сторінці). Орієнтовні розміри полів: зліва – 30 мм, справа – 15 мм, вгорі – 25 мм, внизу – 20 мм. Абзацний відступ – 1 см, шрифт – Times New Roman, розмір кегля – 14» [6, с. 39].

Основна частина дипломної роботи (без додатків, завдань й анотації) повинна становити 70–80 сторінок.

Кожен розділ поділяється на параграфи, параграфи – на підпараграфи, у складі яких можуть бути виокремлені пункти і підпункти.

Номер сторінки проставляють арабським цифрами по центру внизу без крапки в кінці тим самим шрифтом, що й друкують текст, дотримуючись наскрізної нумерації для всього тексту дипломної роботи (разом із завданнями, анотацією, додатками). Титульний аркуш включають до загальної нумерації сторінок, але номер сторінки на ньому не проставляють.

За наявності таблиць, ілюстрацій тощо обов'язково на них мають бути посилання, а вказаний матеріал подається або в основному тексті роботи (після першої згадки на нього, а за неможливості – на наступній сторінці), або в додатках).

Мовностилістична культура наукової роботи теж вимагає дотримання низки вимог, таких як: 1) для забезпечення логічності і послідовності викладу матеріалу використовувати слова і словосполучення, які вказують на розвиток думки або її уточнення чи трансформацію, джерело інформації, схвалення або заперечення, причинно-наслідкові зв'язки, підсумок; 2) активно послуговуватися науковою термінологією, іменниками з абстрактним значенням і віддієслівними дериватами; 3) надавати перевагу аналітичним (складеним) формам ступенів порівняння якісних прикметників; 4) застосовувати мовні конструкції, що унеможливають уживання особового займенника першої особи однини **я** (для висловлення власної думки послуговуватися займенником **ми**, якого, проте, в писемному мовленні займенника краще уникати, замінюючи двоскладні речення односкладними); 5) кількісні (зокрема і дробові) числівники позначати цифрами, а порядкові – числово-буквеними комбінаціями, а якщо в реченні трапляються лише прості числівники, їх варто записувати словами; 5) активно використовувати зворотні дієслова, пасивні конструкції, форми дієслів першої або третьої особи множини теперішнього або майбутнього часу, безособові форми на -но, -то; 6) звертати

увагу на те, щоб дія, на яку вказує присудок і дієприслівник, виконувалася однією і тією ж особою або стосувалася того самого об'єкта; ненормативним також є використання дієприслівникових зворотів у безособових реченнях; 7) звертати увагу на грамотність оформлення дипломної роботи, оскільки наявність орфографічних, пунктуаційних та ортологічних помилок є підставою для зниження загальної оцінки за виконане дослідження.

Після завершення дослідження й оформлення його результатів магістранти проходять попередній захист, який зазвичай відбувається за кілька тижнів до основного захисту. «Студенти почергово (переважно за алфавітним принципом) протягом 4–5 хв. знайомлять присутніх з актуальністю теми, метою, завданнями та змістом уже написаної роботи, а потім відповідають на поставлені питання. Мультимедійну презентацію на попередній захист переважно не готують. Після завершення виступів дипломників комісія виставляє оцінки, які одразу ж повідомляють студентам. Будь-яка позитивна оцінка (вище ніж три бали) є допуском до основного захисту» [6, с. 48].

«За день до захисту на кафедру подають переплетену дипломну роботу (з анотацією, завданнями і всіма підписами на титульному аркуші) та супровідні документи: 1) направлення на захист, яке оформляють у деканаті; воно засвідчує, що студент виконав навчальний план, тобто склав усі іспити й заліки, пройшов практику, захистив курсову роботу; також у цьому документі керівник роботи пише відгук про дослідження, в якому, зокрема вказує на актуальність теми роботи, її наукову та практичну цінність, уміння студента самостійно працювати з науковою літературою та джерелами і робити науково достовірні висновки; 2) довідку про те, що дипломна робота пройшла перевірку на антиплагіат; 3) зовнішню рецензію; 4) внутрішню рецензію; 5) відношення з установи чи організації із проханням виконати дослідження з певної теми; 6) заяву про обрання теми дипломної роботи і призначення керівника (з підписами студента, керівника, завідувача кафедри та декана факультету)» [6, с. 48–49].

«На основний захист студент готує стислу доповідь із мультимедійним супроводом на 8–10 хв., протягом яких він має обґрунтувати актуальність теми та інші аспекти наукового апарату дослідження, коротко викласти зміст роботи, повідомити про зроблені висновки. Доповідь повинна бути ретельно продуманою. Рекомендовано завчасно підготувати її текст, однак бажано доповідати, не дивлячись у записи. У доповіді необхідно уникати як загальних тверджень, так і детальної характеристики мовних чи літературних явищ. Після закінчення виступу студента члени комісії та всі присутні можуть поставити йому запитання, які стосуються роботи. Відповіді повинні бути чіткими, лаконічними і вичерпними. Тоді слово має керівник, який загалом характеризує

дипломну роботу та її виконавця і пропонує ЕК свою попередню оцінку. Завершує процедуру захисту заключне слово дипломника, який може подякувати викладачам, керівнику, голові ЕК тощо, висловити свої міркування про навчання в університеті, запропонувати шляхи покращення навчально-виховного процесу на перспективу тощо. Таким чином, процедура захисту складається з таких етапів: 1) доповідь студента про зміст роботи; 2) запитання до студента та його відповіді; 3) виступ керівника; 4) заключне слово дипломника.

Результати захисту кваліфікаційних робіт оголошують того ж дня після оформлення протоколів засідання екзаменаційної комісії. У випадках, коли захист кваліфікаційної роботи визнають незадовільним, члени комісії вирішують, чи може студент подати на повторний захист ту саму роботу з доопрацюванням, чи він зобов'язаний опрацювати нову тему, визначену випусковою кафедрою. Студента, який не захистив кваліфікаційної роботи, допускають до повторного захисту не менше ніж через рік протягом трьох років; він також може здобути освітній рівень магістра за індивідуальною програмою» [6, с. 50–51].

Із метою забезпечення академічної доброчесності на кафедрі української філології розроблено чіткий алгоритм оцінювання дипломних робіт, який ґрунтується на прозорості та колегіальності процесу (студенти й викладачі знають результати рецензування, а за попередній та основний захист кожен присутній на ньому виставляє свою оцінку, а потім визначається середній бал).

Складниками підсумкової оцінки за кваліфікаційну роботу є:

1,5 бала, які виставляє керівник (якщо є, то й консультант) за зміст та оформлення дослідження (глибину опрацювання теоретичного матеріалу, аналіз та узагальнення проведеного огляду літератури, висвітлення результатів власного дослідження, обґрунтованість висновків, грамотність);

0,5 бала відповідального по кафедрі за апробацію результатів дослідження (участь у конференціях, здійснення публікацій тощо);

0,5 бала за попередній захист;

по 0,5 бала рецензентів (внутрішнього і зовнішнього);

0,5 бала голови екзаменаційної комісії після знайомлення його з роботою;

1 бал за безпосередній захист роботи (доповідь та презентацію, відповіді на запитання членів комісії та присутніх).

«Оцінка за дипломну роботу може бути знижена, якщо:

1) оформлення не відповідає нормативним вимогам; наявні друкарські огріхи (розірвані ініціали, відсутні певні виділення основних складників роботи (напівжирним шрифтом) та прикладів (курсивом) тощо); відсутні назви таблиць, графіків, діаграм; допущено помилки в оформленні бібліографії;

відсутні посилання в тексті; засвідчено невідповідність нумерації сторінок або структурних частин роботи; пропущено у змісті окремі складники тощо;

2) у змісті роботи наявні фактичні помилки у викладі теоретичних та прикладних основ роботи; невідповідні термінопозначення; надто мала кількість термінів або ж перевантаження ними; використано великі фрагменти чужих текстів без зазначення їхнього джерела; розділи не завершуються висновковими реченнями; засвідчено невідповідність назви роботи її реальному змісту; відсутні власні дослідження та інтерпретації одержаних результатів; висновки не розкривають змісту роботи, не висвітлюють рівня виконання поставлених завдань;

3) під час доповіді і захисту студент, доповідаючи і використовуючи презентацію, стовідсотково її дублює; презентація містить орфографічно-пунктуаційні та стилістичні помилки; магістрант виявляє невпевненість, не дає аргументованих відповідей на запитання» [6, с. 51–52].

Підсумовуючи опис процедури підготовки і захисту дипломної роботи, ще раз зазначимо:

студенти повинні знати загальні особливості кваліфікаційної роботи як виду наукової діяльності (зокрема як основного засобу контролю їхнього фахового рівня), розрізняти етапи написання магістерської роботи, вміти працювати з науковою літературою і фактологічним матеріалом, могли оформити результати свого дослідження відповідно до нормативних вимог і представити їх на засіданні екзаменаційної комісії;

до цієї діяльності магістранти готуються протягом усього періоду навчання в університеті, а особливо – при вивченні курсу «Методологія та організація наукових досліджень» та написанні курсових робіт;

основними формами й методами навчання є словесні (такі як консультаційні бесіди і навіть дискусії виконавця дослідження і керівника чи консультанта; вагоме значення має і робота в проблемних групах, де можна провести тренінг основного чи попереднього захисту дипломної роботи), практичні (пошукова робота, тобто збирання матеріалу для дослідження, що часто відбувається з використанням інформаційних технологій) і наочні (укладання картотеки, підбір ілюстрацій до теоретичних висновків і узагальнень, а також підготовка мультимедійної презентації на основний чи попередній захист);

складники оцінки за кваліфікаційну роботу визначено вище, однак варто звернути також увагу на можливість ознайомити наукову спільноту з результатами власного дослідження, що зазвичай практикується шляхом виступів на конференціях різного рівня, публікацій у наукових збірниках, участі в конкурсах тощо.

Сподіваємося, що параграф зокрема і колективна монографія загалом стане в нагоді студентам спеціальності «Філологія. Українська мова та література» і допоможе їм підготувати та успішно захистити дипломну роботу, отримати диплом магістра та інтегруватися в український освітній простір.

Список рекомендованої літератури

1. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 12.04.2021).

2. Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах: лист Міністерства освіти і науки України № 1/11–8681 від 15.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18> (дата звернення: 12.04.2021).

3. Безверхнюк Т. М., Руда І. В., Сенча І. А. Магістерська робота: написання, оформлення, захист: навчально-методичний посібник. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. 120 с.

4. Бібліографічне посилання: загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015. Видання офіційне. Розробники Петрова Н., Плиса Г., Жигун Т. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с.

5. Бібліографічний запис. Загальні вимоги та правила складання. СОУ 207.02:2017. Укладачі: Бойко Ю. М., Красильникова Г. В., Косянчук Т. Ф. Хмельницький: ХНУ, 2017. 37 с.

6. Дипломна робота: методичні рекомендації до виконання. Укладачі: Голіков А. П., Григорова-Беренда Л. І., Казакова Н. А., Касьян С. А., Ханова О. В. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 36 с.

7. Дипломна робота магістра: методичні рекомендації. Укладачі: Горова А. І. та ін. Донецьк: НГУ, 2014. 39 с.

8. Дипломна робота з української мови і літератури: методичні вказівки для магістрантів спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова та література. Укладач Торчинський М. М. Хмельницький: ХНУ, 2020. 67 с.

9. Кваліфікаційна робота магістра: методичні вказівки щодо її виконання для студентів спеціальності 035.03 «Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно)». Укладачі: Торчинська Н. М., Дутковська О. Б., Подлевська Н. В. Хмельницький, 2018. 37 с.

10. Комплекс методичних вказівок до виконання дипломних проектів. Укладачі: Поліщук М. М., Пасько В. П., Лісовиченко О. І., Ткач М. М., Чумаченко О. І., Стенін О. А.; під заг. ред. Ямпольського Л. С. Київ: Дорадо-Друк, 2014. 115 с.

11. Культура наукової мови: електронний навчальний посібник. Упорядник Торчинський М. М. Хмельницький: ХНУ, 2012. 264 с.
12. Мацько Л., Денискіна Г. Українська наукова мова (теорія і практика): навчальний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. 272 с.
13. Методичний посібник студентам історичного факультету з написання та оформлення курсових і дипломних робіт. Упорядники Ковальський С. В. та ін. Одеса, 2015. 56 с.
14. Методичні рекомендації до виконання дипломних робіт. Методика підготовки і порядок захисту. Укладачі: Рубан О. А., Огарь С. В., Сліпченко Г. Д., Хохлова Л. М. Харків: Вид-во НФаУ, 2013. 33 с.
15. Методичні рекомендації до виконання магістерської роботи. Укладач Круппенина Н. А. Дніпро, 2018. 25 с.
16. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації. Автори.-укладачі: Боженко О., Корян Ю., Федорець М. Київ: УБА, 2016. 117 с.
17. Ніжинська Т. Міжнародний стиль цитування APA Style. URL: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/22821> (дата звернення: 23.04.2021).
18. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: https://www.khnu.km.ua/root/siteres/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf (дата звернення: 14.05.2021).
19. Основні вимоги до написання та оформлення магістерських і курсових робіт: методичні рекомендації. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 29 с.
20. Текстові документи. Загальні вимоги СОУ 207.01:2017. Укладачі: Бойко Ю. М., Красильникова Г. В., Косянчук Т. Ф. Хмельницький: ХНУ, 2017. 45 с.
21. Українська мова та література : методичні рекомендації до виконання дипломної (магістерської) роботи для студентів спеціальності «Українська мова та література». Укладачі: Торчинська Н. М., Горячок І. В., Подлевська Н. В., Приймак І. В. Хмельницький: ХНУ, 2009. 52 с.

Інформаційні ресурси

22. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, курс «Дипломні роботи»). URL: <https://msn.khnu.km.ua>.
23. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php.
24. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>.

*Торчинський М. М.,
доктор філологічних наук, професор*

КУРСОВІ РОБОТИ МАГІСТРАНТІВ: ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ Й ЗАХИСТУ

Назва дисципліни	<i>Курсова робота</i>
Тип дисципліни	<i>Обов'язкова</i>
Семестр	<i>Другий</i>
Кредити ЄКТС	
Лекції	
Практичні заняття	
Самостійна робота	
Вид семестрового контролю	<i>Захист</i>

Курсова робота, згідно з навчальним планом спеціальності «Філологія. Українська мова та література» рівня вищої освіти «магістр», виконується у другому семестрі, причому студенти, які пишуть кваліфікаційну роботу з мовознавчих проблем, курсову роботу готують із літератури, і навпаки (тобто курсова робота виконується на вибір, але він мотивований).

Ще одна особливість – на підготовку курсової роботи не виділяються окремо кредити, оскільки цей вид навчальної діяльності є складником таких обов'язкових навчальних дисциплін, як «Проблемні питання української мови» та «Українська література і європейський контекст», які вивчаються у другому семестрі.

Зважаючи на це, спільними для навчальних курсів і курсових робіт будуть і компетентності та програмні результати навчання. Однак серед них є ті, які стосуються насамперед виконання курсових робіт. Зокрема, це такі компетентності, як «Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел. Здатність проведення досліджень на належному рівні. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). Здатність і готовність вдосконалювати і розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень. Здатність і готовність здійснювати перевірку реального дослідницького або педагогічного процесу відповідно до схвалених планів, норм і вимог, інструкцій та рішень. Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах. Здатність осмислювати літературу як полісистему, розуміти еволюційний шлях розвитку вітчизняного і світового літературознавства. Здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки. Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного /

мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів. Здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень» [14, с. 5–6], а також програмні результати навчання, такі як «Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі. Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці. Оцінювати історичні надбання та новітні досягнення літературознавства. Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації. Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації). Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних. Дотримуватися правил академічної доброчесності. Доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцем, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються. Створювати, аналізувати й редагувати тексти різних стилів та жанрів. Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу» [14, с. 6–7].

Обов'язковим складником кожної курсової роботи є розділ, в якому описуються особливості вивчення певної теми в закладах вищої освіти, тому в «Матриці відповідності програмних компетентностей компонентам освітньої програми» [14, с. 11] зафіксовано «...здатність виявляти стан і можливості поліпшення педагогічного процесу та відповідного освітнього середовища у вищих, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах», а в «Матриці забезпечення програмних результатів навчання (ПРН) відповідними компонентами освітньої програми» [14, с. 12] – такі програмні результати навчання, як «Володіти професійними якостями викладача або учителя-філолога. Аналізувати стан і можливості поліпшення педагогічного процесу та відповідного освітнього середовища у вищих, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. Володіти різноплановими методами і способами перевірки знань з української мови і літератури. Уміти розробляти систему заходів для забезпечення належного освітнього середовища, відповідно до норм безпеки життєдіяльності, ергономіки та сучасних технологій отримання знань».

Підготовка і захист курсової роботи мають низку спільних атрибутів із підготовкою і захистом кваліфікаційної роботи, тому варто використати параграф «Основні вимоги до підготовки і захисту кваліфікаційної роботи» з цієї колективної монографії.

Однак найбільш детально увесь процес описаний у посібнику «Проблемні питання української мови. Українська література і європейський контекст: методичні вказівки щодо курсової роботи для студентів спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мова та література». Укладачі: Приймак І. В., Торчинський М. М. Хмельницький : ХНУ, 2020. 42 с.», зокрема «... особливості підготовки до написання курсових робіт, пошуку матеріалу для дослідження і шляхів його аналізу, оформлення результатів і захисту наукових робіт. Також наведено додатки (зразки титульного листа, змісту, наукових апаратів курсових робіт з проблемних питань української мови та української літератури, рецензій на курсову роботу, критеріїв її оцінювання» [17, с. 3].

Рекомендуємо також законодавчі акти, які стосуються оформлення результатів наукових досліджень [1–3] та друковану й електронну літературу, підготовлену викладачами Хмельницького національного університету [5–7; 9; 10; 16–18; 20–22] та інших закладів вищої освіти [4; 8; 11–13; 15; 19].

Зважаючи на наявність методичних вказівок та інших посібників, особливості підготовки та захисту курсових робіт опишемо досить коротко, акцентуючи увагу на найбільш важливих моментах.

Процес виконання курсової роботи, як і дипломної, складається з трьох етапів: підготовчого, основного й завершального.

Підготовчий етап – це обрання студентом теми роботи й отримання від керівника завдань.

Тематику курсових робіт кафедра української філології розробляє заздалегідь (останнім часом – у травні-червні попереднього року), а обирають їх магістранти на початку вересня на засіданні навчально-методичного семінару, де керівники розповідають про зміст дослідження з кожної теми та відповідають на запитання, особливо після всіх виступів (саме тоді уточнюються тема, матеріал дослідження, завдання тощо). Узгоджені теми, прізвища виконавців та керівників фіксуються в протоколі семінару.

«Тематика курсових робіт має враховувати професійні інтереси студентів, напрями наукових досліджень кафедри, актуальність і новизну роботи ... Кожен викладач дисциплін літературо- або мовознавчого циклів пропонує декілька тем відповідно до основних напрямів індивідуальних наукових студій та переліку навчальних дисциплін, які викладають на спеціальності. Кількість тем завжди більша, ніж кількість студентів» [17, с. 3–4]. Додамо, що студент може

запропонувати свою тему дослідження, яка обговорюється на засіданні й за відсутності заперечень із боку викладачів кафедри та наявності керівника, який погоджується консультувати виконавця, включається до тематики.

«Протягом двох наступних тижнів студент і керівник працюють над визначенням об'єкта і предмета та мети і завдань дослідження, складають орієнтовний план курсової роботи, визначають обсяг і терміни подання для перевірки її частин та уточнюють усі інші аспекти, пов'язані з написанням і захистом наукової праці.

Завдання для курсового дослідження розглядають і схвалюють на засіданні випускової кафедри, яке зазвичай проводять через два тижні після обрання тем і вирішення питань, пов'язаних зі збором матеріалу та його науковим опрацюванням. Таким чином фактично закріплюють виконавців, керівників й основні напрями, які мають бути розроблені в курсових роботах» [17, с. 4].

«Зазначимо обов'язки керівника курсової роботи, який визначає її генеральний напрям, видає студенту завдання на дослідження, надає допомогу в розробці календарного графіка на весь період виконання роботи, рекомендує необхідну літературу, довідкові матеріали та інші джерела за темою дослідження, оцінює наявність та якість фактичного матеріалу, проводить систематичні консультації, перевіряє хід виконання курсової роботи, оцінює її і допомагає студенту підготувати до захисту. У разі невідповідності змісту чи оформлення роботи нормативним вимогам керівник повертає її для доопрацювання.

Студент зобов'язаний своєчасно провести дослідження, описати його результати, оформити відповідно до нормативних вимог і подати на кафедру цілком готову роботу. Для цього необхідно: 1) ознайомитися з кафедральною тематикою курсових робіт, з'явитися на навчально-методичний семінар, обрати тему і керівника; 2) узгодити з керівником план роботи, послідовність етапів її виконання, перелік літератури, яку необхідно опрацювати; 3) проаналізувати визначені раніше наукові джерела та фактичний матеріал; 4) описати результати дослідження, своєчасно подати підготовлений текст для перевірки керівнику; 5) не пізніше ніж за п'ять днів до захисту подати курсову роботу на кафедру; 6) отримати рецензію на курсову роботу; 7) згідно з графіком захистити курсову роботу на засіданні комісії» [17, с. 28–29].

Другий етап – основний, оскільки включає опрацювання наукової літератури, збирання матеріалу, його аналіз, педагогічний експеримент або його фрагмент у закладі вищої освіти, апробацію отриманих результатів, формування висновків та підготовку курсової роботи до захисту.

До наукової літератури відносимо монографії, дисертації (автореферати дисертацій), словники й енциклопедії, статті із журналів, збірників наукових праць тощо з проблем, які прямо чи опосередковано стосуються теми курсової роботи (бібліографічний перелік складається разом із керівником, уточнюється після перегляду основоположних праць, сайтів Інтернету, консультацій бібліографів тощо, причому бажано використовувати видання після 2010 року).

Під час роботи з книгами варто: звертати увагу на фундаментальні позиції (визначення основних понять, систематизацію мовних чи літературних явищ, з'ясування критеріїв їх аналізу і т. д.); робити повний конспект основних праць з усіма посиланнями; відразу ж укладати список використаної літератури; написати параграф про історію дослідження проблеми.

«Після опрацювання наукової літератури варто уточнити зміст (план) майбутньої праці, в якому визначити необхідну кількість розділів, підрозділів і параграфів та сформулювати їхні назви, які мають бути чіткими, логічними і лаконічними, для чого використовують односкладні номінативні або (рідше) двоскладні еліптичні речення. Це своєрідний ескіз структури роботи, а кінцевий варіант буде сформований після написання роботи» [17, с. 5].

Матеріалом для дослідження можуть бути різноманітні тексти (переважно – художні твори), які аналізуються з мовного або літературного погляду; зразки живого мовлення; лексикографічні й архівні матеріали; дані соціологічних опитувань; довідники, карти, реєстри тощо.

«Аналіз зібраного матеріалу передбачає його наукову інтерпретацію, і це може бути його детальний опис (із прикладами), групування за певними критеріями, з'ясування продуктивності різних типів, порівняння їх (це можна виконувати в синхронії або діахронії), зіставлення отриманих результатів із висновками інших дослідників ...

При написанні курсової роботи з літератури бібліографічні пошуки найголовніше зосереджують навколо об'єкта дослідження – художнього твору, його детального опрацювання, і зрештою, вироблення навичок наукового аналізу. Другий пласт матеріалів, на який має бути спрямована увага студентів, – це художні твори інших письменників, які за змістом, проблематикою, поетикою загалом наближені до аналізованого тексту і забезпечують можливість вивчення художнього явища в літературному контексті. Третій складник бібліографії – це літературознавчі дослідження різного типу: літературна критика, колективні та авторські історії літератур, монографії, статті, літературно-критичні нариси про письменника, його щоденники, листування тощо» [17, с. 6].

Оскільки випускники спеціальності «Філологія. Українська мова та література» отримують додаткову спеціальність «викладач української мови і літератури», наявність у курсовій роботі, як і в дипломній, розділу, присвяченого опису особливостей вивчення певної теми у вищій школі, є обов'язковою. Можна провести педагогічний експеримент, коли дві групи студентів молодших курсів навчаються за звичайною й експериментальною методиками, але для курсової роботи достатньо буде й характеристики різних способів опрацювання ними теоретичних відомостей та формування практичних умінь і навичок.

Після завершення аналізу зібраного матеріалу оформляється текст курсової роботи, складниками якої є титульний аркуш, зміст, перелік умовних скорочень (за потреби), вступ, основна частина (два-чотири розділи), висновки, список використаної літератури і додатки (за потреби).

Перші три компоненти оформляються за зразками, наведеними в методичних вказівках.

«Вступ у курсовій роботі – це фактично науковий апарат дослідження, який складається з обґрунтування актуальності теми роботи, об'єкта, предмета, джерельної бази (матеріалу) дослідження, його мети, завдань, методів, наукової новизни, теоретичного і практичного значення, апробації результатів, а також інформації про структуру роботи ... Зазначимо, що об'єкт, предмет, теоретичне значення і апробацію результатів дослідження зазначати необов'язково» [17, с. 8].

Перший розділ основної частини – це обґрунтування теоретичних засад дослідження, тобто з'ясування сутності всіх понять у синхронії або діяхронії; аналіз наявних типів класифікацій мовного або літературного матеріалу; опис критеріїв, на основі яких здійснюємо цю систематизацію; огляд історії вивчення проблеми. У другому (третьому, четвертому) розділах аналізуємо зібраний матеріал на основі певних засад, визначаємо спільні та відмінні риси мовних або літературних явищ, порівнюємо отримані результати з висновками інших дослідників, а також звертаємо увагу на особливості вивчення теми у вищій школі.

У висновках підсумовуємо результати аналізу мовного чи літературного матеріалу. Зазвичай перший пункт присвячується загальній характеристиці дослідження, наступні мають збігатися із завданнями, а останній – вказувати на перспективи подальших студій.

«Завершальний компонент основної частини курсової роботи – **список використаної літератури** (ми пропонуємо саме таку номінацію, на відміну від **списку використаних джерел**, який може бути складником списку

використаної літератури (або оформлений у переліку умовних скорочень) і вміщувати безпосередньо мовний або літературний матеріал, який аналізують, а не монографії, дисертації, статті тощо, в яких така характеристика вже є і на які в тексті курсової роботи мають бути посилання).

Список повинен містити 25–35 найменувань, розташованих за абетковим принципом, і не менше ніж 80 % із них мають бути друковані матеріали (статті, тези, монографії тощо)» [17, с. 14–15].

Ще раз підкреслимо, що на кожну працю, зазначену в списку, в тексті курсової роботи має бути покликання. Цитати подаються українською мовою, а назви праць у бібліографії – мовою оригіналу (спочатку – кирилицею, потім – латиницею). Загалом цитати наводяться в першому розділі, але не варто наводити їх більше ніж три на одну сторінку. За порушення правил академічної доброчесності, тобто наведення чужих думок без посилання на їхніх авторів, студент може бути позбавлений права захищати цю роботу.

«*Додатки* позначають літерами А, Б, В і т. д. (крім Г, Є, З, И, І, Ї, О, Ч, Ђ) і розташовують відповідно до посилання на них у тексті курсової роботи, яке повинно бути обов'язковим ...

У додатки можна виносити ілюстративний матеріал, таблиці, схеми, діаграми, малюнки (рисунок), формули тощо» [17, с. 15].

Оформляючи результати курсової роботи, маємо пам'ятати, що обсяг основної її частини – від 25 до 30 сторінок, а додатки не можуть бути більшими за неї.

«Курсову роботу друкують на стандартних листках ф. А 4 (210×297 мм) з одного боку через півтора інтервалу (29–30 рядків на сторінці). Орієнтовні розміри полів: зліва – 30 мм, справа – 15 мм, вгорі – 25 мм внизу – 20 мм. Абзацний відступ – 10 мм, шрифт – Times New Roman, розмір кегля – 14» [17, с. 15].

У посібнику зазначаються й інші нюанси, які стосуються оформлення тексту. Зокрема, вказується, що номер сторінки проставляється вгорі справа арабськими цифрами; титульний аркуш включають до загальної нумерації сторінок, але номер на ньому не проставляють. Таблиці, ілюстрації тощо теж нумерують і розташовують після першої згадки про них у роботі або в додатках. Активно використовуються терміни, абстрактна лексика та інші атрибути, характерні саме для наукового мовлення.

Третій, завершальний, етап – це подання на кафедру курсової роботи та її захист.

«Завершену курсову роботу подають на кафедру не пізніше ніж за п'ять днів до визначеної дати захисту.

Попередній графік захисту курсових робіт розробляють і затверджують на засіданні кафедри разом із тематикою, а остаточний – орієнтовно за два тижні до захисту (тоді ж визначають і рецензентів для кожної роботи) ...

На захист студент готує стисло доповідь на 4–5 хв., протягом яких він має обґрунтувати актуальність теми та інші аспекти наукового апарату дослідження, коротко викласти зміст роботи, повідомити про зроблені висновки. Зазначимо, що доповідь варто починати звертанням до членів комісії та усіх присутніх, а завершувати традиційним «Дякую за увагу!». Виступ потрібно ретельно продумати. Рекомендовано завчасно підготувати текст, однак бажано розповідати, не дивлячись у записи. У доповіді необхідно уникати як загальних тверджень, так і детальної характеристики мовних чи літературних явищ.

Для захисту студент може підготувати мультимедійний супровід, у якому стисло відбити основні положення курсової роботи (зокрема у вигляді таблиць, діаграм, схем, ілюстрацій тощо) ...

Після закінчення виступу студента члени комісії та всі присутні можуть поставити йому запитання, які стосуються роботи (за кожне запитання студент дякує). Відповіді повинні бути чіткими, лаконічними і вичерпними. Тоді слово має керівник, який загалом характеризує курсову роботу та її виконавця і пропонує комісії свою попередню оцінку ...

Результати захисту курсових робіт оголошують того ж дня після оформлення протоколів засідання комісії. У випадках, коли захист курсової роботи визнають незадовільним, члени комісії вирішують, чи може студент подати на повторний захист ту саму роботу з доопрацюванням, чи він зобов'язаний опрацювати нову тему, визначену кафедрою» [17, с. 27–28].

Дотриманню стандартів академічної доброчесності сприяє розроблення чітких критеріїв оцінювання курсових робіт. Зокрема, «при виставленні оцінки за курсову роботу беруть до уваги:

- зміст та оформлення дослідження (глибину опрацювання теоретичного матеріалу, аналіз та узагальнення проведеного огляду літератури, висвітлення результатів власного дослідження, обґрунтованість висновків, грамотність) – усього 3 бали (виставляє науковий керівник);

- апробацію результатів дослідження: участь у конференціях, олімпіадах і конкурсах або здійснення публікацій у збірниках наукових праць – додатково нараховують по 0,2 бала за (виставляє лаборант кафедри);

- оцінку рецензента – 1 бал;

- безпосередній захист роботи (доповідь та презентацію, відповіді на запитання членів комісії та присутніх) – 1 бал.

Оцінка за курсову роботу може бути знижена, якщо:

1) оформлення: не відповідає нормативним вимогам; наявні друкарські огріхи (розірвані ініціали, відсутні певні виділення основних складників роботи (напівжирним шрифтом) та прикладів (курсивом) тощо); відсутні назви таблиць, графіків, діаграм; допущено помилки в оформленні бібліографії; відсутні посилання в тексті; засвідчено невідповідність нумерації сторінок або структурних частин курсової роботи; пропущено у змісті окремі складники тощо;

2) у змісті роботи: наявні фактичні помилки у викладі теоретичних та прикладних основ роботи; невідповідні термінопозначення; надто мала кількість термінів або ж перевантаження ними; використано великі фрагменти чужих текстів без зазначення їхнього джерела; розділи не завершуються висновковими реченнями; засвідчено невідповідність назви роботи її реальному змісту; відсутні власні дослідження та інтерпретації одержаних результатів; висновки не розкривають змісту роботи, не висвітлюють рівня виконання поставлених завдань;

3) під час доповіді і захисту: студент, доповідаючи і використовуючи презентацію, стовідсотково її дублює; презентація містить орфографічно-пунктуаційні та стилістичні помилки; студент виявляє невпевненість, не дає аргументованих відповідей на запитання» [17, с. 29–30].

Оцінка, яка виставляється за захист, є середньою (додаються бали членів комісії, а сума ділиться на кількість присутніх), що теж сприяє об'єктивності оцінювання. Починаючи із 2021 року, курсові роботи магістрантів розміщуються в модульному середовищі кафедри української філології.

Надіємося, що і розділ колективної монографії, і підготовлені кафедрою методичні вказівки допоможуть досягти основної мети курсової роботи – «систематизувати, закріпити, поглибити й узагальнити знання з української мови чи літератури, отримані за певний період навчання, удосконалити творче мислення магістрантів, перевірити їхні навички збирання, аналізу й інтерпретації наукової літератури і фактичного матеріалу, виробити вміння формулювати висновки» [17, с. 3].

Список рекомендованої літератури

1. Про вищу освіту: Закон України. URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/edition01.01.2019/> (дата звернення: 21.05.2021).

2. Про затвердження Вимог до оформлення дисертації: наказ Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017. URL: zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 21.05.2021).

3.Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах: лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-8681 від 15.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18> (дата звернення: 21.05.2021).

4.Асіїв Л. Курсова робота з українського мовознавства: методичні вказівки до написання та вимоги до оформлення курсової роботи для студентів II курсу філологічного факультету спеціальностей 035 «Філологія» (спеціальність 035.01 «Українська мова та література») і 014 «Середня освіта» (спеціалізація 014.01 «Українська мова та література»). Львів, 2018. 87 с.

5.Бібліографічний запис. Загальні вимоги та правила складання. СОУ 207.02:2017. Укладачі: Бойко Ю. М., Красильникова Г. В., Косянчук Т. Ф. Хмельницький : ХНУ, 2017. 37 с.

6.Дипломна робота з української мови і літератури: методичні вказівки для магістрантів спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова та література. Укладач Торчинський М. М. Хмельницький : ХНУ, 2020. 68 с.

7.Дипломні та магістерські роботи з української мови і літератури : методичні рекомендації. Горячок І. В., Подлевська Н. В., Приймак І. В., Торчинська Н. М.; за заг. ред. Н. М. Торчинської. Хмельницький, 2009. 65 с.

8.Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015. Укладачі: Петрова Н., Плиса Г., Жигун Т. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16. с.

9.Кваліфікаційна робота магістра : методичні вказівки щодо її виконання для студентів спеціальності 035.03 «Філологія. Слов'янські мови і літератури (переклад включно)». Укладачі: Торчинська Н. М., Дутковська О. Б., Подлевська Н. В. Хмельницький: ХНУ, 2018. 37 с.

10. Культура наукової мови : електронний навчальний посібник. Хмельницький : ХНУ, 2012. 264 с.

11. Методичний посібник студентам історичного факультету з написання та оформлення курсових і дипломних робіт. Упорядники: Ковальський С. В. та ін. Одеса, 2015. 56 с.

12. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах: методичні рекомендації. Автори-укладачі: Боженко О., Корян Ю., Федорець М. Київ : УБА, 2016. 117 с.

13. Ніжинська Т. Міжнародний стиль цитування APA Style. URL: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/22821> (дата звернення: 26.05.2021).

14. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: https://www.khnu.km.ua/root/siteres/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_

факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf (дата звернення: 26.05.2021).

15. Основні вимоги до написання та оформлення магістерських і курсових робіт: методичні рекомендації. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 29 с.

16. Польська мова і література : методичні вказівки до написання курсових робіт. Укладачі: Дутковська О. Б., Подлевська Н. В., Торчинська Н. М. Хмельницький : ХНУ, 2017. 33 с.

17. Проблемні питання української мови. Українська література і європейський контекст: методичні вказівки щодо курсової роботи для студентів спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мова та література». Укладачі: Приймак І. В., Торчинський М. М. Хмельницький : ХНУ, 2020. 42 с

18. Текстові документи. Загальні вимоги СОУ 207.01:2017. Укладачі: Бойко Ю. М., Красильникова Г. В., Косянчук Т. Ф. Хмельницький : ХНУ, 2017. 45 с.

19. Як писати курсову роботу з літератури : навчальний посібник. Укладачі: Атрошенко Г. І., Акулова Н. Ю. Мелітополь : ФОП Однорог Т. В., 2019. 96 с.

Інформаційні ресурси

20. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, «Курсові роботи»). URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

21. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php.

22. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>.

РОЗДІЛ 4
ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МАГІСТРАНТАМИ
ОКРЕМИХ ВИБІРКОВИХ ДИСЦИПЛІН

*Папушина В. А.,
доктор педагогічних наук, доцент*

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ГЕРМЕНЕВТИКА» В КОНТЕКСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ФІЛОЛОГІВ

Назва дисципліни	<i>Герменевтика</i>
Тип дисципліни	<i>Вибіркова</i>
Семестр	<i>Другий</i>
Кредити ЄКТС	<i>4</i>
Лекції	<i>36</i>
Практичні заняття	<i>18</i>
Самостійна робота	<i>66</i>
Вид семестрового контролю	<i>Залік</i>

Сучасна філологічна освіта в контексті герменевтичного підходу розвивається в напрямі гуманізації на основі взаємоповаги й політкоректності. Зростає роль «Герменевтики» як дисципліни, що сприяє формуванню цілісного уявлення про способи інтерпретації художніх текстів, а також системності, аналітизму й плюралізму мислення. Серед завдань герменевтики – тлумачення текстів, відкриття в них нових смислів: у нових культурно-історичних умовах один і той самий текст може набувати інших значень, ніж ті, які були в прямому авторському задумі.

Сьогодні педагоги-практики (Н. Волошина, О. Зелена, І. Зязюн, І. Казанжи, М. Кір'ян, О. Куцевол, Н. Миропольська, Т. Мороз, О. Семенов, В. Сидоренко, І. Синиця, В. Швирка, Г. Шевченко, В. Шуляр, О. Шевнюк) важливе місце в професійній освіті студентів-філологів відводять художній літературі. Застосування герменевтичних знань, теорії інтерпретації, методології витлумачення необхідні для вироблення здатності до розуміння літературного тексту.

Дисципліна «Герменевтика» викладається для магістрантів спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мова та література» в першому семестрі і входить до циклу вибіркового дисциплін. Вивчення дисципліни передбачає розв'язання низки завдань фундаментальної підготовки майбутніх філологів, адже проблема аналізу художнього твору залишається провідною в системі

філологічної освіти і має базуватися на аксіологічному понятті: твір – не картина життя, а мистецтво, штучно створена форма, що має свої внутрішні закони. Курс містить теоретичні концепції літературної герменевтики, такі як: філософсько-системна герменевтика Ф.Шлейєрмахера, феномен розуміння та діалогічність у працях О. Потебні, філософські ідеї В. Дільтея щодо розуміння літератури як відображення розвитку певних духовних предметів, ідея інтенціональності у філософії Е. Гуссерля, мовна реальність «життєвого світу» як основа тлумачення, пояснення й розуміння у філософії М. Гайдеггера, ідеї сучасної герменевтики у працях Г.-Г. Гадамера, рецептивна естетика Р. Інгардена та літературна герменевтика Е.Хірша.

У результаті засвоєння дисципліни «Герменевтика» студенти набувають компетентностей, окреслених освітньо-професійною програмою для магістрів філології за спеціалізацією «Українська мова та література» [9]. Це, зокрема, уміння виявляти, ставити та вирішувати літературознавчі проблеми; здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки; здійснювати науковий аналіз і структурування літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; генерувати нові ідеї (креативність).

Зупинимось детальніше на основних засадах герменевтики як навчальної дисципліни, які є підґрунтям формування ключових компетентностей студентів. Починаючи із філософських праць Г.-Г. Гадамера, В. Дільтея, М. Хайдеггера, Ф. Шлейєрмахера, К. Ясперса, знаходячи продовження в працях В. Мейзерського, О. Потебні, П. Рікера, О. Юркевича та в працях С. Квіта, герменевтика (грец. *germeneutike* – тлумачити, інтерпретувати, роз'яснювати) розглядається як найдавніша й найпродуктивніша сьогодні теорія й практика літературознавства. Витримавши чимало трансформацій із моменту виникнення, вона стала найбільш застосованою серед інших підходів до вивчення літературних творів. Як філологічна наука «Герменевтика» використовує здобутки філософії, історії, психології, естетики. Предметом «Герменевтики» як універсальної наукової дисципліни є «проблеми розуміння і тлумачення різноманітних історичних, релігійних текстів, юридичних документів, творів літератури й мистецтва» [12, с. 163]. «Завдяки герменевтиці відбувається тлумачення тих смислів, які є прихованими, складними для миттєвого безпосереднього розуміння. Текст ніби промовляє до читача власною мовою, яку необхідно зрозуміти, отримує власне життя...» [14, с. 84]. Герменевтика, розкриваючи можливості інтерпретації літературних текстів (як сучасних, так і віддалених часом), тим самим сприяє розвитку творчих сил та професійних якостей студентів.

Досвід використання класичної герменевтики в осягненні смислу художнього тексту сягає античної епохи й стосується давньогрецької міфології. Назва науки походить від імені бога Гермеса, роль якого в життєдіяльності людини асоціювалася з розумінням, ідеями, творчим натхненням, вибором правильного життєвого шляху. Як свідчать історичні документи, першими герменевтами в історії людства були оракули дельфійського храму, які передбачали майбутнє і вселяли віру в тих, хто приходив до них за одкровеннями. Однією з перших наукових праць, присвячених інтерпретації та розумінню текстів, є трактат Аристотеля «Про тлумачення». Положення логічної герменевтики Аристотеля щодо інтерпретації писемних текстів та усних повідомлень були значно розширені в період Відродження, а в добу Просвітництва герменевтика перетворилася на універсальну теорію осягнення смислу літературних текстів, культурних документів, творів мистецтва. На межі XVIII–XIX ст. визначальними в осягненні смислу тексту вважались естетична довершеність думки, оригінальність мови автора, а також мова перекладу. Герменевтика як наука наприкінці XX – на початку XXI ст. має уже у своєму активі теорію загальної герменевтики (Ф. Шлейєрмахер), концепції як методології гуманітарних (В. Дільтей), онтологічних (М. Гайдеггер), філософських (Г.-Г. Гадамер) наук.

Теорія розуміння мистецтва ґрунтується на психологічній подібності людських індивідуальностей: індивідуальність інтерпретатора (читача) та індивідуальність автора не суперечать одна одній, а мислять на основі загальнолюдських цінностей. В. Дільтей нехтував різницею між інтерпретатором і творцем та шукав справжній смисл художньої творчості: «зрозуміти письменника краще, ніж він сам себе, зрозуміти мовлення так само добре, а потім іще краще, ніж його творець» [3, с. 198]. Таким чином, філософ відзначає неусвідомлену думку творця і проектує її на сучасність. Вступає в силу діалогічність літературного тексту в часі, коли функціонують дві свідомості, два суб'єкти. Зауважимо, що йдеться про підготовлену особистість до такої роботи з літературним твором.

При опануванні студентами навичками герменевтичного тлумачення текстів акцент робимо на засвоєнні основних понять і термінів дисципліни: *«розуміння», «смисл», «традиції», «інтерпретація», герменевтичне «коло», герменевтичний «трикутник», герменевтичний «квадрат», «частина й ціле», «концепт», «інтертекстуальність* тощо. *Герменевтичне коло* передбачає розуміння змісту явища й потребує аналізу його елементів і водночас осягнення сутності цілого. *Герменевтичний трикутник* – це взаємини між автором тексту, самим текстом і студентами. Герменевтичний трикутник зводимо до

герменевтичного квадрата, оскільки викладач є посередником між автором, навчальною інформацією і студентами. Серед зазначених вище герменевтичних категорій головним у роботі над літературним твором вважаємо *розуміння*. Особистісного смислу розумінню у знаковій, чуттєвій, наочній формах пізнання сутності художнього твору надає інтерпретація. Осягаючи глибинні смисли творів літератури, проектуючи їх крізь призму сучасного світобачення, майбутній філолог виробляє уміння оцінити себе, усвідомити своє призначення, сенс власного життя. На цій основі виробляються професійні риси: вивчаючи літературний твір, студенти працюють над власним самовдосконаленням. У забезпеченні процесу професійної підготовки студентів-філологів істотне значення має мовно-культурна спрямованість герменевтичного аналізу тексту на усвідомлення функціональної спільності елементів культур різних народів: спорідненість культурних традицій, діалог культур, загальнокультурна компонента в проявах *інтертекстуальності*. Застосування інтертекстуального прочитання творів літератури формує здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, розширюючи світосприйняття студентів, збагачуючи навички розуміння сучасного мистецтва літератури та «сприяє становленню особистості майбутнього філолога, збагачуючи його універсальними й національно-специфічними цінностями своєї й іншої культур; формує духовну сферу особистості, багато дає становленню її моральних і естетичних цінностей із урахуванням загальнолюдського, конкретно-історичного й національного» [8, с. 24].

Студент, що розвивається інтелектуально та естетично, не просто працює з тестом, а творить разом із автором. Цей процес М. Бахтін розглядав як «третій світ», світ спілкування, розуміння, яке потребує відповіді» [1, с. 209]. Дослідник наголошував на тому, що інтерпретація одного й того ж тексту інакша, унікальна в розумінні кожною свідомістю. У цьому він вбачав особливість методології літературознавчої рецепції: гуманітарне мислення особистості – це зустріч двох текстів – готового авторського й відтворюваного тим, хто його сприймає, таким чином читач підноситься до рівня співавтора, учасника творчого процесу, оскільки відбувається «...діалогічна зустріч двох свідомостей» [2, с. 333]. Розмірковуючи над значенням такого співавторства, О. Потебня стверджував, що читач здатен, своєю чергою, збагатити смисл твору, змінити його первісний задум через творче прочитання. Художнє багатство мови твору вчений називав «творчою силою», «стихією». У літературному тексті він виокремлював внутрішню форму – зміст, ідею, образ, і зовнішню – мову, засіб творення та формування думки, які здатні «викликати певний суб'єктивний настрій» [11, с. 137]. Діалогічне сприйняття тексту

дозволяє кожному студенту відкрити для себе його особливі смисли. Діапазон науковості таких відкриттів залежить від освіченості та життєвого досвіду учасника «діалогу» з художнім твором, тому цей процес викладач коригує й керує ним. Таким чином, інтерпретація художнього твору дає змогу студентові переосмислити реальне повсякденне життя, визначити свою позицію в ньому, оскільки він набуває досвіду, описаного в художньому тексті, над яким розмірковує, формуючи власні погляди, ставлячи й вирішуючи літературознавчі проблеми.

Коли йдеться про інтерпретацію тексту художнього твору, завжди існують певні умови – культурна й мовна компетентність автора, культурне й естетичне середовище, що сформувало читача [16]. У процесі викладання дисципліни «Герменевтика» дотримуємось цих тверджень, оскільки в центрі уваги викладача – накопичення знань студентами про етнічне, національне, загальнолюдське в літературних творах, в описах ментальних рис того чи іншого народу. Авторські етнічні коди письменників виступають джерелом удосконалення загальнокультурних і професійних компетентностей студентів, збагачуючи їх знанням етнокоцептів. Практикуємо такі методи інтерпретації авторських кодів, як вільний обмін думками, публічне обговорення, рецензування матеріалів фольклорної та діалектологічної практик. Така робота відкриває загальнокультурну цінність прочитаного, вчить відрізняти кітч від «високого мистецтва», привертає увагу до літературної критики, до продукування власних думок, чим підвищує ступінь розвитку критичного мислення, креативність студентів-філологів. Таким чином, аналізуючи текст, працюємо над його знаково-символічною системою в новому культурному й мистецькому герменевтичному контексті.

Використання різних методологій у «феноменологічних, герменевтичних, рецептивно-естетичних та постструктуралістських концепціях» дозволяє прочитувати текст як «інтерсуб'єктивно доступний інтенційний об'єкт», який Ю. Лотман назвав «правдою» у літературі» [7, с. 172]. Це, зокрема, теорія «кодів» У. Еко. Сучасні обставини життя сприяють появі великої кількості творів «масової культури», про них часто чуємо від студентів, які цікавляться книжковими новинками, читають їх і шукають шляхи фахової літературознавчої оцінки цього явища. Велику роль в їх оцінці, на погляд У. Еко, відіграє критерій здорового глузду, сам письменник намагався знайти максимум прихованого смислу в підтексті творів «для всіх». Аналізуючи авторську позицію, що міститься в тексті, мові новинок літератури, він намагався вплинути на досліджуваний феномен, не виносячи оцінок і вироків, а використовуючи гнучкий категоріальний апарат літературної критики. Вільний

публічний обмін думками з приводу тих чи інших творів мистецтва зможе переконати студентів щодо справді значущих художніх цінностей, застерегти від їх профанації. Частіше він відбувається у формі диспуту чи дискусії і закінчується спільним вирішенням поставленої проблеми – «розкодуванням» задуму автора. «Код», за У. Еко, – це правило, що окреслює стосунки між автором і читачем у межах оказіональної ситуації. Розглядаючи питання читацької компетентності майбутніх філологів під час дискусії чи диспуту, оцінюємо їх як творців власних «світів» та гіпотез. Таким чином, дисципліна «Герменевтика» дає можливість підвищувати прагнення студентів вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень.

Лінгвістичний герменевтичний аналіз тексту, на наш погляд, сприятиме вивченню студентами способів вираження та значення естетичних концептів. «Естетичний *концепт* – це результат пізнання культури, мистецтва, життя до меж людської пам'яті й проєктування їх на культурно-ціннісні норми суспільства. Це поняття про прекрасне у свідомості людини, за допомогою якого вона входить у культуру, а часом і перетворює її. Естетичний концепт – це не тільки продукт розуму, а й предмет емоцій, переживань, насолоди» [10, с. 338]. Концептуальний аналіз художнього тексту розширює інтерпретаційні компетентності студентів-філологів. «Концептом є загальний ментальний зміст, те, що називають також *сміслом*» [5, с. 21]. Така інтерпретація смислу має давню традицію, її приймали В. Гумбольдт, Г. Фреге, А. Черч, окремі представники російської філософії, зокрема І. Ільїн, М. Лосський, Г. Шпет.

Оскільки концепт – це функціонально-системне багатозначне формоутворення, що спирається на понятійний базис, закріплений у значенні знака (слова, словосполучення, фразеологізму або більш складної лексико-граматичної та семантичної структури (квазіпредметного образу) [13, с. 234], то найбільше уваги при вивченні художнього тексту приділяємо саме цим мовним одиницям. Розуміючи, що найбільш вагомим у художньому творі виявляється культурно-етнічний компонент, який визначає специфіку семантики мовних одиниць і відображає мовну картину світу та характери його носіїв, спрямовуємо практичні завдання на з'ясування ціннісного наповнення концептів.

Важливо при вивченні літературного тексту відводити місце ґрунтовному аналізу міфів, фольклорних джерел. В. Телія вважає їх знаковим відображенням культурної самосвідомості народу, «хребтом» його ментальності [15]. Твори українських письменників-класиків є невичерпною скарбницею для дослідження цих джерел. У ході їх вивчення використовуємо поняття концептосфери, уведене Д. Лихачовим (*концептосфера* – сукупність концептів,

із яких складається світорозуміння). Відштовхуючись від сукупності концептосфер, Д. Лихачов приходить до поняття концептосфери національної мови, яка тим багатша й ширша, чим «багатша вся культура нації – її література, фольклор, наука, образотворче мистецтво» [6, с. 282.]. Таким чином, культура кожного народу сприймається студентами як сукупність концептів та відносин між ними. Студент, таким чином, вдосконалює не тільки свій інтелектуальний, але й культурний рівень.

Українські вчені та педагоги-практики, зокрема Т. Андрущенко, А. Бойко, І. Зязюн, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Рудницька, О. Сухомлинська, Т. Тюльпа, Г. Шевченко, сьогодні шукають різноманітні шляхи підвищення рівня культурної грамотності молоді, відзначаючи, що найбільші труднощі полягають у засвоєнні студентами лінгвокультурологічних понять. Тому при лінгвістичному герменевтичному аналізі тексту виокремлюємо поняття «концепт», «культурно значимий концепт», «концепт культури», «ключовий культурний концепт», «лінгвокультурний концепт», «етноконцепт», «лінгвокультурема», «логоепістема», якими послуговуємося в освітньому процесі. Центром лінгвокультурологічного концепту завжди є естетична цінність, оскільки концепт слугує дослідженню культури, а в основі культури лежить саме ціннісний принцип [4, с. 75–80]. Естетичний концепт як багатопланове утворення об'єднує поняттєвий, образний та ціннісний складники: поняттєвий концепт охоплює його опис, структуру, дефініцію, порівняльні характеристики певного концепта стосовно того чи іншого ряду концептів; образний – фіксує когнітивність, що підтримує концепт у свідомості в тому чи іншому вигляді; ціннісні концепти є показниками важливості цього ментального утворення для окремої людини й для певної лінгвокультурної спільноти.

Щоб сприяти тлумаченню поняттєвих, образних та ціннісних складників концептів літературного тексту: ознаки, дефініції, характеристики, робимо наголос на лінгвокультурологічній дослідницькій роботі. Вона допомагає пізнанню студентами життя суспільства в час, відтворений письменником, його моралі, духовних, матеріальних цінностей. Студенти більше дізнаються, як живуть люди, як думають, зберігають традиції і звичаї, долучаються до духовно-моральних цінностей, чи, навпаки, заперечують їх. Успіх чи невдача здійснення лінгвістичного герменевтичного аналізу тексту, правильний вибір завдання, його формулювання, зацікавленість студента у його виконанні, його особистісна компетентність залежить від роботи викладача. Для успішного виконання таких практичних завдань визначимо фактори, що впливають на вибір викладачем лінгвокультурологічних концептів для дослідження:

- рівень знайомства студентів із текстом художнього твору та їхні навички інтерпретації;

- стереотипи стосовно тих чи інших персонажів;

- естетична цінність матеріалу, залученого для дослідження;

- вироблені навички й уміння роботи з естетичними концептами.

Таким чином, самостійна дослідницька робота студентів удосконалює навички герменевтичного аналізу шляхом розширення практичної роботи з лінгвокультурологічними поняттями.

Отже, дисципліна «Герменевтика» займає важливе місце у процесі професійної підготовки магістрів філології за спеціальністю «Українська мова і література, що окреслюються її метою, завданнями, змістовим наповненням. Її опанування сприяє розширенню загальних та спеціальних компетентностей студентів, стає основою для подальшого професійного розвитку та підвищення їх загальнокультурного рівня. На основі засвоєння студентами методів інтерпретації з використанням класичних і новочасних герменевтичних моделей дисципліна «Герменевтика» спрямована на вироблення навичок практичного застосування принципів і прийомів герменевтичної інтерпретації художніх текстів. Важливого значення при цьому набувають мовно-культурна спрямованість герменевтичного аналізу тексту; проблема інтерпретації тексту, зокрема «історичної дистанції» та «часової відстані»; лінгвістичний герменевтичний аналіз тексту.

Список рекомендованої літератури

1.Бахтин М. М. Из архивных записей к работе «Проблемы речевых жанров». *Собрание сочинений*: в 7 т. Москва: Русские словари, 1997. Т. 5.: Работы 1940- начала 1960 гг. С. 176–360.

2.Бахтин М. М. Проблемы текста *Собрание сочинений*: в 7 т. Москва: Русские словари, 1997. Т. 5:Работы 1960- начала 1970 гг. С. 361–425.

3.Дильтей В. Герменевтика и теория литературы: *Собрание сочинений*: в 6 т. Под ред. Михайлова А. В. и Плотникова Н. С. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2001. Т. 4: Герменевтика и теория литературы. 580 с.

4.Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Под ред. Стернина И. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75–80.

5.Кузнецов В. Г. Герменевтика и гуманитарное познание. Москва: Просвещение. 1991. 302 с.

6.Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность: от теории словесности к структуре текста. Антология*. Ред. Незорак В. Москва: Просвещение 1997. С. 120–282.

- 7.Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 704 с.
- 8.Мороз Т. О. Загальнокультурна компонента як засіб естетичного виховання майбутніх учителів іноземної мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2007. 222 с.
- 9.Освітньо-професійна програма «Філологія. Українська мова та література» URL: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?1=0&r=50> (дата звернення: 04.06.2021).
10. Папушина В. Лінгвокультурологічні концепти як компонент процесу формування естетичної культури студентів при вивченні постмодерністських творів. *Славістичні студії. Етнолінгвістика і міжкультурна комунікація*. 2018. № 5. С. 333–345.
11. Потебня А. А. Мысль и язык. Москва: СИНТО, 1993. 192 с.
12. Рузавин Г.И. Проблема понимания и герменевтика. Герменевтика: история и современность: критические очерки. Москва: Мысль, 1985. С. 78–193.
13. Сабадашова М. Г. Лингвокультурология в свете антропоцентрической парадигмы: типология лингвокультурных концептов. *Научные труды КГТУ*. 2017. № 2. С. 98–112.
14. Саприкіна О. Сучасна літературна герменевтика як мистецтво розуміння й інтерпретації художнього тексту. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 83–85.
15. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 286 с.
16. Eco U. The limits of interpretation. Bloomington: Indiana University Press, 1994. 29 p.

Інформаційні ресурси

17. Модульне середовище Хмельницького національного університету. URL: <https://msn.khnu.km.ua>.
18. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/p1age_lib.php.
19. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>.

*Царалунга І. Б.,
доктор філологічних наук, професор*

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ – ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО МАГІСТРА-ФІЛОЛОГА

Назва дисципліни	<i>Лінгвістика тексту</i>
Тип дисципліни	<i>Вибіркова</i>
Семестр	<i>Другий</i>
Кредити ЄКТС	<i>4</i>
Лекції	<i>36</i>
Практичні заняття	<i>18</i>
Самостійна робота	<i>66</i>
Вид семестрового контролю	<i>Залік</i>

Навчальна дисципліна «Лінгвістика тексту» є важливим і необхідним освітнім компонентом у підготовці магістрів-філологів. Предмет вивчення цього курсу – текст як складна єдність, структурно-семантичне утворення, що відрізняється від простої послідовності речень комунікативною цілісністю, смисловою завершеністю, логічністю, граматичною і семантичною залежністю між його частинами.

Знання про текст є фаховими для представників багатьох гуманітарних професій, оскільки визначають характер діяльності зі словом. Наукові знання про текст стануть основою для оволодіння організованим, професійним писемним мовленням. Ці знання, вміння і навички прищеплюються ще зі шкільної лави, але більш послідовно, системно й повно відповідні компетентності формують у закладах вищої освіти.

Компетентності. Згідно з освітньо-професійною програмою зі спеціальності 035 Філологія. Українська мова та література другого (магістерського) рівня, у процесі викладання навчальної дисципліни відбувається формування інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей:

ІК. Здатність розв’язувати складні завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

ЗК 01. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 07. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 13. Здатність і готовність удосконалювати та розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень.

ФК 01. Здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах.

ФК 04. Здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів.

ФК 06. Здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань.

ФК 08. Усвідомлення ролі експресивних, емоційних, логічних засобів мови для досягнення запланованого прагматичного результату [6, с. 5–6].

Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен виявляти текстові категорії та основні характеристики; використовувати лінгвістичну термінологію у процесі наукової роботи; аналізувати та узагальнювати мовні явища; вичленовувати абзаци в чужих та власних висловлюваннях; аналізувати види й засоби міжфразного зв'язку; продукувати власні зв'язні висловлювання різних типів і стилів; здійснювати комплексний аналіз текстів як системного цілого; виявляти художні засоби відповідного мовного рівня; застосовувати знання з лінгвоаналізу й суміжних філологічних дисциплін для виявлення в художньому тексті чинників його смислового, естетичного, виховного й емоційного впливу.

Програмні результати навчання. Відповідно до освітньо-професійної програми зі спеціальності 035 Філологія. Українська мова та література другого (магістерського) рівня, завдяки вивченню дисципліни «Лінгвістика тексту» будуть отримані такі **програмні результати навчання:**

ПРН 02. Упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

ПРН 06. Застосовувати знання про експресивні, емоційні, логічні засоби мови та техніку мовлення для досягнення запланованого прагматичного результату й організації успішної комунікації.

ПРН 07. Аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці.

ПРН 09. Характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації.

ПРН 10. Збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації).

ПРН 11. Здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних.

ПРН 14. Створювати, аналізувати і редагувати тексти різних стилів та жанрів.

ПРН 15. Обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу.

ПРН 16. Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної / недостатньої інформації та суперечливих вимог [6, с. 6–7].

Зміст навчальної дисципліни. Тематика навчальної дисципліни охоплює загальні питання лінгвістики тексту, історію становлення й розвитку цієї галузі філологічних наук, теоретико-методологічні засади лінгвістичного аналізу творів, прикладні аспекти лінгвістики текстів різних стилів і жанрів, тож виокремлено такі теми: становлення лінгвістики тексту та напрями її дослідження; текст як об'єкт лінгвістичного вивчення; характерні особливості різних типів мовлення; структура та особливості складного синтаксичного цілого; види міжфразного зв'язку; актуальне членування речення; лінгвістичний аналіз художнього тексту у світлі сучасної науки про мову; образ автора – категорія комплексного дослідження мови тексту; лінгвістичний аналіз поетичного, драматичного і прозового текстів.

Зв'язок навчального курсу з іншими дисциплінами. Комплексний аналіз тексту вимагає високого інтелекту, об'єктивізму, толерантності в доборі критеріїв і методів аналізу, у різноманітті підходів і форм аналізу, підведенні його підсумків. Навчальний курс «Лінгвістика тексту» передбачений для здобуття освіти саме другого (магістерського) рівня, оскільки опирається в основному на необхідні для всебічного дослідження тексту знання і вміння, якими студенти оволоділи в попередній період навчання. Навчальний курс пов'язаний із такими дисциплінами: «Вступ до мовознавства», «Загальне мовознавство», «Теорія літератури», «Історія української літератури», «Зарубіжна література», «Історія української мови», «Сучасна українська мова (СУМ). Лексикологія», «СУМ. Фонетика і фонологія», «СУМ. Морфологія», «СУМ. Синтаксис», «Стилістика та культура української мови», «Методика

навчання української мови», «Методика навчання української літератури». Ці дисципліни забезпечують здійснення лінгвістичного аналізу тексту не ізольовано, не як аналіз заради аналізу – вони допомагають формувати особистість філолога, його духовний та інтелектуальний рівень, естетичну культуру.

Певний зв'язок простежується з такими гуманітарними науками, як вікова психологія, психологія художньої творчості, психологія сприймання мистецтва, естетика тощо. У системі суміжних наук, що досліджують феномен художнього мовомислення, лінгвоаналіз посідає основне місце і є фундаментом літературознавчого і стилістичного вивчення, оскільки власне мова виступає першоелементом літературного твору.

Виникнення й розвиток лінгвістики тексту пов'язують із діяльністю як зарубіжних дослідників (М. Бахтіна, К. Бооста, М. Поспелова, П. Хартмана, З. Херріса та ін.), так і вітчизняних учених (С. Єрмоленко, Л. Мацько, О. Потебні, Т. Радзієвської, Ю. Шевельова та ін.).

Як наукова галузь і навчальна дисципліна «Лінгвістика тексту» будується на певних теоретико-методологічних засадах.

Основні положення лінгвістики тексту, відображені у працях І. Кочан, М. Крупи, А. Науменка та ін., охоплюють такі твердження:

1) основною одиницею мовлення, що виражає закінчене висловлювання, є не речення, а текст; текст – це вища одиниця синтаксичного рівня;

2) в основі конкретних мовленнєвих творів (текстів) лежать загальні принципи побудови текстів;

3) усебічне вивчення тексту як мовної та мовленнєвої одиниці вимагає створення особливої лінгвістичної дисципліни – лінгвістики тексту [2; 3; 5].

Сучасна лінгвістика тексту розвивається в таких напрямках: 1) вивчення тексту як системи вищого рангу, основними ознаками якої є цілісність та зв'язність; 2) побудова типології текстів; 3) вивчення одиниць, що складають текст; 4) виявлення особливих текстових категорій; 5) вивчення міжфразних зв'язків та їх відношень тощо.

Методологічні засади дослідження художнього тексту визначаються насамперед розумінням художнього тексту як результату мовленнєвої діяльності суб'єкта творчості, потенційно спрямованої на певну модель читача. Основою цього розуміння сучасна наука про психологію художньої творчості вважає теорію про мотивацію мовленнєвої діяльності людини, онтологічну єдність емоцій, думки та волі.

За спостереженнями дослідників мовної тканини художніх творів, психологія художньої творчості, свідчення самих письменників доводять: про

що не писав би письменник, він пише про себе. Отже, дійсність він пізнає, вивчає і представляє у художній словесності через призму свого Я. Один автор майже фотографує дійсність і своє Я в ній, інший, навпаки, – пильно маскує, приховує себе. Співвідношення об'єктивного та суб'єктивного у процесі пізнання й зображення дійсності письменником, мотиви відбору мовленнєвих засобів та способів зображення художньої дійсності – одна із засад об'єктивності й науковості дослідження художнього тексту.

Важлива категорія лінгвістики тексту – єдність, що виступає як синонім цілого, котре є безумовною нормою як усієї словесної творчості (корпус текстів письменника), так і окремого художнього твору. Саме розуміння єдності як гармонізованої художньої цілісності потребує зосередження уваги на внутрішній доцільності зображуваного, що виявляється на таких рівнях: зображуваної події; системи художніх та естетичних уподобань автора; мовних засобів, що реалізують авторський задум.

Мовні одиниці, потрапляючи у сферу художнього твору (ХТ), набувають особливих естетичних функцій, додаткових значень, символізуються, переосмислюються; постають іншими, ніж у мовленнєвій практиці. Це частково пояснюють тим, що вони забарвлюються у ХТ різноманітними переносно-метафоричними, стилістичними відтінками і завдяки вираженню основної ідеї твору, яку висловлює письменник, формують єдину образну систему. Проте функціонують і такі мовні факти, без пояснення яких розуміння його змісту й ідейно-тематичного спрямування неможливе. Саме тому в процесі роботи над текстом необхідний лінгвістичний аналіз. Для того, щоби вивчити ідейний зміст певного твору, його художні особливості, які відрізняють його від інших творів, для того, щоби правильно сприйняти ХТ як інформативне й образне ціле, яке дає естетичне задоволення, виховує почуття й розвиває мислення, торкається розуму й серця, треба цей твір перш за все правильно розуміти. Саме таке розуміння ХТ як тієї чи іншої інформації, вираженої певними мовними засобами, і дає нам його лінгвістичний аналіз.

Обговорюючи питання завдань лінгвоаналізу, маємо врахувати, що за своїм характером, глибиною та обсягом він може бути найрізноманітнішим, залежно від часу написання твору, його жанрово-прозопоетичної належності, індивідуальних художніх особливостей мовленнєвої практики письменника, його літературної школи і вчителів, стилістичних уподобань тощо. Об'єктом лінгвістичного аналізу художнього тексту, за визначеннями сучасних філологів, є художній текст як естетичне ціле, як закрита система складної внутрішньої організації, всі елементи якої перебувають у тісній взаємодії і підпорядковані

авторському задуму в передачі читачеві певної естетично-пізнавальної інформації.

Опрацювання актуальних теоретичних питань лінгвістики тексту, закріплення здобутих знань про текст, його ознаки, категорії текстознавства тощо, формування необхідних умінь і навичок лінгвістичного аналізу текстів різних стилів та жанрів буде ефективним завдяки застосуванню сучасних хрестоматій, методичних розробок [1; 4; 7]. Сьогодні у вітчизняному текстознавстві для лінгвоаналізу застосовують такі методи дослідження: семантико-стилістичний, порівняльний, стилістико-статистичний, метод стилістичного експерименту. Крім загальних методів, якими користуються всі підрозділи стилістики, лінгвоаналіз володіє притаманними лише йому, а саме:

1) метод «слово-образ (мікрообраз)», суть якого полягає у виявленні того комплексу мовних засобів різних рівнів з усіма стилістико-смісловими нюансами, що слугують для створення мікрообразу в системі художньо-образного мислення письменника;

2) метод комплексного аналізу художнього тексту, який забезпечує лінгвістична категорія образу автора;

3) метод повільного прочитання художнього тексту передбачає лінгвостилістичне опрацювання кожної мовної одиниці з метою обґрунтованої мотивації авторського відбору;

4) метод лінгвістичного аналізу за мовними рівнями;

5) метод комплексного дослідження позатекстових факторів мовної особистості письменника: мовне оточення, освіта, лектура тощо; застосування методу передбачає виявлення в художньому тексті тематичних і стильових домінант, образно-асоціативних полів, ключових слів та наскрізних образів;

б) метод естетичного спостереження над словом у художньому тексті;

7) контекстний та інтертекстуальний метод аналізу мовних одиниць, який дозволяє простежити функціонування наскрізних образів, мовних знаків культури в горизонтальному й вертикальному контекстах української та світової словесності тощо.

Природно, що феномен неповторності тексту диктує відбір методів дослідження, їх сполучуваність та введення нових.

Форми (методи) навчання: словесні (розповідь, бесіда, пояснення з елементами проблемності), практичні (практичні заняття з використанням інформаційних технологій); наочні (ілюстрування навчального матеріалу, показ слайдів тощо).

Для студентів спеціальності «Філологія. Українська мова і література» «розроблено і видано друком практикум «Лінгвістика тексту» [7], у якому за

змістом та структурою виокремлено навчальні модулі: Модуль I. *Текст як мовна одиниця*; Модуль II. *Засоби зв'язку компонентів тексту*; Модуль III. *Лінгвістичний аналіз художнього тексту*. У їхньому складі визначено теми, розроблені з урахуванням структури процесу засвоєння знань, вмінь, навичок: сприйняття, осмислення, закріплення, узагальнення, систематизація тощо.

Описові, зіставлювальні й порівняльні вправи збірника охоплюють основні питання «Лінгвістики тексту». Вони зорієнтовані на глибоке оволодіння мовним матеріалом, на формування умінь та навичок студентів із певної теми. Практичні завдання ґрунтуються на матеріалі поетичних, прозових, драматичних творів вітчизняних письменників; також у практикумі використано тексти наукового, публіцистичного та інших функціональних стилів української мови. У розділі «Текст як мовна одиниця» містяться вправи, спрямовані на вивчення тексту як мовного об'єкта, його основні ознаки і категорії, структурування текстів і їхню специфіку у зв'язку з функціональними стилями української мови. Вправи з розділу «Засоби зв'язку компонентів тексту» присвячені аналізу складного синтаксичного цілого у структурі тексту, вивченню засобів і видів міжфразного зв'язку, актуальному членуванню речень у тексті, а також комплексній характеристиці мікротексту як єдиного цілого. У розділі «Лінгвістичний аналіз художнього тексту» дібрано вправи для лінгвістичного аналізу поетичних, прозових, драматичних творів. Вправи укладено з урахуванням набутих студентами знань з тих курсів, що передують вивченню лінгвістики тексту. На початку кожної теми подано контрольні запитання і завдання для перевірки засвоєння теоретичного матеріалу. Наприкінці збірника вміщено питання для самопідготовки з курсу «Лінгвістика тексту». Список рекомендованої літератури відображає основні й додаткові теоретичні, навчально-методичні, лексикографічні праці для вивчення курсу.

Навчальна дисципліна «Лінгвістика тексту» у складі електронних конспектів лекцій, планів практичних занять, інших дидактичних матеріалів представлена в Модульному середовищі для навчання Хмельницького національного університету; окрім того, важливі для вивчення «Лінгвістики тексту» наукові праці, науково-методичні розробки містить репозитарій та інші ресурси Наукової бібліотеки Хмельницького національного університету [8; 10], навчальні плани, проєкти освітніх програм тощо подано на сайті кафедри української філології Хмельницького національного університету [9].

Форми оцінювання результатів навчання: усне опитування, тестування, письмове опитування, самостійна робота, індивідуальні домашні завдання, контрольна робота. Усне опитування студентів відбувається на практичних заняттях за змістом теоретичного матеріалу, що розглядається на лекціях, та

матеріалом, що опрацьовується студентами самостійно; тестовий контроль проводиться на практичних заняттях для визначення рівня оволодіння теоретичним матеріалом, практичними вміннями та навичками; письмове опитування студентів відбувається на практичних заняттях за змістом теоретичного матеріалу, що розглядається на лекціях, та матеріалом, який студенти опрацьовують самостійно; домашнє завдання передбачає виконання письмових і усних домашніх завдань, спрямованих на перевірку вмінь і навичок студентів, на визначення рівня оволодіння теоретичним матеріалом; контрольна робота містить письмові завдання, скеровані на перевірку вмінь і навичок студентів, на визначення рівня оволодіння теоретичним матеріалом.

Отже, навчальна дисципліна «Лінгвістика тексту» зміцнить і розширить знання майбутніх магістрів-філологів про текст як структурно-семантичне ціле, про його складники та ознаки; навчить їх правильно виокремлювати абзаци, тематично закінчені відрізки; виробить уміння аналізувати види й засоби міжфразного зв'язку, продукувати та удосконалювати тексти, а отже – сформує у філологів, майбутніх педагогів уміння аналізувати тексти, враховуючи мовні й позамовні фактори у їхній структурі, можливості емоційно-естетичного впливу на читача, навчить виявляти на основі комплексного лінгвістичного аналізу систему естетичних співфункцій усіх мовних одиниць і їхніх категорій.

Список рекомендованої літератури

1. Дуденко О. В. Текстознавство: навчально-методичний посібник для студентів факультету української філології. Умань, 2007. 72 с.
2. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту. Київ, 2008. 423 с.
3. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль, 2010. 405 с.
4. Лінгвістика тексту: хрестоматія. Упорядники Загнітко А., Монастирецька Г. Донецьк, 2009. 164 с.
5. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (Основи лінгвопоетики). Вінниця, 2005. 416 с.
6. Освітньо-професійна програма «Філологія. Українська мова та література» другого (магістерського) рівня. Хмельницький: ХНУ, 2021. URL: https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf
7. Царалунга І. Б. Лінгвістика тексту. Практикум. Хмельницький, 2019. 48 с.

Інформаційні ресурси

8. Електронна бібліотека Хмельницького національного університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php

9. Кафедра української філології ХНУ.
URL: <https://ukr.khnu.km.ua/page2.aspx>

10. Царалунга І. Б. Лінгвістика тексту. *Модульне середовище для навчання*;
Хмельницький національний університет. URL: <https://msn.khnu.km.ua>

*Гавриш М. М.,
кандидат філологічних наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ В НАУКОВІЙ РОБОТІ МАГІСТРАНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

<i>Назва дисципліни</i>	<i>Психолінгвістика</i>
<i>Тип дисципліни</i>	<i>Вибіркова</i>
<i>Семестр</i>	<i>Другий</i>
<i>Кредити ЄКТС</i>	<i>4</i>
<i>Лекції</i>	<i>18 год.</i>
<i>Практичні заняття</i>	<i>36 год.</i>
<i>Самостійна робота</i>	<i>66 год.</i>
<i>Вид семестрового контролю</i>	<i>Залік</i>

Навчальна дисципліна «Психолінгвістика» охоплює коло питань, пов'язаних із вивченням мови в психологічному аспекті. Послідовно розкриваються етапи становлення психолінгвістики, основні проблеми психолінгвістичної теорії: історія зародження та розвитку психолінгвістики; мовні явища в контексті психолінгвістичного аналізу; мовна здібність; мовленнєва діяльність; моделі мовленнєвої діяльності, експериментальна психолінгвістика, філогенез мовлення; види знань та особливості їхнього функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини; розвиток мовлення в онтогенезі; мовленнєва діяльність у соціокультурному мовному контексті.

Курс «Психолінгвістика» важливий для формування в майбутнього філолога загального уявлення про особливості функціонування мови, мислення та мовлення, що також дозволить сформувати на цій основі навички використання доцільної й ефективної педагогічної комунікації та міжособистісної взаємодії у професійній діяльності.

Мета дисципліни – розкрити психічні процеси, які лежать в основі утворення і сприйняття мови; зрозуміти, як здійснюється вплив на свідомість людини за допомогою мови, чому мова є могутнім засобом управління мовною й немовною поведінкою людини; вивчити особливості розвитку мови та мовлення в онтогенезі.

Завдання вивчення курсу «Психолінгвістика» відповідає меті освітньої програми «Філологія. Українська мова та література» – «підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні завдання і проблеми, що передбачає проведення досліджень та/ або здійснення інновацій...» [12, с. 4]. Також формулюється й

інтегральна компетентність – «здатність розв'язувати складні завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» [12, с. 5], яка передбачає реалізацію низки загальних та фахових компетенцій.

Виокремлюємо такі загальні компетенції [12, с. 5–6], які формуються комплексно (в дужках називаємо відповідні теми або підтеми):

1) здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово («Психофізіологічні основи мовленнєвої діяльності»);

2) здатність до пошуку, опрацювання й аналізу інформації з різних джерел («Психолінгвістичні методи дослідження писемних текстів», «Психолінгвістична діагностика усного мовлення»);

3) уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми («Психолінгвістичні аспекти сприйняття мовлення», «Формування мовленнєвої діяльності в онтогенезі»);

4) здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу («Методи психолінгвістичних досліджень. Експериментальні методи у психолінгвістиці»);

5) здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань / видів діяльності) («Психофізіологічні основи мовленнєвої діяльності. Основи нейропсихолінгвістики і патопсихолінгвістики»);

6) здатність генерувати нові ідеї (креативність) («Психолінгвістичний аналіз мовлення»);

7) здатність і готовність вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень, компетентність, яка безпосередньо орієнтована на кінцеву мету – підготовку висококваліфікованого фахівця-філолога («Формування мовленнєвої діяльності в онтогенезі», «Мова і пізнання. Категоризація і концептуалізація дійсності»).

Навчальна дисципліна «Психолінгвістика» має чітку орієнтацію на формування фахових компетентностей, серед яких виокремлюємо:

1) здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах, яка формується під час вивчення тем «Період змін у проблематиці психолінгвістики (80-ті роки ХХ ст. – донині)», «Моделі і теорії породження мовлення».

2) здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки підкреслюється як під час написання наукових

праць, так і при вивченні тем «Історія становлення психолінгвістики», «Формування психолінгвістики як науки (50–70-ті рр. ХХ ст.)»;

3) здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу та здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань формуються у процесі виконання наукового дослідження й вивчення методів наукового пізнання («Методи психолінгвістичних досліджень. Експериментальні методи у психолінгвістиці»);

4) здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань («Формування мовленнєвої діяльності в онтогенезі»);

5) здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень формується упродовж вивчення усіх тем дисципліни;

6) усвідомлення ролі експресивних, емоційних, логічних засобів мови для досягнення запланованого прагматичного результату («Психолінгвістична діагностика усного мовлення», «Психолінгвістичні методи дослідження писемних текстів»).

Програмні результати навчання [12, с. 6–7] досягаються при вивченні усіх лекційних тем: «Психолінгвістика як наука», «Історія становлення психолінгвістики: період наукових контактів психології та лінгвістики (поч. ХІХ – серед. ХХ ст.)», «Методи психолінгвістичних досліджень», «Психолінгвістичний аналіз мовлення. Моделі і теорії породження мовлення», «Психолінгвістичні аспекти сприйняття мовлення», «Формування мовленнєвої діяльності в онтогенезі», «Психофізіологічні основи мовленнєвої діяльності. Основи нейропсихолінгвістики і патопсихолінгвістики», «Психолінгвістичні методи дослідження писемних текстів», «Психолінгвістична діагностика усного мовлення». Серед них:

1) упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

2) обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу;

3) використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної / недостатньої інформації та суперечливих вимог;

4) здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних;

5) збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації);

6) планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та/або інноваційні розробки в галузі української філології;

7) застосовувати знання про експресивні, емоційні, логічні засоби мови та техніку мовлення для досягнення запланованого прагматичного результату й організації успішної комунікації;

8) оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування;

9) аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці;

10) характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації;

11) доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцем, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.

Вибираючи вказані компетенції і програмні результати навчання, ми орієнтуємося як на дисципліни, що вивчають здобувачі вищої освіти за освітнім рівнем «бакалавр» (це насамперед «Вступ до мовознавства» (1 семестр), «Теорія і практика філологічних досліджень» (6 семестр), «Основи комунікативної лінгвістики», «Мовні девіації» (8 семестр), а також курси сучасної української літературної мови (2–8 семестри)). Що стосується кореквізитів, то зв'язок «Психолінгвістики» простежується насамперед із дисциплінами «Загальне мовознавство», «Основи етно- та соціолінгвістики», «Методологія та організація наукових досліджень», «Проблемні питання української мови» тощо та підготовкою і захистом кваліфікаційної роботи. В описі цієї дисципліни зазначається, що студент, який успішно завершив її вивчення, повинен **«описувати та пояснювати** особливості функціонування мови і мовлення як психічних феноменів із урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників соціально-культурної діяльності особистості; когнітивно **обробляти** інформацію, що надходить з органів чуття, яка відбувається на

основі сформованих у індивіда ментальних репрезентацій; *володіти* знаннями про мовленнєву діяльність людей у психологічних та лінгвістичних аспектах, навичками експериментального дослідження психічної діяльності суб'єкта в засвоєнні та використанні мови як організованої та автономної системи». Презентації та самостійні дослідницькі проекти студентів спрямовані на формування навичок роботи з емпіричним психолінгвістичним матеріалом, на вміння пов'язати їх із набутими теоретичними знаннями

Курс «Психолінгвістика» поділений на три модулі: Модуль I. «Методологічні основи психолінгвістики. Психологічний аспект одиниць мови» (3 лекції та 6 практичних занять), Модуль II. «Психолінгвістичний аналіз мовлення» (4 лекції та 8 практичних занять) та Модуль III. «Прикладні аспекти психолінгвістики» (2 лекції та 4 практичні заняття).

Перший змістовий модуль «Методологічні основи психолінгвістики. Психологічний аспект одиниць мови» – це лекції «Психолінгвістика як наука», «Історія становлення психолінгвістики: період наукових контактів психології та лінгвістики (поч. XIX – серед. XX ст.)», «Методи психолінгвістичних досліджень» та практичні заняття «Психолінгвістика як наука», «Мовленнєва діяльність як специфічний вид діяльності людини», «Історія становлення психолінгвістики», «Формування психолінгвістики як науки», «Методи психолінгвістичних досліджень. Експериментальні методи у психолінгвістиці», «Дискурс-аналіз у психолінгвістиці».

Другий змістовий модуль «Психолінгвістичний аналіз мовлення» складається з лекцій «Психолінгвістичний аналіз мовлення. Моделі і теорії породження мовлення», «Психолінгвістичні аспекти сприйняття мовлення», «Формування мовленнєвої діяльності в онтогенезі», «Психофізіологічні основи мовленнєвої діяльності. Основи нейропсихолінгвістики і патопсихолінгвістики» та практичних занять «Психолінгвістичні моделі породження мовлення», «Психолінгвістичні теорії породження мовлення», «Сприйняття і розуміння мовлення», «Психолінгвістичні проблеми сприйняття та оцінювання тексту», «Формування мовленнєвої діяльності в онтогенезі», «Загальні психолінгвістичні закономірності засвоєння мови дітьми», «Нейропсихолінгвістика як розділ психолінгвістики. Поняття про афазіологію», «Система мозкових порушень мовлення. Дефекти мовлення».

Третій змістовий модуль «Прикладні аспекти психолінгвістики» містить лекції «Психолінгвістичний аналіз мовлення», «Етнопсихолінгвістика. Національно-культурні особливості мовленнєвої поведінки» та практичні заняття «Психолінгвістична діагностика усного мовлення», «Психолінгвістична діагностика писемного мовлення», «Загальні особливості

етнопсихолінгвістики», «Національно-культурні особливості мовленнєвої поведінки».

Основне тематичне спрямування модулів – розкриття етапів становлення психолінгвістики й основних проблеми психолінгвістичної теорії: історія зародження та розвитку психолінгвістики; мовні явища в контексті психолінгвістичного аналізу; мовна здібність; мовленнєва діяльність; моделі мовленнєвої діяльності. експериментальна психолінгвістика; філогенез мовлення; види знань та особливості їхнього функціонування в мовленні, мисленні та життєдіяльності людини; розвиток мовлення в онтогенезі; мовленнєва діяльність у соціокультурному мовному контексті.

У процесі навчання використовуються словесні, практичні та наочні методи (форми). Серед словесних – розповідь (наприклад, «Історія становлення психолінгвістики: період наукових контактів психології та лінгвістики (поч. ХІХ – серед. ХХ ст.)»), бесіда (на зразок: «Психолінгвістичні аспекти сприйняття мовлення», «Психолінгвістичні проблеми сприйняття та оцінювання тексту»), пояснення з елементами проблемності (наприклад, «Психофізіологічні основи мовленнєвої діяльності. Основи нейропсихолінгвістики і патопсихолінгвістики», «Методи психолінгвістичних досліджень. Експериментальні методи у психолінгвістиці»).

Під час проведення практичних занять перевага надається індивідуальним навчально-дослідним завданням: анкетуванню реципієнтів, інтерв'юванню, аналізу письмових та усних джерел, розробці та проведенню асоціативних експериментів. Виконання індивідуального завдання формує й закріплює важливі для майбутньої професійної діяльності знання та навички.

До усіх лекцій і практичних занять підготовлений мультимедійний супровід.

Оцінювання результатів навчання здійснюється комплексно: це й тести, укладені до трьох змістових модулів, і самостійні роботи (наприклад, зробити психолінгвістичний аналіз запропонованих фрагментів текстів), й індивідуальні домашні завдання (підготувати різножанрову бібліографію або термінологічний словничок із вказаної теми дослідження, розробити та провести вільний асоціативний експеримент). Усне опитування здійснюється за питаннями, наявними в текстах усіх лекцій і практичних занять, а письмове – проводиться з найбільш важливих питань як підсумкове наприкінці змістових модулів; контрольна робота передбачає виконання практичних завдань та письмові відповіді на теоретичні питання.

Одним із найбільш поширених методів психолінгвістики, який використовується в науковій роботі магістрантів-філологів, є асоціативний експеримент. Асоціація – це зв'язок між певними об'єктами або явищами,

заснований на особистісному, суб'єктивному досвіді. Суть асоціативного експерименту полягає в тому, що піддослідному пропонується певне слово, на яке треба відповісти будь-яким іншим словом, без тривалого міркування.

Існує кілька видів асоціативного експерименту:

1) вільний. Досліджуваним не ставиться жодних обмежень на реакції. Під час проведення вільного експерименту опитуваному пропонується ізольоване слово із завданням реагувати на нього першим словом, що з'являється в голові з отриманим вихідним словом. Вільний асоціативний експеримент виявляється досить простим і водночас ефективним засобом досліджень у лінгвістиці. Він дає «живий» матеріал для побудови асоціативних полів певних понять, реконструкції фрагментів мовної та концептуальної картин світу;

2) спрямований. Експериментатор певним чином обмежує вибір асоціації, задаючи певні завдання (наприклад, відповідати лише прикметниками чи іменниками);

3) ланцюговий. Досліджуваним пропонують реагувати на стимул кількома асоціаціями (наприклад, дати за 20 секунд 10 реакцій).

Асоціативні відповіді поділяються на дві групи: 1) синтагматичні асоціації (зовнішні); 2) парадигматичні асоціації (внутрішні).

Синтагматичними асоціаціями називаються реакції (асоціації), граматичний клас яких відрізняється від граматичного класу слова-стимулу (*небо – блакитне, машина – їде, дерево – зелене*).

Парадигматичні асоціації – це слова-реакції того ж граматичного класу, що й слова-стимули (*батько – мати, кішка – мишка*).

Виділяють також родо-видові асоціації (*собака – тварина, стіл – меблі*); асоціації за фонетичною схожістю (*мишка – книжка*); асоціації-«кліше» (штамповані) (*майстер – Маргарита, майстер – золоті руки, площа – Незалежності – площа Небесної Сотні*).

Метод асоціативного експерименту є одним із найбільш адекватних способів оцінки семантичних полів. На думку багатьох науковців, людина (дитина) в мовленнєвій діяльності оперує не просто словами, а семантичними полями, й саме з них вона відбирає потрібне слово, щоб точно виразити власну думку. Метод асоціацій дає змогу визначити активний словник людини, а також особливості розуміння людьми значення й смислу слова. Отримані результати асоціативного експерименту відображають динамічні особливості мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини, пов'язані зі збудженням чи гальмуванням нервових процесів. Так, наприклад, було досліджено, що час асоціативних словесних зв'язків змінюється у процесі розвитку дитини.

За результатами асоціативного експерименту будується таблиця частотного розподілу слів-реакцій на кожне слово-стимул. Це дає змогу розробляти словники асоціативних норм. Наприклад, асоціативні словники дітей різного віку наочно демонструють, як змінюється тип асоціацій та збільшується їхнє різноманіття. Відомо, зокрема, що в дошкільному віці в дітей домінують синтагматичні асоціації. З віком збільшується число парадигматичних асоціацій. Слід зазначити, що асоціативний зв'язок у відповіді не випадковий, а залежить від життєвої ситуації (*друг – Андрійко*). Безсумнівний і вплив рівня освіти людини на її лексичний запас. Так, асоціативні експерименти довели, що люди з вищою технічною освітою частіше дають парадигматичні асоціації, а з гуманітарною – синтагматичні. На характер асоціацій впливають вік, географічні умови, професія людини, культурно-історичні традиції народу тощо.

Вільний асоціативний експеримент може проводитись як у груповій, так і в індивідуальній формах. Кожна з них має свої переваги: індивідуальна дає можливість фіксувати час реагування та позбавляє впливу інших осіб на відповіді інформанта. Групова форма проведення експерименту економить час дослідника.

Підручників і посібників із «Психолінгвістики», підготовлених після 2010 року, незначна кількість: «Основи психолінгвістики: навчальний посібник» (Куранова С. І., 2012 р. [9]); «Психолінгвістика: навчально-методичний посібник» (Берегова М. І., Савінова Н. В., 2020 р. [3]); «Методичні рекомендації до курсу «Психолінгвістика» (Марчук К. А., 2018 р. [11]); «Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник» (Манакін В. М., 2012 р. [10]); «Психолінгвістика: навчально-методичний посібник» (Гричук О. В., Чернякова О. В., 2018 р. [13]), «Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз: навчальний посібник» (Холод О., 2010 р. [134]). Видання 1990–2000-их років заповнюють потребу в навчально-методичній літературі [1; 2; 4-8].

Також у процесі навчання активно використовуються модульне середовище Хмельницького національного університету [15], електронна бібліотека університету [16] і репозитарій ХНУ [17].

«Психолінгвістика» – це сучасна, актуальна наукова й навчальна дисципліна, метою якої є вивчення закономірностей мовленнєвої діяльності та мовної здатності людини у психологічному та лінгвістичному аспектах із залученням експериментального дослідження психологічної діяльності суб'єкта щодо засвоєння та використання мовної системи.

Як філологічна наука психолінгвістика взаємодіє з такими дисциплінами навчального плану, як загальне мовознавство, зіставне мовознавство,

комунікативна лінгвістика. Як гуманітарна наука психолінгвістика знаходиться в тісному зв'язку з такими дисциплінами навчального плану, як теорія літератури, філософія, логіка, загальна теорія комунікації, психологія, загальна теорія культури, етнологія, риторика, герменевтика тощо. Студенти опановують методики психолінгвістичних досліджень, розвивають практичні навички психолінгвістичної експертизи, виконують творчі завдання, спрямовані на ефективне формування знань про процеси породження та сприйняття мовлення, вияви норми та патології мовлення, принципи нейролінгвістичного програмування

Список рекомендованої літератури

1. Бабич Н. Д. Лінгвопсихологічні основи навчання і вивчення мови. Чернівці: Рута, 2000. 174 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Берегова М. І., Савінова Н. В. Психолінгвістика: навчально-методичний посібник. Миколаїв: видавець Торубара В. В., 2020. 92 с.
4. Загнітко А., Михальченко М. Основи психолінгвістики: науково-навчальне видання. Донецьк: ДонДУ, 2008. 233 с.
5. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики. Острог: Нац. ун-т «Острозька академія», 2002. 168 с.
6. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Психолінгвістична діагностика. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
7. Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. Психологія мовлення і психолінгвістика: навчальний посібник. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325 с.
8. Коломійцева О. А. Навчальний посібник до спецкурсу «Психолінгвістика». Київ: Київський держ. лінгв. ун-т, 1999. 131 с.
9. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 208 с.
10. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
11. Методичні рекомендації до курсу «Психолінгвістика». Укладач Марчук К. А. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 39 с.
12. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: https://www.khnu.km.ua/root/siteres/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf (дата звернення: 14.05.2021).

13. Психолінгвістика: навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 053 Психологія. Укладачі Грицук О. В., Чернякова О. В. Слов'янськ: ДДПУ, 2018. 184 с.

14. Холод О. Соціальні комунікації: соціо- і психолінгвістичний аналіз: навчальний посібник. Київ: Київський міжнародний університет; Українська асоціація психолінгвістів, 2010. 350 с.

Інформаційні ресурси

15. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, курс «Психолінгвістика»). URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

16. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php.

17. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>

*Гавриш М. М.,
кандидат філологічних наук, доцент*

ВИВЧЕННЯ ЕТНО- ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Назва дисципліни	<i>Основи етно- та соціолінгвістики</i>
Тип дисципліни	<i>Вибіркова</i>
Семестр	<i>Перший</i>
Кредити ЄКТС	<i>4</i>
Лекції	<i>34 год.</i>
Практичні заняття	<i>17 год.</i>
Самостійна робота	<i>69 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Залік</i>

У сучасному світі, коли народи намагаються визначити власне обличчя, глибше пізнати національний характер, менталітет, культуру, мову, яка фіксує дух народу, широкі перспективи отримують етнолінгвістика та соціолінгвістика – маргінальні галузі мовознавства, спрямовані на вивчення віддзеркалення в мові й мовленнєвій діяльності етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної та духовної культури народу та вивчення закономірностей взаємодії мов у різних соціальних умовах.

Для студентів українського відділення курс «Основи етно- та соціолінгвістики» необхідний з огляду на цілісну інтерпретацію умов розвитку й функціонального навантаження української літературної мови і дає змогу по-іншому подивитися на словник та граматику, по-новому зрозуміти значення й місце всіх складників мовної системи будь-якого народу. Курс є завершальним етапом вивчення мовних дисциплін, на якому студент отримує знання про глибинні зв'язки мови, культури й суспільства, функціональну потужність мови, силу її життєздатності у просторі й часі.

Мета дисципліни – ознайомити студентів з проблемами етно- та соціолінгвістики, теоретичним апаратом, методами та методиками, які скеровані на отримання теоретичних та практичних результатів; сприяти поглибленому розумінню мови як соціальної сутності (з позицій макросоціолінгвістики) та мови як матеріального феномена, тобто мовлення (з позиції мікросоціолінгвістики); показати, яким чином досвід минулих поколінь відбивається в мові, яким є вплив рідної мови на спосіб мислення людини, як закріплюються в мові закодовані в ній протягом століть моделі, схеми мислення

мовної спільноти; сформувати етно- та соціолінгводидактичну культуру майбутніх філологів.

Завдання вивчення курсу «Основи етно- та соціолінгвістики» відповідає меті освітньої програми «Філологія. Українська мова та література» – «підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні завдання і проблеми, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій...» [13, с. 4]. Аналогічно формулюється й інтегральна компетентність – «здатність розв'язувати складні завдання та практичні проблеми в галузі лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог» [13, с. 5], яка передбачає реалізацію низки загальних та фахових компетенцій.

Серед загальних компетенцій [13, с. 5–6], які формуються комплексно, виокремлюємо такі:

1) здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово (це насамперед ознайомлення з особливостями соціальної диференціації мови «Вплив соціальних параметрів на комунікацію. Соціальні діалекти. Стратифікаційна та ситуативна варіативність мовлення»);

2) здатність до пошуку, опрацювання й аналізу інформації з різних джерел (як і вироблення навичок використання інформаційних та комунікаційних технологій), оскільки студентам постійно потрібно готуватися до практичних та семінарських занять, виконувати індивідуальні завдання пошукового характеру, писати наукові статті, курсову і кваліфікаційну роботу;

3) уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми;

4) здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

5) здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів діяльності);

6) здатність генерувати нові ідеї (креативність);

7) здатність і готовність удосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень, компетентність, яка безпосередньо орієнтована на кінцеву мету – підготовку висококваліфікованого фахівця-філолога.

Навчальна дисципліна «Основи етно- та соціолінгвістики» має чітку орієнтацію на формування фахових компетентностей, серед яких виокремлюємо:

1) здатність вільно орієнтуватися в різних лінгвістичних напрямках і школах, яка формується під час вивчення тем «Статус етнолінгвістики серед інших історико-лінгвістичних дисциплін», «Сучасні напрями соціолінгвістичних досліджень»;

2) здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки підкреслюється як під час написання наукових праць, так і при вивченні тем «Історія становлення східнослов'янської та загальної етнолінгвістики», «Джерела соціолінгвістики. Короткий огляд історії виникнення науки»;

3) здатність здійснювати науковий аналіз і структурування мовного / мовленнєвого й літературного матеріалу та здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань формуються у процесі виконання наукового дослідження і вивчення методів наукового пізнання («Етнолінгводидактичний підхід до вивчення лексикології», «Методи соціолінгвістичних досліджень»);

4) здатність вільно користуватися спеціальною термінологією в обраній галузі філологічних досліджень формується упродовж вивчення усіх тем дисципліни.

Програмних результатів навчання [11, с. 6–7] можна досягти при вивченні тем «Мова – носій етнічної ментальної системи. Концептуальна і мовна картина світу», «Українська фразеологія як етнічно-культурний компонент національної культури», «Студіювання словотвору і граматики під кутом зору етнолінгвістики», «Вираження української мовної особистості в синтаксисі», «Вплив соціальних параметрів на комунікацію», «Сучасні напрями соціолінгвістичних досліджень». Серед них:

1) обирати оптимальні дослідницькі підходи й методи для аналізу конкретного лінгвістичного чи літературного матеріалу;

2) використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної / недостатньої інформації та суперечливих вимог;

3) здійснювати науковий аналіз мовного, мовленнєвого й літературного матеріалу, інтерпретувати та структурувати його з урахуванням доцільних методологічних принципів, формулювати узагальнення на основі самостійно опрацьованих даних;

4) збирати й систематизувати мовні, літературні, фольклорні факти, інтерпретувати й перекладати тексти різних стилів і жанрів (залежно від обраної спеціалізації);

5) планувати, організовувати, здійснювати і презентувати дослідження та / або інноваційні розробки в галузі української філології;

б) застосовувати знання про експресивні, емоційні, логічні засоби мови та техніку мовлення для досягнення запланованого прагматичного результату й організації успішної комунікації;

7) оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування;

8) аналізувати, порівнювати і класифікувати різні напрями і школи в лінгвістиці;

9) характеризувати теоретичні засади (концепції, категорії, принципи, основні поняття тощо) та прикладні аспекти обраної філологічної спеціалізації;

10) доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцем, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються.

Важливими програмними результатами навчання, що забезпечують реалізацію «Закону про мови в Україні», є вимоги впевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами.

Вибираючи вказані компетенції і програмні результати навчання, ми орієнтуємося як на дисципліни, що вивчають здобувачі вищої освіти за освітнім рівнем «бакалавр» (це насамперед «Вступ до мовознавства» (1 семестр), «Усна народна творчість» (2 семестр), «Українська діалектологія» (4 семестр), «Теорія і практика філологічних досліджень» (6 семестр), «Основи комунікативної лінгвістики», «Мовні девіації» (8 семестр), а також курси сучасної української літературної мови (2–8 семестри)), так і на всі магістерські нормативні курси, що вивчаються в першому семестрі і на яких теж можна вибрати об'єкт і предмет для поглиблених наукових студій.

Що стосується кореквізитів, то зв'язок «Основ етно- та соціолінгвістики» простежується насамперед із дисциплінами «Методологія та організація наукових досліджень», «Проблемні питання української мови» та підготовкою і захистом кваліфікаційної роботи, оскільки окремі практичні заняття і частина лекцій безпосередньо стосуються теорії лінгвістики та практики наукових досліджень. В описі цієї дисципліни зазначається, що студент, який успішно завершив її вивчення, повинен «здійснювати етнолінгвістичний та соціолінгвістичний аналіз різних текстів та проводити самостійну пошукову роботу з етнолінгвокультури рідного краю і соціолінгвістичні дослідження мовної ситуації у рідному місті чи селі». Презентації та самостійні дослідницькі

проекти студентів спрямовані на формування навичок роботи з емпіричним етно- та соціолінгвістичним матеріалом, на вміння пов'язати їх із набутими теоретичними знаннями

Курс «Основи етно- та соціолінгвістики» поділений на два модулі: Модуль I. «Етнолінгвістика як наука та навчальна дисципліна» та Модуль II. «Соціолінгвістика як наука та навчальна дисципліна», у яких по 8 лекцій та по 4 практичні заняття.

Перший змістовий модуль «Етнолінгвістика як наука та навчальна дисципліна» – це лекції «Статус етнолінгвістики серед інших історико-лінгвістичних дисциплін», «Історія становлення східнослов'янської та загальної етнолінгвістики», «Мова як найважливіша етнічна ознака. Зв'язок мови з національною психологією», «Мова – носій етнічної ментальної системи. Концептуальна і мовна картина світу», «Етнолінгводидактичний підхід до вивчення лексикології», «Українська фразеологія як етнічно-культурний компонент національної культури», «Студіювання словотвору і граматики під кутом зору етнолінгвістики», «Вираження української мовної особистості в синтаксисі» та практичні заняття «Статус етнолінгвістики серед інших історико-лінгвістичних дисциплін. Мова як найважливіша етнічна ознака. Зв'язок мови з національною психологією», «Мова – носій етнічної ментальної системи. Концептуальна і мовна картина світу», «Етнолінгвістичний підхід до вивчення лексикології. Українська фразеологія як етнічно-культурний компонент національної культури», «Оцінна характеристика засобами словотвору та граматики. Вираження української мовної особистості в синтаксисі».

Другий змістовий модуль «Соціолінгвістика як наука та навчальна дисципліна» складається з лекцій «Соціолінгвістика як навчальна дисципліна і напрям наукових досліджень», «Короткий огляд історії виникнення науки. Соціолінгвістичні школи», «Мовний стандарт як ключове поняття соціолінгвістики. Форми існування мови», «Мовна ситуація. Білінгвізм і диглосія», «Мовна політика та мовне планування», «Мовна політика зарубіжних держав», «Вплив соціальних параметрів на комунікацію. Соціальна диференціація мови», «Сучасні напрями соціолінгвістичних досліджень», «Методи збору соціолінгвістичного матеріалу» та практичних занять «Соціолінгвістика як навчальна дисципліна і напрям наукових досліджень. Зародження соціального напрямку в мовознавстві. Українська соціолінгвістична традиція», «Форми існування мови. Мовна ситуація в Україні», «Мовна політика та мовне планування. Огляд мовних політик зарубіжних країн», «Вплив соціальних параметрів на комунікацію», «Методи соціолінгвістичних

досліджень». Основне тематичне спрямування модулів – розширення загальної лінгвістичної підготовки студентів, ознайомлення з основними напрямками, ідеями і проблемами сучасного мовознавства, особливостями застосування етно- та соціолінгвістичних знань на практиці.

Для студентів заочної форми навчання, на нашу думку, варто скорочено (обсягом одна година) подати теми: «Мова – носій етнічної ментальної системи. Концептуальна і мовна картина світу. Етнолінгводидактичний підхід до вивчення мови», «Соціолінгвістика як навчальна дисципліна і напрям наукових досліджень. Короткий огляд історії виникнення науки. Соціолінгвістичні школи», «Мовна ситуація. Білінгвізм і диглосія. Мовна політика та мовне планування».

У процесі навчання використовуються словесні, практичні та наочні методи (форми). Серед словесних – розповідь (наприклад, «Історія становлення східнослов'янської та загальної етнолінгвістики», «Короткий огляд історії виникнення науки. Соціолінгвістичні школи», «Мовний стандарт як ключове поняття соціолінгвістики. Форми існування мови»), бесіда (на зразок: «Мова як найважливіша етнічна ознака. Зв'язок мови з національною психологією», «Мовна ситуація. Білінгвізм і диглосія», «Мовна політика та мовне планування»), пояснення з елементами проблемності (наприклад, «Українська фразеологія як етнічно-культурний компонент національної культури», «Студіювання словотвору і граматики під кутом зору етнолінгвістики», «Вираження української мовної особистості в синтаксисі», «Вплив соціальних параметрів на комунікацію», «Методи соціолінгвістичних досліджень»).

Під час проведення практичних занять активно використовуються ігрові та інформаційні технології. Перевага надається індивідуальним навчально-дослідним завданням: анкетуванню реципієнтів, інтерв'юванню, аналізу письмових джерел, складанню картотек міських об'єктів та рекламних текстів для опису мовного портрету міста Хмельницького.

До усіх лекцій і практичних занять підготовлений мультимедійний супровід.

Оцінювання результатів навчання здійснюється комплексно: це й тести, укладені до двох змістових модулів, і самостійні роботи (наприклад, зробити етно- та соціолінгвістичний аналіз запропонованих фрагментів текстів; описати концепт української культури (на вибір студента), й індивідуальні домашні завдання (підготувати різножанрову бібліографію або термінологічний словничок із вказаної теми дослідження, розробити питальник для соціолінгвістичної анкети). Усне опитування здійснюється за питаннями, наявними в текстах усіх лекцій і практичних занять, а письмове – проводиться з

найбільш важливих питань як підсумкове наприкінці змістових модулів; контрольна робота передбачає виконання практичних завдань та письмові відповіді на теоретичні питання.

Із «Основ етно- та соціолінгвістики» є підручники й посібники, хоча кількість їх незначна, тому подаємо навчальну літературу від кінця 90-их років: «До витоків соціолінгвістики: соціологічний напрям у мовознавстві: монографія» (Мацюк Г. П., 2008 р. [10]); «Методичні рекомендації до практичних занять із освітньої компоненти «Соціо- та етнолінгвістика» (Доброльожа Г. М., 2021 р. [5]); «Методичні рекомендації до проведення навчальної (соціолінгвістичної) практики» (Климович С. М., Мартос С. А., 2018 р. [7]); «Нариси з етно- та соціолінгвістики» (Пінчук О. Ф., Черв'як П. І., 2005 р. [14]); «Нариси з соціолінгвістики» (Масенко Л. Т., 2010 р. [9]); «Прикладна соціолінгвістика: питання мовної політики: навчальний посібник» (Мацюк Г. П., 2009 р. [11]); «Соціальні діалекти (арго, жаргон, сленг): методичні рекомендації до міжфакультетської вибіркової дисципліни» (Редько Є. О., 2020 р. [16]); «Соціолінгвістика: практикум» (Білоконенко Л. А., 2020 р. [2]); «Соціолінгвістика: навчальний посібник» (Шумарова Н. П., 2015 р. [17]); «Соціолінгвістика та основи мовної політики: навчальний посібник» (Олексюк О. М., Василькова Н. І., 2014 р. [12]); «Українська етнолінгвістика» (Барилова Г. К., Глуховцева К. Д., 2011 р. [1]; Жайворонок В. В., 2007 р. [6]; Пугач В. М. 2002 р. [15]); «Формування етнолінгвістичної культури студента» (Кононенко В. І., 1996 р. [8]).

Для магістрантів спеціальності «Філологія. Українська мова та література» ми підготували електронний навчальний посібник «Етнолінгвістика: методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи» (2016 р.) [4] та друкований – «Актуальні питання соціолінгвістики: методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи» (2012 р.) [3].

Також у процесі навчання активно використовуються модульне середовище Хмельницького національного університету [18], електронна бібліотека університету [19] і репозитарій ХНУ [20]

Курс «Основи етно- та соціолінгвістики», який читається для студентів освітньо-професійної програми «Філологія. Українська мова та література» у Хмельницькому національному університеті, є компіляцією двох дисциплін – спецкурсу «Актуальні проблеми соціолінгвістики» та курсу «Етнолінгвістика», які читались із 2009 та 2011 навчальних років відповідно. Введення соціолінгвістичного курсу в навчальні плани магістрів-філологів гуманітарно-педагогічного факультету ХНУ посприяли розвитку соціолінгвістики як

навчальної дисципліни. Сьогодні предмет слухають у небагатьох університетах України, серед них:

- ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», де для студентів напряму 014. Середня освіта (Українська мова і література) читається курс «Соціолінгвістика» та пропонується вибіркова дисципліна «Основи етно- та соціолінгвістики в закладах загальної середньої освіти»;

- Житомирський державний університет імені Івана Франка, де на кафедрі української мови для здобувачів вищої освіти спеціальності 035 Філологія. Українська мова та література читається курс «Соціо- та етнолінгвістика»;

- Київський університет імені Бориса Грінченка, де для магістрантів спеціальності 035. Філологія. Українська мова та література передбачена обов'язкова дисципліна «Соціолінгвістика»;

- Криворізький державний педагогічний університет, де для студентів ступеня бакалавра за освітньою програмою «Соціологія масової комунікації, журналістики і реклами» читається курс «Соціолінгвістика»;

- Львівський національний університет імені Івана Франка, який з 2006 року запровадив спецкурс із соціолінгвістики і є осередком соціолінгвістичних досліджень (керівник – проф. Галина Мацюк). Сьогодні студенти філологічного факультету ЛНУ вивчають такі предмети, пов'язані із соціолінгвістикою: «Соціолінгвістика як наука про мову і суспільство», «Вступ до соціолінгвістики», «Прикладна соціолінгвістика», «Мовна політика: світ і Україна», «Теорія і методи соціолінгвістики», «Мова та ідеологія», «Мова та ідентичність», «Знання про мову та суспільство в середній школі», «Політична комунікація», «Мова, громадська думка і пропаганда». Поява низки соціолінгвістичних дисциплін зумовлена тим, що в умовах новітньої лінгвістичної парадигми студент-філолог зобов'язаний вміти інтерпретувати навколишню мовну дійсність науковими засобами;

- Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, де для бакалаврів напряму 035.10 Філологія (Прикладна лінгвістика) читається курс «Соціолінгвістика та основи мовної політики»;

- Національний університет «Києво-Могилянська академія»: є низка курсів соціолінгвістичного спрямування – спецкурс «Вступ до соціолінгвістики», «Мова і політика», «Мова міста», «Мова та мода: історичні зрізи», «Мовна політика й мовний менеджмент», «Мовні контакти», «Соціолінгвістика», «Соціолінгвістика: теорія та методологія досліджень». На кафедрі української мови успішно функціонує наукова школа «Українська соціолінгвістика», фундатором якої є доктор філологічних наук, професор Л. Т. Масенко;

- Ужгородський національний університет, де серед дисциплін спеціалізації є курс «Актуальні питання соціолінгвістики»;

- Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна: курс «Мовне планування в Україні» читається для студентів-магістрантів спеціальності 035 Філологія. Українська мова та література.

У багатьох закладах вищої освіти курси соціолінгвістичного спрямування пропонуються в переліку дисциплін вільного вибору студентів, серед них:

- Волинський національний університет імені Лесі Українки, де для магістрів філології зі спеціалізації «Українська мова та література. Світова література» пропонується вибіркова дисципліна «Мова і суспільство (соціолінгвістика)»;

- Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника: курс «Основи соціолінгвістики» пропонується як вибіркова дисципліна;

- Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, де пропонується вибіркова дисципліна «Соціальні діалекти української мови. Міський сленг»;

- Уманський державний університет ім. Павла Тичини, де курс «Соціолінгвістика» є серед переліку дисциплін вільного вибору для бакалаврів зі спеціальності 014. Середня освіта. Українська мова та література;

- Херсонський державний університет, де курс «Соціолінгвістика» є в переліку вибірових навчальних компонент для студентів рівня вищої освіти «бакалавр» спеціальностей 035.01. Філологія (українська мова та література) та 014.01. Середня освіта (українська мова та література). Важливо, що вивчення курсу «Соціолінгвістика» завершується соціолінгвістичною практикою, мета якої – сформувати у студентів професійні знання й уміння, навчити ідентифікувати, фіксувати й систематизувати зібраний і досліджуваний матеріал, забезпечити можливість оволодіння відповідними методиками.

Сподіваємось, що досвід перерахованих університетів сприятиме популяризації та введенню в навчальні плани соціолінгвістичних дисциплін в інших закладах вищої освіти України.

«Основи етно- та соціолінгвістики» – це сучасна, актуальна наукова і навчальна дисципліна, яка тісно пов'язана з іншими освітніми компонентами навчального циклу, такими як «Сучасна українська літературна мова» (лексикологія, фразеологія), «Усна народна творчість», «Українська діалектологія», «Основи комунікативної лінгвістики» тощо.

Логіка і структура курсу «Основи етно- та соціолінгвістики», а також підходи й методи вивчення матеріалу покликані сприяти підготовці майбутніх філологів до подальшого сприйняття лінгвістичного матеріалу та формування у майбутньому фахової компетенції.

Список рекомендованої літератури

1. Барилова Г. К., Глуховцева К. Д. Українська етнолінгвістика: навчальний посібник. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 225 с.
2. Білоконенко Л. А. Соціолінгвістика практикум. Кривий Ріг: КДПУ, 2020. 106 с.
3. Гавриш М. М. Актуальні питання соціолінгвістики: методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для студентів спеціальності «Українська мова та література». Хмельницький: ХНУ, 2012. 55 с.
4. Гавриш М. М. Етнолінгвістика: методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для студентів напряму підготовки «Філологія. Українська мова та література», «Середня освіта. Українська мова та література». Хмельницький: ХНУ, 2016. 76 с.
5. Добролюжа Г. М. Методичні рекомендації до практичних занять із освітньої компоненти «Соціо- та етнолінгвістика». Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2021. 37 с.
6. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Київ: Довіра. 2007. 262 с.
7. Климович С. М., Мартос С. А. Методичні рекомендації до проведення навчальної (соціолінгвістичної) практики для студентів рівня вищої освіти «бакалавр» спеціальностей 035.01. Філологія (українська мова та література), 014.01. Середня освіта (українська мова та література) денної форми навчання. Херсон, 2018. 40 с.
8. Кононенко В. І. Формування етнолінгвістичної культури студента. Івано-Франківськ, 1996. 456 с.
9. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
10. Мацюк Г. П. До витоків соціолінгвістики: соціологічний напрям у мовознавстві: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 432 с.
11. Мацюк Г. П. Прикладна соціолінгвістика: питання мовної політики: навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 212 с.
12. Олексюк О. М., Василькова Н. І. Соціолінгвістика та основи мовної політики: навчальний посібник. Миколаїв: Ілліон, 2014. 264 с.
13. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: [https:// www.khnu.km.ua/root/siteres/50Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf](https://www.khnu.km.ua/root/siteres/50Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_факультет/Магістр._Філологія._Українська_мова_та_література._2021.pdf) (дата звернення: 14.05.2021).

14. Пінчук О. Ф. Черв'як П. І. Нариси з етно- та соціолінгвістики. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2005. 152 с.

15. Пугач В. М. Українська етнолінгвістика: Структурно-функціональні аспекти. Ніжин, 2002. 305 с.

16. Редько Є. О. Соціальні діалекти (арго, жаргон, сленг): методичні рекомендації до міжфакультетської вибіркової дисципліни. Харків, 2020. 98 с.

17. Шумарова Н. П. Соціолінгвістика: навчальний посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. 157 с.

Інформаційні ресурси

18. Модульне середовище Хмельницького національного університету (Кафедра української філології, курс «Основи етно- та соціолінгвістики»). URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

19. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/p1age_lib.php.

20. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>.

*Папушина В. А.,
доктор педагогічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «СУЧАСНА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА» ДЛЯ МАГІСТРАНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Назва дисципліни	<i>Сучасна зарубіжна література</i>
Тип дисципліни	<i>Вибіркова</i>
Семестр	<i>Другий</i>
Кредити ЄКТС	<i>4</i>
Лекції	<i>36 год.</i>
Практичні заняття	<i>18 год.</i>
Самостійна робота	<i>66 год.</i>
Вид семестрового контролю	<i>Залік</i>

Нині зростають вимоги до якості фахової підготовки випускників ЗВО. Про необхідність оновлення системи методичної роботи усіх рівнів щодо концептуальної основи, мети, функцій, змісту, структурних складників, форм організації діяльності майбутніх фахівців свідчать нормативні документи (Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про освіту» (2017). Міністерством освіти і науки України розроблено сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності ЗВО, наукових установ у межах кожної окремої спеціальності за відповідним рівнем вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту» (2014) [3] визначає освітньо-професійний ступінь молодшого бакалавра, освітні ступені бакалавра та магістра, наукові ступені доктора філософії та наук.

Проаналізуємо освітньо-професійну програму підготовки магістрів філології за спеціалізацією 035.01 Філологія. Українська мова та література у Хмельницькому національному університеті.

Метою програми є «підготовка фахівців, здатних розв'язувати складні завдання і проблеми, що передбачає проведення досліджень та / або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог, у діяльності, пов'язаній з аналізом, творенням і оцінюванням письмових та усних текстів різних жанрів і стилів, організацією успішної комунікації українською мовою» [6]. Програму складають цикли дисциплін обов'язкової загальної підготовки, професійної підготовки, вибіркової компоненти.

Серед спеціальних (фахових, предметних) компетентностей виокремлюємо здатність осмислювати літературу як полісистему, розуміти еволюційний шлях

розвитку вітчизняного і світового літературознавства; здатність критично осмислювати історичні надбання та новітні досягнення філологічної науки; здатність здійснювати науковий аналіз і структурування літературного матеріалу з урахуванням класичних і новітніх методологічних принципів; здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань [6].

Дисципліна «Сучасна зарубіжна література» належить до вибіркової дисципліни і має великі можливості для формування ключових компетентностей майбутніх фахівців. Вона передбачає широкий перелік знань, умінь, навичок, якими мають оволодіти студенти: здійснювати історико-літературний, лінгвокультурологічний аналіз художніх творів; порівнювати твори різних національно-культурних традицій із позицій герменевтичного підходу; визначати особливості індивідуального стилю автора, його естетичні погляди; керуватися науковим підходом до вивчення актуальних проблем сучасної зарубіжної літератури; встановлювати взаємозв'язки зарубіжної літератури з творами української літератури та різних видів мистецтва, що ґрунтуються на літературних сюжетах і дають їм різноманітне потрактування [10]. Навчальна програма дисципліни акцентує увагу на естетичних аспектах художніх творів, інтеграції різних видів мистецтв, що сприятиме реалізації програмних результатів навчання, зокрема «використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної / недостатньої інформації та суперечливих вимог» [6].

Зупинимось на окремих особливостях викладання дисципліни «Сучасна зарубіжна література» для магістрантів філологічних спеціальностей. Викладання літературознавчих дисциплін у ЗВО як методологічна проблема перебуває в постійному пошуку нових підходів до сприймання, пізнання, осмислення літературних явищ, конфігурацій рецепції та інтерпретації літературних творів в контексті їхньої здатності через долучення до прекрасного надихнути людину на оновлення і покращення життя, дати моральну основу для вибору життєвої позиції. Сучасна методика викладання літературознавчих дисциплін активно звертається до окремих напрацювань лінгвокультурології, герменевтики, лінгвістики, компаративістики (Н. Волошина, А. Градовський, О. Куцевол, В. Лелеко, Л. Мацько та ін.). Убачаємо в методичній організації навчального процесу інтеграцію дієвим шляхом формування універсалізму знань студентів та їхніх компетентностей через вільне оперування лінгвокультурологічними концептами, вироблення навичок діалогічного прочитання творів через опанування авторських кодів,

використання компаративного аналізу тощо. Відтак, у процесі професійної підготовки магістрів філологічних спеціальностей ключовими визначаємо лінгвокультурні знання, що сприяють «притоку» нових ідей на основі розуміння культурних цінностей як найважливішого засобу спілкування з творами мистецтва. Це дозволить:

- забезпечити стабільні й ґрунтовні універсальні знання майбутнього фахівця;
- гарантувати багатовекторну інтелектуальну спрямованість на формування професійних компетентностей студентів;
- надати можливість студентам визначати пріоритетність запропонованих завдань, форм, методів роботи під час аудиторних занять;
- спрямовувати засвоєння навчального матеріалу на збагачення суб'єктивного досвіду кожного студента, формувати його прагнення до самореалізації.

Такий підхід відповідає кваліфікаційним вимогам до підготовки магістрів філології за спеціалізацією «Українська мова та література», зокрема до отримання ними таких програмних результатів навчання: «упевнено володіти державною мовою для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною мовою; оцінювати й критично аналізувати соціально, особистісно та професійно значущі проблеми і пропонувати шляхи їх вирішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування» [6].

Літературний процес, який опановують майбутні філологи, розглядаємо як важливе підґрунтя формування їхніх професійних компетентностей, оскільки відбувається розуміння сутності та способів творення культурних цінностей. Літературні твори акумулюють у собі надбання світових та вітчизняних авторів, зосереджені у творах у соціально-історичних, культурних, естетичних аспектах. Ідеї співвідношення художнього й естетичного, які стали предметом досліджень А. Лосева, М. Овсянникова та ін., надали можливість спрямувати майбутніх філологів в освітньому процесі ЗВО на пізнання істинних цінностей та вироблення на їхній основі світоглядних позицій, необхідних для того, щоб молоде покоління, яке здебільшого сьогодні зайняте ідеями матеріального добробуту й престижу, не відходило від розуміння «високого мистецтва» та прагнення до професійної досконалості. Погоджуємося з В. Вертегел, що необхідно виробляти «уміння диференціювати утилітарні й художні якості предметів і явищ порівняно з власним ідеалом студентів» [1, с. 11]. Концентрація культурних надбань людства в класичній літературі має стати

матеріалом для осмислення сучасною молодою людиною. Майбутній філолог у процесі професійної підготовки пізнає естетичні категорії через опрацювання літературних творів різних епох та вчиться переносити їх на пізнання творів інших видів мистецтва. При вивченні курсу «Сучасна зарубіжна література» – це еклектизм принципів творення сучасного мистецтва, домінування тотальної іронії, розчарування.

Вітчизняні й зарубіжні вчені (С. Берейтер, Дж. Клейн, О. Любарська, А. Токарева, Е. Хірш, М. Хубер та ін.) серед умінь студентів, що формуються в ході інтегративного навчання, виокремлюють уміння будувати логічні зв'язки, аргументовано вирішувати проблемні запитання, порівнювати споріднені та відмінні характеристики, знаходити необхідну інформацію, переносити знання з однієї дисципліни до іншої, бачити перспективи цих знань. С. Берейтер підкреслює, що інтегративний підхід передбачає сформованість у студентів високого рівня самоусвідомлення, розуміння особистісних навчальних потреб, наявність мети, уміння робити вибір, спрямування на результативність [11]. Суголосні з О. Любарською, що міждисциплінарна інтеграція – це «створення нерозривно пов'язаного, єдиного, цілісного, що веде до появи якісно нової, інтегративної властивості отриманих знань, які не зводяться до суми властивостей об'єднаних елементів, а забезпечують вищу ефективність функціонування всієї цілісності» [4, с. 22]. Відповідно до концепції американського педагога й культуролога Е. Хірша, сучасна освічена людина має володіти мінімумом загальнокультурної інформації, яку вчений називає базовими поняттями, фоновими знаннями, культурними знаками й символами. Автор опублікував словник культурної грамотності, до якого включив п'ять тисяч базових лінгвокультурних концептів із галузі літературознавства, мистецтва, техніки, філософії, естетики та ін. [12], який є особливо актуальним для майбутнього філолога. Із погляду інтегративного підходу знання магістрами філології дисциплін «Основи етно- і соціолінгвістики», «Герменевтика», «Лінгвістика тексту» тощо сприятимуть глибшому вивченню художніх творів. Використання інтеграційних знань при аналізі літературних творів поглиблює світоглядне уявлення про цілісність художньо-мистецького світу літературного процесу й літературного розвитку, а також об'єднує знання з різних дисциплін для вирішення спільних цілей і завдань, розвиває індивідуально-особистісні й професійно-діяльнісні якості.

Підготовка сучасного фахівця нині вимагає технологій, які б забезпечували не тільки високий професіоналізм, але й самовдосконалення, творчу самореалізацію, розвивали сучасний стиль мислення. Погоджуємося з С. Рябченко, що «виникає потреба змінювати дидактику вищої школи,

орієнтувати її на особистість студента та вироблення як фахових компетентностей, так і прикладних особистісно-творчих, комунікативних, соціалізуючих, інформаційно-інтелектуальних» [9, с. 64]. Використання інноваційних технологій як інструменту розвитку творчих здібностей особистості досліджували А. Адамова, Т. Аргунова, В. Беспалько, М. Бутз, М. Кларін, О. Пехота, М. Радченко, К. Роджерс, С. Рябченко, К. Херрід, О. Шевченко, В. Ягодніковата та ін. У контексті настанов К. Роджерса, який наголошує, що у ЗВО необхідно створити «...умови для актуалізації процесу саморозвитку, природним наслідком чого будуть зміни в напрямі особистої зрілості» [8, с. 52], закладаємо у студентів уміння приймати самостійні рішення, випробовувати власні сили, здатність розуміти інших учасників освітнього процесу, вступати з ними в творче спілкування та співпрацю. Використання інноваційних технологій дає можливість навчити студентів самостійно виконувати різноманітні творчі завдання, спонукає до поповнення необхідних для цього знань. Завдання викладачів – використовувати ті технології, які допоможуть глибоко опанувати навчальний матеріал, зробити крок уперед у формуванні світоглядних ідеалів та творчих інтересів студентів.

У процесі ефективної інтеграції відбувається суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладачів і студентів, при цьому практикуємо застосування колективних форм роботи (засідання проблемних груп, клубів за інтересами, «круглих столів» тощо). Такі види діяльності дають можливість виявити взаємозв'язок і взаємодію культури й мови як процесу єдності мовного й культурного змісту літературного твору. Як зазначає Н. Миропольська, «мистецтво слова – це особлива організація художнього часу й простору, що розкриває людині світ. Своєрідність пізнання світу через його концептуальну картину полягає у тому, що слово фіксує не лише конкретні об'єкти життя, які можна реально сприйняти, а й переживання, прагнення, почуття, настрої» [5, с. 233]. Отже, художнє слово, образ, зображально-виражальні засоби, художнє мовомислення, авторський стиль оптимально поєднуються за умови організації освітнього процесу на основі інтегративного підходу.

Цілеспрямоване посилення міждисциплінарних зв'язків є важливим чинником розширення меж пізнання майбутніх фахівців. У контексті досліджень науковців, що торкалися питань професійної підготовки студентів-філологів (С. Гончаренко, В. Лелеко, Л. Мацько, М. Пентилук, О. Саприкіна, О. Семенов), та виходячи з власного досвіду, вважаємо за необхідне використовувати інтеграційні знання в навчальній та практичній діяльності. Доцільність такого підходу диктується сучасними вимогами до професійної підготовки фахівців на тлі прискорення диференціації навчальних дисциплін та

недостатнього засвоєння студентами окремих тем. Це досягається через застосування низки відповідних методів, прийомів, технологій навчальної діяльності, як-от: проблемно-пошукові й творчі завдання, евристична бесіда, індивідуальні консультації тощо. У центрі кожного виду діяльності як основний аргумент має знаходитися текст літературного твору: цитатний матеріал, декламація, інсценування окремих епізодів тощо. Літературний твір, особливо мовою оригіналу, стимулює інтерпретаційні навички майбутніх учителів української мови і літератури, удосконалює їхню мовленнєву культуру, дає можливість робити самостійні оцінки й висновки. Відповідно, студенти стають активними організаторами різноманітних заходів, на яких продовжується їхнє самовдосконалення через творчу самореалізацію.

Удосконалення змісту професійної підготовки магістрів-філологів на основі його міждисциплінарної інтеграції визначає розвиток загальних та спеціальних компетентностей, широку професійну обізнаність, розуміння значення всіх навчальних дисциплін для професійного зростання, та передбачає активне залучення до практичної діяльності на основі отриманих знань, готовність до вирішення різноманітних навчальних та творчих завдань. При цьому актуальною є думка А. Дістервега, що кожний студент, який хоче отримати ґрунтовну різнобічну освіту й бути успішним у реалізації своїх професійних знань, «повинен досягти цього власною діяльністю, власними силами, власною напругою. Те, чого людина не набула шляхом своєї діяльності, – не її...» [2, с. 36]. Головним для фахівця-філолога є осягнення літературного твору в усій палітрі його мистецького й естетичного складників та відчуття його як механізму для власного зростання та саморозвитку. При опрацюванні художнього твору розширюємо світобачення студентів, спонукаємо шукати додаткову інформацію, допомагаємо піднятися до розуміння ідеалів автора. Не секрет, що сучасні студенти частіше замість прочитання художнього твору звертаються до його скороченої інтернет-версії. Оволодіння інтерпретаційними компетентностями, здатність давати правильну оцінку літературному явищу, спираючись на знання і досвід, створює передумови для інтелектуального та естетичного розвитку майбутнього фахівця. Поглиблює предметні компетентності майбутніх філологів застосування в процесі вивчення літературних творів інноваційних технологій: «точка зору», «мікрофон», «дерево вирішень», «мозковий штурм», «теоретична скарбниця», «техніка акваріуму», проєктні технології, виготовлення скрапбукінгів, дидактичні ігри та ін.

Для успішного поєднання навчальної, наукової та практичної діяльності студентів пропонуємо дослідницьку роботу, таким чином формуємо уміння

аналізувати й синтезувати наукову інформацію та знаходити оригінальні шляхи вирішення поставленої проблеми. При цьому результативним стане застосування методу проєктів (творчих, літературно-критичних, інформаційних); за формою виконання – це можуть бути монопроєкти (компаративістські, інтегративні, культурологічні), за формою презентації – творчий звіт, публічний захист, мультимедійна презентація, публікація наукових статей, звіт про подорожі чи екскурсії тощо. Таким чином, удосконалення змісту професійної підготовки студентів на основі практичної реалізації інтеграційних знань значно розширює їхні компетентності.

Ключовим у процесі професійної підготовки майбутніх філологів є текстоцентризм. Для плідної роботи з книгою розроблено технологічні карти для практичних занять з курсу «Сучасна зарубіжна література», орієнтовні схеми аналізу прозових, драматичних, ліричних творів, у яких акцентовано увагу на виробленні у студентів самостійних суджень, професійної оцінки опрацьованого твору. Коли така робота перебуває під постійним контролем з боку викладача, студенти набувають інтерпретаційних навичок та з часом стають учасниками «дискусійних клубів», «круглих столів», імпровізованих ток-шоу, конференцій, «мистецьких віталень» тощо.

Розглянуті вище методи навчання бачимо як способи впорядкованої та взаємопов'язаної діяльності викладача й студента, спрямованої на досягнення мети навчання шляхом різнобічної трансформації навчального матеріалу. При цьому суттєвого значення набувають засоби навчання – джерело отримання знань та формування умінь студентів. Вони виконують такі функції: інформативну, мотиваційну, адаптивну, інтегративну, інтерактивну тощо. Постійно оновлюємо наочні посібники, підручники, дидактичні матеріали, технічні засоби навчання тощо, які виступають джерелом отримання інформації і зміцнення свідомості студентів. Для успішного опанування дисципліни «Сучасна зарубіжна література» створено «Матеріали та методичні вказівки до практичних занять» та технологічні карти для практичних занять. Об'єднуємо в засобах навчання професійно важливі завдання й актуальні тенденції, у яких закладено оволодіння науковим, понятійним апаратом, неперервне інтегративне засвоєння теоретичних знань, створення позитивної системи цінностей: загальнокультурних, естетичних, професійних, практичних.

Допомагає майбутнім філологам в оволодінні навичками наукових досліджень при вивченні курсу «Сучасна зарубіжна література» проблемна група «Актуальні проблеми зарубіжної літератури», яка діє на кафедрі української філології Хмельницького національного університету. Поєднання обговорення наукових проблем із диспуатами, творчими дискусіями робить її

діяльність актуальною та змістовною. Робота проблемної групи спрямована на реалізацію набутих фахових знань через публікації, виступи на засіданнях «круглих столів», семінарах, наукових конференціях. Набуті навички наукових досліджень із мовознавчих дисциплін дають можливість застосовувати інтегративний підхід до вирішення наукових проблем майбутніми філологами. «Студент має можливість, апробуючи здобуті знання різними способами самостійної діяльності, вдосконалюватися і отримувати задоволення від роботи та оприлюднення кінцевого результату. Він сам відкриватиме, здобуватиме та конструюватиме знання, розширить межі власної компетентності», – зауважує М. Радченко [7, с. 300].

Таким чином, оновлення змісту професійної освіти – вагомий крок до багатовекторної підготовки магістрів філологічних спеціальностей. Спрямованість до сприймання та розуміння прекрасного, володіння професійними знаннями, уміннями, навичками, сформованими судженнями, почуттями, цінностями, ідеалами, досконалою літературною мовою підвищить якість підготовки студентів та визначить їхню подальшу професійну діяльність. На це спрямована організація процесу вивчення дисципліни «Сучасна зарубіжна література» для магістрів філології за спеціальністю «Українська мова та література», що поєднає сучасні підходи до вивчення літературознавчих дисциплін та спрямована на активне використання інтеграційних знань студентів в освітньому процесі ЗВО.

Список рекомендованої літератури

1.Вертегел В. Л. Виховання естетичного смаку в студентів вищих навчальних закладів МВС України засобами іноземних мов: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Херсон, 2008. 20 с.

2.Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей. *Избранные педагогические сочинения*. Москва: Учпедгиз, 1956. 203 с.

3.Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 04.06.2021).

4.Любарська О. М. Інтеграційні процеси в освіті. *Психолого-педагогічні та лінгвістичні аспекти викладання мовознавчих дисциплін у вищій та середній школі*: збірник доповідей міжвузівської конференції. Миколаїв, 1998. С. 20–24.

5.Миропольська Н. Є. Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2003. 414 с.

6.Освітньо-професійна програма «Філологія. Українська мова та література» URL: <http://www.khnu.km.ua/root/page.aspx?1=0&r=50> (дата звернення: 04.06.2021).

7. Радченко М. А. Інтерактивні технології навчання в професійному становленні майбутніх спеціалістів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 34 (87). С. 299–306.

8. Роджерс К. Личные соображения относительно преподавания и учения. Москва: Прогресс, 1994. 287 с.

9. Рябченко С. Інтерактивні технології навчання у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя біології. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. Вип. 36. С. 64–70.

10. Сучасна зарубіжна література. Робоча програма дисципліни. URL: <https://msn.khnu.km.ua/course/index.php?categoryid=90> (дата звернення: 04.06.2021).

11. Bereiter C. Scardamalia M. Intentional learning as a goal of instruction. *Knowing, learning, and instruction: Essays in honor of Robert Glaser*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1989. P. 361–392.

12. Hirsch E. Cultural Literacy: What Every American Needs to Know. N.Y.: Vintage, 1988. 272 p.

Інформаційні ресурси

13. Модульне середовище Хмельницького національного університету. URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

14. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/p1age_lib.php.

15. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>.

ВИСНОВКИ

На зламі епох, у період економічних потрясінь у світі, зокрема й в Україні, більше уваги звертається на базис (матеріальну основу), водночас надбудова (ідеологія, культура, наука, освіта тощо) залишаються осторонь, таким чином втрачаючи інвестиції, а значить – й умови для поступального розвитку. Це стосується й навчального процесу, коли гуманітарні спеціальності користуються в суспільстві меншим попитом, мають незначні обсяги державного фінансування й досить туманні перспективи для працевлаштування випускників після закінчення ними закладів вищої освіти.

Водночас незаперечним є і той факт, що після певної стабілізації економіки, зростання обсягів промислового виробництва, активізації ринку тощо не так легко буде відновити культуру, мову, літературу, інші атрибути, які є визначальними для ідентифікації етносу (в нашому випадку – української спільноти).

Таким чином, першочерговим завданням для нас є збереження спеціальностей, пов'язаних із формуванням державотворчої основи суспільства, а серед них чільне місце посідає філологія, адже саме мова в нинішніх умовах є основним засобом ідентифікації українця, а література формує його свідомість, ті моральні цінності, на які буде орієнтуватися молоде покоління в недалекому майбутньому.

Безперечно, кожен заклад вищої освіти по-своєму бачить шляхи підготовки магістра української філології, однак незаперечними є вимоги, що він має бути професіоналом і патріотом, а конкретні вимоги представлені в компетенціях і програмних результатах навчання, визначених державним стандартом цієї спеціальності.

Водночас обов'язково повинні бути диференційні особливості підготовки магістра, те, що відрізняє один навчальний заклад від іншого, а значить – допомагає абітурієнту обрати місце свого навчання відповідно до бачення власних перспектив.

Для Хмельницького національного університету такими «родзинками» є:

1) поєднання підготовки філолога-дослідника та філолога-педагога, що проявляється ще на рівні бакалаврів, яким читаються навчальні курси «Педагогіка», «Психологія», «Методика навчання української мови», «Методика навчання літератури», організовується педагогічна практика у

зкладах середньої освіти, курсові роботи мають обов'язковий розділ – «Особливості вивчення теми у школі», державна атестація – це виконання тестових завдань, п'ята частина яких стосується методичного циклу, а усна частина відповіді – це обов'язковий коментар стосовно особливостей вивчення лінгвістичного чи літературного матеріалу в закладах середньої освіти. У магістратурі як обов'язковий предмет читається «Методика викладання української мови і літератури у ЗВО», у третьому семестрі магістранти проходять педагогічну практику у вишах, а їхні курсові і випускні роботи теж мають розділи, в яких описуються особливості вивчення певної теми в закладах вищої освіти. Крім того, пропонується низка вибіркових дисциплін психолого-педагогічного циклу, з яких найбільш часто обирається «Педагогіка і психологія вищої школи»;

2) звернення особливої уваги на філологічне краєзнавство, що теж започатковується на рівні бакалаврату, де студенти вивчають усну народну творчість, українську діалектологію, українську ономастику, літературу рідного краю і проходять фольклорну та діалектологічну практику. Безпосередньо з лінгвокраєзнавством у магістратурі пов'язаний лише один предмет – «Основи етно- і соціолінгвістики», проте щороку орієнтовно 10–15 % курсових і випускних робіт виконується на місцевому мовному або літературному матеріалі. Активізації краєзнавчої роботи сприятиме і створення лабораторії «Соціолінгвістичне моделювання мовного середовища Хмельниччини й суміжних регіонів»;

3) органічне поєднання у процесі підготовки фахівців навчальної і наукової роботи, що проявляється в обов'язковій участі кожного магістранта в науковому гуртку чи проблемній групі, виступів хоча б на трьох науково-практичних конференціях та здійснення двох публікацій; під час педагогічної практики – у керівництві підготовкою наукової роботи студентів-бакалаврів, а переддипломної – у формуванні пошукових навичок філолога-дослідника. Звичайно, основна роль у становленні молодого науковця відводиться навчальній дисципліні «Методологія та організація наукових досліджень», а також написанні й захисті курсових і дипломних робіт.

Урахування названих вище особливостей, а також багаторічний досвід підготовки філологів за рівнями вищої освіти «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр»; високий професіоналізм викладачів (усі навчальні дисципліни в магістратурі викладають доктори й кандидати наук); неухильне дотримання правил академічної доброчесності; відповідальне ставлення до навчання студентів та їхній стартовий потенціал, визначений за результатами вступних випробувань; належне методичне забезпечення навчального процесу (з усіх

дисциплін наявні друковані або електронні посібники, а також робочі програми, силабуси, навчальний і контрольний матеріал тощо); гарне технічне оснащення кабінетів – ці та інші фактори, на нашу думку, є підставою для твердження, що у Хмельницькому національному університеті є всі умови для реалізації компетенцій і програмних результатів навчання, передбачених освітньо-професійною програмою «Філологія. Українська мова та література».

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Бібліографічне посилання : загальні положення та правила складання. ДСТУ 8302:2015. Видання офіційне. Розробники Петрова Н., Плиса Г., Жигун Т. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с.
- 2.Національна стратегія освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
- 3.Про вищу освіту : Закон України. URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/edition01.01.2019/>
- 4.Про освіту»: Закон України (від 05.09.2017 № 2145-VIII). URL: <http://zakon3.rada.-ov.ua/laws/show/2145-19>.
- 5.Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах: лист Міністерства освіти і науки України № 1/11–8681 від 15.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18>.
- 6.Стандарт вищої освіти України зі спеціальності 035 Філологія для другого (магістерського) рівня вищої освіти, затверджений наказом МОНУ від 20.06.2019 № 811. URL: <https://mon.gov.ua/storage/.../035-filologiya-magistr.pdf>
- 7.Гавриш М. М. Актуальні питання соціолінгвістики: методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для студентів спеціальності «Українська мова та література». Хмельницький : ХНУ, 2012. 55 с.
- 8.Гавриш М. М. Етнолінгвістика: методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи для студентів напряму підготовки «Філологія. Українська мова та література», «Середня освіта. Українська мова та література». Хмельницький: ХНУ, 2016. 76 с.
- 9.Дипломна робота з української мови і літератури: методичні вказівки для магістрантів спеціальності 035.01 Філологія. Українська мова та література. Укладач Торчинський М. М. Хмельницький: ХНУ, 2020. 67 с.
10. Культура наукової мови: електронний навчальний посібник. Упорядник Торчинський М. М. Хмельницький: ХНУ, 2012. 264 с.
11. Освітньо-професійна програма підготовки магістра за спеціальністю «Філологія. Українська мова та література». URL: https://www.khnu.km.ua/root/siteres/50_Освітні_програми/01_Гуманітарно-педагогічний_
12. Подлевська Н. В. Методика викладання сучасної української літературної мови у вищому навчальному закладі: методичні рекомендації до вивчення дисципліни для студентів спеціальності «Українська мова та література» (ОКР «магістр»). Хмельницький: ХНУ, 2013. 151 с.
13. Приймак І. В. Теорія літератури і літературної критики: методичні рекомендації до практичних занять. Хмельницький, ХНУ, 2021.

14. Приймак І. В. Українська література та європейський контекст. Конспект лекцій. Хмельницький, 2019. 276 с.

15. Проблемні питання української мови. Українська література і європейський контекст: методичні вказівки щодо курсової роботи для студентів спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мова та література». Укладачі: Приймак І. В., Торчинський М. М. Хмельницький: ХНУ, 2020. 42 с.

16. Торчинський М. М. Проблемні питання української мови: електронний конспект лекцій. Хмельницький, 2014. 334 с.

17. Царалунга І. Б. Лінгвістика тексту. Практикум. Хмельницький, 2019. 48 с.

18. Царалунга І. Б. Старослов'янська мова: навчальний посібник. Львів: Новий світ – 2000, 2007. 188 с.

Інформаційні ресурси

19. Модульне середовище Хмельницького національного університету. URL: <https://msn.khnu.km.ua>.

20. Електронна бібліотека університету. URL: http://lib.khnu.km.ua/asp/php_f/page_lib.php.

21. Репозитарій ХНУ. URL: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/?locale=uk>

ЗМІСТ

	<i>Автори</i>	<i>Стор.</i>
ВСТУП	<i>Торчинський М. М.</i>	4–7
РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ В ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	<i>Торчинський М. М.</i>	8–19
РОЗДІЛ 2. ОBOB'ЯЗКОВІ ДИСЦИПЛІНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ МАГІСТЕРСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ І ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ»		20–60
Особливості організації наукових досліджень у магістратурі	<i>Торчинський М. М., Торчинська Н. М.</i>	20–30
Зміст формування англомовної комунікативної компетентності в магістрів української філології	<i>Бідасюк Н. В.</i>	30–45
Новітні напрями у мовознавстві	<i>Гавриш М. М.</i>	46–52
Теоретико-методологічні засади викладання порівняльної граматики слов'янських мов	<i>Царалунга І. Б.</i>	53–60
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ТА ПРОГРАМНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ		61–147
Формування професійних компетентностей у майбутніх магістрів філології у процесі вивчення дисципліни «Методика викладання філологічних дисциплін у закладах вищої освіти»	<i>Подлевська Н. В.</i>	61–77
«Теорія літератури і літературної критики» як навчальна дисципліна»	<i>Приймак І. В.</i>	78–83
Українська література у взаємозв'язках з європейською літературною традицією	<i>Приймак І. В.</i>	84–90
Складні питання теорії і практики української мови та специфіка їх вивчення магістрантами	<i>Торчинський М. М.</i>	91–103
Особливості організації педагогічної практики магістрантів спеціальності 035.01 «Філологія. Українська мови та література»	<i>Горячок І. В.</i>	104–111
Переддипломна практика філологів: особливості проходження та захисту	<i>Торчинський М. М.</i>	112–120
Основні вимоги до підготовки й захисту кваліфікаційної роботи	<i>Торчинський М. М.</i>	121–136
Курсові роботи магістрантів: особливості написання й захисту	<i>Торчинський М. М.</i>	137–147
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МАГІСТРАНТАМИ ОКРЕМИХ ВИБІРКОВИХ ДИСЦИПЛІН		148–195
Навчальна дисципліна «Герменевтика» в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців-філологів	<i>Папушина В. А.</i>	148–156

«Лінгвістика тексту» – важливий складник освіти майбутнього магістра-філолога	<i>Царалунга І. Б.</i>	157–165
Використання методів психолінгвістики в науковій роботі магістрантів-філологів	<i>Гавриш М. М.</i>	166–175
Вивчення етно- та соціолінгвістики у закладах вищої освіти України	<i>Гавриш М. М.</i>	176–186
Особливості викладання дисципліни «Сучасна зарубіжна література» для магістрантів філологічних спеціальностей»	<i>Папушина В. А.</i>	187–195
ВИСНОВКИ	<i>Торчинський М. М.</i>	196–198
СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	<i>Торчинський М. М.</i>	199–200

**Свої зауваження, побажання і пропозиції можна висловити
у дзвінках та електронних повідомленнях**

Торчинському Михайлу Миколайовичу

(електронна адреса: mina@ukr.net;

тел. 096-95-93-660).

**Магістр української філології:
теорія і практика навчання**

Колективна монографія

Головний редактор *Торчинський М. М.*

Дизайн і технічна коректура *Торчинської Н. М.*